

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Οθωμανική Διπλωματία – Τουρκική Διπλωματία: Συνέχεια και αλλαγή

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θεόδωρος Άουαντ

Αθήνα, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς (Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Θεόδωρος Άουαντ, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Κωνσταντίνο Κολιόπουλο, ο οποίος με τις μεθοδολογικές κι επιστημονικές του υποδείξεις, συνέβαλλε καταλυτικά στην οργάνωση της σκέψης μου, τη δόμηση και τέλος στην ολοκλήρωση της παρούσης διπλωματικής εργασίας. Επίσης, ευχαριστώ το προσωπικό της Σχολής Εθνικής Άμυνας για την εξαιρετική οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και την υποστήριξη που μου παρείχε κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	9
Κεφάλαιο πρώτο: Διπλωματία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (1300-1922).....	14
Εισαγωγή.....	14
Όργανα της Οθωμανικής Διπλωματίας.....	15
Διπλωματία στις τελευταίες σουλτανικές κυβερνήσεις.....	17
Το νεότερο τουρκικό κράτος.....	22
Η αρχική περίοδος του Κεμάλ.....	27
Κεφάλαιο δεύτερο: Από τον Κεμαλισμό στη διακυβέρνηση του ΑΚΡ (1923-2002).....	29
Περίοδος 1923 – 1945.....	29
Περίοδος 1946 – 1990.....	32
Περίοδος 1991 – 2002.....	36
Κεφάλαιο τρίτο: Η τουρκική διπλωματία την περίοδο του ΑΚΡ (2002 – Σήμερα).....	38
Περίοδος 2003 – 2015.....	38
Περίοδος 2016 – Σήμερα. Η διπλωματία του Ερντογάν.....	42
Κεφάλαιο τέταρτο: Σύγκριση Οθωμανικής – Τουρκικής Διπλωματίας.....	46
Ιδεολογική και γραφειοκρατική εξέλιξη.....	46
Χαρακτηριστικά της κυκλικής ιδεολογικής αλλαγής.....	49
Επιμέρους στοιχεία συνέχειας και αλλαγής.....	51
Κεφάλαιο πέμπτο: Οθωμανική και τουρκική διπλωματία στο πεδίο: Συνέχεια και αλλαγή διπλωματικής δραστηριοποίησης σε Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699) – Συνέδριο του Βερολίνου (1878) – Συνθήκη της Λωζάνης (1923) και Διαφωνία περί της ένταξης Φινλανδίας-Σουηδίας στο ΝΑΤΟ (2023).	58
Η Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699).....	58
Συνέδριο του Βερολίνου (1878).....	60
Συνθήκη της Λωζάνης (1923).....	61
Διαφωνία περί της ένταξης Φινλανδίας-Σουηδίας στο ΝΑΤΟ (2023).....	62
Επιμέρους στοιχεία συνέχειας και αλλαγής	63
Συμπεράσματα.....	64

Περίληψη

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ένα πολύπλοκο μωσαϊκό πολιτισμών με αποτέλεσμα η διπλωματία της να είναι εξίσου πολύπλευρη. Κύριο χαρακτηριστικό της ήταν η πραγματιστική προσέγγισή με συνδυασμό χρήσης της στρατιωτικής ισχύος, στρατηγικών συμμαχιών και πολιτισμικής διπλωματίας.

Ο 19ος αι. αποτέλεσε περίοδο σημαντικών προκλήσεων καθώς η Αυτοκρατορία, ως «Μέγας Ασθενής», έπρεπε να αντιμετωπίσει εσωτερικές διαμάχες και εξωτερικές πιέσεις Ευρωπαϊκών Δυνάμεων που ανταγωνίζονταν για τα εδάφη της. Οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ είχαν ως στόχο τον εκσυγχρονισμό, συμπεριλαμβανομένων των διπλωματικών δομών και πρακτικών της εξωτερικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό συστάθηκε, για πρώτη φορά, ξεχωριστό Υπουργείο Εξωτερικών και υιοθετήθηκε η «νέα οθωμανική διπλωματία» με χαρακτηριστικά τη σύναψη συμμαχιών και την προώθηση των αρχών της αμοιβαιότητας, της εδαφικής κυριαρχίας και της μη ανάμειξης στις εσωτερικές υποθέσεις.

Το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδότησε το επόμενο σημείο καμπής για την οθωμανική διπλωματία, καθώς η Αυτοκρατορία διαλύθηκε και έδωσε τη θέση της στην Τουρκική Δημοκρατία. Παρά τις προσπάθειες των πρώτων κυβερνήσεων να αποβάλλουν την οθωμανική αντίληψη, ορισμένες συνέχειες παρέμειναν. Παρόλα αυτά, ο Μουσταφά Κεμάλ αναμόρφωσε την τουρκική διπλωματία, τόσο σε σχέση με τις γραφειοκρατικές δομές όσο και ως δομικό στρατηγικό προσανατολισμό, φέρνοντας την πιο κοντά στα δυτικά πρότυπα. Η αναμόρφωση αυτή θα διαρκέσει για τις επόμενες πολλές δεκαετίες και θα συνεχίσει να επηρεάζει την τουρκική εξωτερική πολιτική μέχρι σήμερα.

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και κυρίως του Ψυχρού Πολέμου, η τουρκική διπλωματία προώθησε τη συμμετοχή σε συμμαχίες (NATO) διατηρώντας παράλληλα δεσμούς με τους γείτονές της στη Μέση Ανατολή. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου έφερε την αρχή μιας νέας εποχής, που χαρακτηρίστηκε από μεγαλύτερη περιφερειακή εμπλοκή και τάση για πιο διεκδικητικό ρόλο στις διεθνείς υποθέσεις. Για το λόγο αυτό υιοθετούνται νέα διπλωματικά εργαλεία.

Ο 21^{ος} αι, ανέδειξε τον Ερντογάν, ο οποίος έφερε μια πιο δυναμική και μερικές φορές αμφιλεγόμενη προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP), τα διπλωματικά

εργαλεία πολλαπλασιάζονται, οργανώνονται και συντονίζονται κεντρικά, ενώ η τουρκική διπλωματία υιοθετεί έναν δραστήριο διπλωματικό ακτιβισμό, καταφέροντας να αναβαθμίσει την εικόνα της. Μέσα από αυτό το περιβάλλον αναδεικνύεται ο «παράγοντας» Ερντογάν ως μια νέα παράμετρος προσωπικής (ερντογανικής) διπλωματίας. Η τουρκική εξωτερική πολιτική καθίσταται πιο δυναμική, αναθεωρητική, ενεργητική και στρατιωτικοποιείται σε μεγάλο βαθμό.

Παρά το ότι η μετάβαση στη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Τουρκική Δημοκρατία επέφερε σημαντικές αλλαγές, βασικά στοιχεία της οθωμανικής διπλωματίας, όπως ο πραγματισμός και η προσαρμοστικότητα, συνέχισαν να επηρεάζουν την τουρκική εξωτερική πολιτική. Η κατανόηση των αλλαγών και των συνεπειών στην εξέλιξη της οθωμανικής - τουρκικής διπλωματίας είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση του ρόλου της Τουρκίας στη σύγχρονη παγκόσμια σκηνή.

Σκοπός της παρούσης διπλωματικής εργασίας είναι αρχικά η καταγραφή και περιγραφή των επιμέρους στοιχείων και χαρακτηριστικών της οθωμανικής και μετέπειτα τουρκικής διπλωματίας καθώς και ο εντοπισμός των ιδιαίτερων σημείων του ιδεολογικού κορμού, της γραφειοκρατικής δομής αλλά των χρησιμοποιούμενων κάθε φορά «εργαλείων». Εν συνεχεία, μέσω της συγκριτικής ιστορικής ανάλυσης θα απαντήσουμε στο ερώτημα σχετικά με τις συνέχειες και τις αλλαγές της, αλλά και σχετικά με τους λόγους που οδήγησαν σε αυτές.

Λέξεις- κλειδιά: Οθωμανική Αυτοκρατορία, Τουρκική Δημοκρατία, διπλωματία, διεθνείς σχέσεις, εξωτερική πολιτική, Ερντογάν, Νταβούτογλου.

Abstract

The Ottoman Empire was a complex mosaic of cultures with, resulting at an equally multi-faceted diplomacy. Main characteristic of the Ottoman diplomacy was the pragmatic approach with a combination of the use of military power, strategic alliances and cultural diplomacy.

The 19th c. was a period of significant challenges as the Empire, as the " Sick Man of Europe" had to deal with internal strife and external pressures from European Powers competing for its territories. The Tanzimat reforms aimed at modernization, including diplomatic structures and foreign policy practices. In this context, a separate Ministry of Foreign Affairs was established for the first time and the "new ottoman diplomacy" was adopted, characterized by the conclusion of alliances and the promotion of the principles of reciprocity, territorial sovereignty and non-interference in internal affairs.

The end of World War I marked the next turning point for Ottoman diplomacy, as the Empire dissolved and gave way to the Turkish Republic. Despite the efforts of the first governments to eliminate the Ottoman concept, certain continuities remained. Nevertheless, Mustafa Kemal reformed Turkish diplomacy, both in relation to bureaucratic structures and as a structural strategic orientation, bringing it closer to Western standards. This reformation would last for the next several decades and continues to influence Turkish foreign policy to this day.

During the 20th century and especially the Cold War, Turkish diplomacy promoted participation in alliances (NATO) while maintaining ties with its neighbors in the Middle East. The end of the Cold War ushered in a new era, characterized by greater regional involvement and a tendency for a more assertive role in international affairs. For this reason, new diplomatic tools are adopted.

The 21st century brought forth Erdogan, who brought a more dynamic and sometimes controversial approach to foreign policy. During the ruling period of the Justice and Development Party (AKP), diplomatic tools are multiplied, organized and coordinated centrally, and turkish diplomacy adopts an active diplomatic activism, managing to upgrade its image. Through this context, the Erdogan "factor" emerges along with the dynamics of personal (Erdogan) diplomacy. Turkish foreign policy is becoming revisionist, proactive and heavily militarized.

Although the transition from the Ottoman Empire to the Turkish Republic brought significant changes, key elements of Ottoman diplomacy, such as pragmatism and adaptability, continued to influence Turkish foreign policy. Understanding the changes and continuities in the evolution of Ottoman-Turkish diplomacy is crucial to understanding Turkey's role on the contemporary world stage.

The purpose of this Master Thesis is firstly to record and describe the specific elements and characteristics of ottoman and later turkish diplomacy as well as to identify the particular points of the ideological core, the bureaucratic structure and the "tools" used at each era. Then, through the comparative historical analysis, we will answer the main question concerning its continuities and changes, but also about the reasons that led to them.

Keywords: Ottoman Empire, Turkish Republic, diplomacy, international relations, foreign policy, Erdogan, Davutoglu.

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει συγκριτικά την οθωμανική και την τουρκική διπλωματία προκειμένου να επισημάνει τυχόν συνέχειες και αλλαγές. Η οθωμανική διπλωματία αποτέλεσε μια σημαντική πτυχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δημιουργώντας μια κληρονομιά που συνεχίζει να επηρεάζει τη σύγχρονη τουρκική διπλωματία.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ένα πολύπλοκο μωσαϊκό πολιτισμών με αποτέλεσμα η διπλωματία της να είναι εξίσου πολύπλευρη. Κύριο χαρακτηριστικό της ήταν η πραγματιστική προσέγγιση με συνδυασμό της στρατιωτικής ισχύος, των στρατηγικών συμμαχιών και της πολιτισμικής διπλωματίας. Η δομή του κράτους ήταν θεοκρατική, με ανώτατο ηγέτη - Χαλίφη τον Σουλτάνο και πολύπλοκες γραφειοκρατικές δομές με πολλά αξιώματα σε ιεραρχία. Τα καθήκοντα του «Υπουργού Εξωτερικών» είχαν ανατεθεί στον Μεγάλο Βεζίρη ο οποίος υποβοηθούνταν από το Γραφείο του «Επικεφαλής των Γραμματέων». Το Γραφείο αυτό επανδρώνονταν από έμπειρους και μορφωμένους αξιωματούχους, τόσο μουσουλμάνους όσο και χριστιανούς, κυρίως Φαναριώτες¹.

Ο 19^{ος} αιώνας αποτέλεσε περίοδο σημαντικών προκλήσεων καθώς η Αυτοκρατορία, ως «Μέγας Ασθενής», έπρεπε να αντιμετωπίσει εσωτερικές διαμάχες και εξωτερικές πιέσεις Ευρωπαϊκών Δυνάμεων που ανταγωνίζονταν για τα εδάφη της. Στο πλαίσιο προσαρμογής επιχειρήθηκαν οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ, οι οποίες είχαν ως στόχο τον εκσυγχρονισμό της Αυτοκρατορίας, συμπεριλαμβανομένων των διπλωματικών δομών και πρακτικών. Έτσι, συστάθηκε για πρώτη φορά ξεχωριστό Υπουργείο Εξωτερικών και υιοθετήθηκε η «νέα οθωμανική διπλωματία». Κύρια χαρακτηριστικά της νέας προσέγγισης ήταν η έμφαση στη σύναψη συμμαχιών και η προώθηση των αρχών της αμοιβαιότητας, της εδαφικής κυριαρχίας και της μη ανάμειξης στις εσωτερικές υποθέσεις.

¹ Οι Φαναριώτες ήταν μία εκ των κοινωνικών ομάδων του ελληνικού έθνους που κατάφεραν να αναδειχθούν στον διοικητικό μηχανισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, το οθωμανικό διοικητικό προσωπικό στερούμενο ετοιμότητας αλλά και των αναγκαίων δεξιοτήτων, δημιουργούσε ένα κενό που ήλθαν να καλύψουν οι Φαναριώτες. Μια νέα όμως τάξη άρχισε να διαμορφώνεται στην Κωνσταντινούπολη, η οποία επιβλήθηκε βαθμιαία μέσα από την άσκηση επιστημονικών επαγγελμάτων και την οικονομική της ευρωστία. Η νέα αυτή αριστοκρατία εγκαταστάθηκε γύρω από το Πατριαρχείο, στη νέα του έδρα, στη συνοικία του Φαναρίου. Οι Φαναριώτες, όπως αποκλήθηκαν, ήταν κυρίως ελληνικής καταγωγής, αν και ανάμεσά τους υπήρχαν εξελληνισμένες οικογένειες Ρουμάνων, Αλβανών και Ιταλών.

Το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδότησε το επόμενο σημείο καμπής για την οθωμανική διπλωματία, καθώς η Αυτοκρατορία διαλύθηκε και έδωσε τη θέση της στην Τουρκική Δημοκρατία. Παρά τις προσπάθειες των πρώτων κυβερνήσεων να αποβάλλουν την οθωμανική αντίληψη, ορισμένες συνέχειες παρέμειναν. Παρόλα αυτά, ο Μουσταφά Κεμάλ αναμόρφωσε την τουρκική διπλωματία, τόσο σε σχέση με τις γραφειοκρατικές δομές όσο και ως δομικό στρατηγικό προσανατολισμό, φέρνοντας την πιο κοντά στα δυτικά πρότυπα. Η αναμόρφωση αυτή θα διαρκέσει για τις επόμενες πολλές δεκαετίες και θα συνεχίσει να επηρεάζει την τουρκική εξωτερική πολιτική μέχρι σήμερα.

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και κυρίως του Ψυχρού Πολέμου, η τουρκική διπλωματία προώθησε τη συμμετοχή σε συμμαχίες (NATO) διατηρώντας παράλληλα δεσμούς με τους γείτονές της στη Μέση Ανατολή. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου έφερε την αρχή μιας νέας εποχής, που χαρακτηρίστηκε από μεγαλύτερη περιφερειακή εμπλοκή και τάση για πιο διεκδικητικό ρόλο στις διεθνείς υποθέσεις. Για το λόγο αυτό υιοθετούνται νέα διπλωματικά εργαλεία.

Ο 21^{ος} αιώνας, ανέδειξε τον Ερντογάν, ο οποίος έφερε μια πιο δυναμική προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP), τα διπλωματικά εργαλεία πολλαπλασιάζονται, οργανώνονται και συντονίζονται κεντρικά. Η τουρκική διπλωματία υιοθετεί έναν δραστήριο διπλωματικό ακτιβισμό και καταφέρνοντας να αναβαθμίσει την εικόνα της στο εξωτερικό και γίνεται ένα από τα βασικά εργαλεία υποστήριξης αναθεωρητικών στόχων της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύεται ο «παράγοντας» Ερντογάν, ο οποίος αποδίδει στην τουρκική διπλωματία την δυναμική της προσωπικής (ερντογανικής) διπλωματίας. Η τουρκική εξωτερική πολιτική καθίσταται προδήλως αναθεωρητική, παρεμβατική και στρατιωτικοποιείται σε μεγάλο βαθμό.

Παρά το γεγονός ότι η μετάβαση στη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Τουρκική Δημοκρατία επέφερε σημαντικές αλλαγές, βασικά στοιχεία της οθωμανικής διπλωματίας, όπως ο πραγματισμός και η προσαρμοστικότητα, συνέχισαν να επηρεάζουν την τουρκική εξωτερική πολιτική μέχρι και σήμερα. Η κατανόηση των αλλαγών και των συνεπειών στην εξέλιξη της οθωμανικής - τουρκικής διπλωματίας είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση του ρόλου της Τουρκίας στη σύγχρονη παγκόσμια σκηνή.

Σχετικά με τον ορισμό της διπλωματίας υφίσταται εξαιρετικά εκτεταμένη βιβλιογραφία. Σύμφωνα με το λεξικό Oxford Languages, η διπλωματία είναι «το επάγγελμα, η δραστηριότητα ή η ικανότητα διαχείρισης διεθνών σχέσεων, συνήθως από εκπροσώπους μιας χώρας στο εξωτερικό»². Το λεξικό Merriam-Webster, ορίζει τη διπλωματία ως «την τέχνη και την πρακτική της διεξαγωγής διαπραγματεύσεων μεταξύ εθνών»³. Τέλος, στο βιβλίο του «Diplomacy», ο ιστορικός και διπλωμάτης Henry Kissinger (1994) ορίζει τη διπλωματία ως «την τέχνη του περιορισμού της δύναμης» και σημειώνει ότι «είναι απαραίτητη για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και για την επιτυχία κάθε έθνους στις σχέσεις του με τους άλλους» (σ. 1).

Η λέξη διπλωματία αναφέρεται στην τέχνη και την πρακτική της διεξαγωγής διαπραγματεύσεων μεταξύ εθνών, μέσω των αντίστοιχων εκπροσώπων, ή μεταξύ μερών εντός ενός έθνους προκειμένου να επιτευχθούν επιθυμητά αποτελέσματα ή να επιλυθούν διαφορές και συγκρούσεις. Οι διπλωματικές προσπάθειες μπορούν να περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένης της επικοινωνίας, της διαπραγμάτευσης, της διαμεσολάβησης και της ανταλλαγής πληροφοριών ή πόρων. Πρόκειται για ένα από τα κύρια εργαλεία τα οποία προκρίνει η διεθνής κοινότητα, προκειμένου να εδραιωθεί μια πολιτισμένη σχέση αλληλεξάρτησης και συνεννόησης μεταξύ των κρατών, επί τη βάση του αλληλοσεβασμού και της προώθησης ειρηνικών λύσεων. Στο πλαίσιο της φιλελεύθερης θεώρησης των διεθνών σχέσεων, η διπλωματική διαδικασία βοηθά στην εμπέδωση «κουλτούρας» συνεννόησης, αποτελώντας μια πολιτισμική «εκπαιδευτική» διαδικασία προώθησης της ανταλλαγής απόψεων και αναζήτησης λύσεων, παρά τα συχνά διαφορετικά συμφέροντα και οπτικές των αντιπάλων μερών (Cull, 2007). Τέλος, ως διπλωματία ορίζεται η πολιτική διαδικασία η οποία διεξάγεται στα πλαίσια της εφαρμοσμένης εξωτερικής πολιτικής, και η οποία παρέχει στα κυρίαρχα κράτη τη δυνατότητα ενάσκησης διεθνών σχέσεων με επίσημο τρόπο, προκειμένου να προωθήσουν αποτελεσματικά, στόχους και συμφέροντα (Freeman, 1997). Ακολουθεί μια λίστα ειδών διπλωματίας όπως αυτή καταγράφεται στη διεθνή βιβλιογραφία επί του θέματος. Ο διαχωρισμός δεν είναι εννοιολογικά απόλυτος καθώς αρκετά είδη αλληλοκαλύπτονται και αλληλοσυμπληρώνονται. Ο σκοπός της καταγραφής

² Oxford Languages. (n.d.). *Diplomacy*. <https://www.lexico.com/>

³ Merriam-Webster Dictionary. (n.d.). *Diplomacy*. <https://www.merriam-webster.com/>

των «ειδών» είναι κατά βάση μεθοδολογικού χαρακτήρα και χρησιμεύει στην δημιουργία εργαλείων ανάλυσης της κυρίαρχης διπλωματικής ταυτότητας ή κατεύθυνσης:

- **Διπλωματία Ad Hoc (Ad Hoc Diplomacy):** Η «διπλωματία κατά περίπτωση» αποτελεί βασική διπλωματία των πρώτων ετών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
- **Προληπτική Διπλωματία (Preventive Diplomacy):** Πρόκειται για το είδος ενεργητικής διπλωματίας το οποίο έχει σαν σκοπό την πρόληψη καταστάσεων κρίσεων μέσω της πρόβλεψης και της ενεργητικής παρέμβασης πριν μια κατάσταση εξελιχθεί. Χρησιμοποιείται και από τον ΟΗΕ.
- **Διαμεσολαβητική Διπλωματία (Mediation Diplomacy):** Είναι οι διπλωματικές πρακτικές που ακολουθεί ένα τρίτο κράτος προκειμένου να εξαλειφθεί το πρόβλημα το οποίο υφίσταται μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, με σκοπό να καταλήξουν σε συμφωνία για ένα θέμα. Ένα άλλο παράδειγμα διαμεσολάβησης είναι όταν το τρίτο μέρος δημιουργεί μια κυβέρνηση συνασπισμού ως συμβιβαστική λύση προκειμένου να επιλύσει το πρόβλημα μεταξύ των δύο μερών. Η διαμεσολαβητική διπλωματία της Τουρκίας στο πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν είναι ένα καλό παράδειγμα.
- **Διπλωματία πολυμερούς προσέγγισης (Multilateral Diplomacy):** Πρόκειται για ένα είδος διπλωματίας στην οποία συμμετέχουν τρία ή περισσότερα μέρη. Συχνά στην βιβλιογραφία εμφανίζεται και ως διπλωματία των συνεδρίων. Αυτός ο τύπος διπλωματίας δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα του Συνεδρίου της Βεσφαλίας το 1648. Ένα από τα καλύτερα παραδείγματα πολυμερούς διπλωματίας ήταν αρχικά η Κοινωνία των Εθνών και αργότερα ο ΟΗΕ. Η υπόψη διπλωματία σήμερα υλοποιείται μέσω ενός μεγάλου αριθμού οικονομικών και περιφερειακών οργανισμών και συνεργειών.
- **Δημόσια Διπλωματία (Public Diplomacy):** Αφορά διπλωματική προσπάθεια η οποία στοχεύει στην προαγωγή της σχέσης μεταξύ ενός κράτους με τους πολίτες άλλων χωρών. Η διπλωματία αυτού του είδους ασκείται τόσο από επίσημα όργανα (πρεσβευτές, προξενεία Υπουργείο Εξωτερικών) όσο και από επιχειρηματίες, καλλιτέχνες, ΜΚΟ και πανεπιστήμια. Κύριος στόχος στη δημόσια διπλωματία είναι οι άνθρωποι. Με άλλα λόγια, αυτός ο τύπος διπλωματίας αφορά στην προβολή μιας θετικής εικόνας μας στους πληθυσμούς άλλων κρατών.
- **Πολιτική Διπλωματία (Civil Diplomacy):** Πολιτική διπλωματία είναι το είδος της διπλωματίας το οποίο διεξάγεται μεμονωμένα από ανεπίσημους εκπροσώπους των χωρών. Για παράδειγμα, σε ένα διεθνές ακαδημαϊκό συνέδριο, οι συγγραφείς και ακαδημαϊκοί που εκπροσωπούν διαφορετικές χώρες μοιράζονται τις απόψεις τους για ένα κοινό θέμα. Σήμερα, μπορούμε να πούμε ότι η πολιτική διπλωματία είναι ιδιαιτέρως αποτελεσματική και πραγματοποιείται μέσω των «πολιτικών οργανώσεων» όπως η UNICEF.

- Πολιτισμική Διπλωματία (Cultural Diplomacy): Αφορά στη χρήση της ήπιας ισχύος όπως ο τύπος της δημόσιας διπλωματίας που αναφέρθηκε παραπάνω. Οι επιμέρους κατευθύνσεις της πολιτισμικής διπλωματίας είναι οι παραδόσεις, η θρησκεία, η κοινωνική δομή και η κοινωνία των πολιτών, το οικονομικό σύστημα καθώς και ο χώρος της τέχνης. Η πολιτιστική διπλωματία έχει γίνει ένα από τα κορυφαία εργαλεία εξωτερικής πολιτικής των κρατών που θέλουν να βελτιώσουν την εικόνα τους και να αυξήσουν το κύρος τους στη διεθνή σκηνή.

- Ανθρωπιστική Διπλωματία (Humanitarian Diplomacy): Η ανθρωπιστική διπλωματία εμφανίστηκε τον 21^ο αιώνα ως αποτέλεσμα των πολέμων στο διεθνές περιβάλλον. Η παγκοσμιοποίηση είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη της «ανθρωπιστικής διπλωματίας» προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα ανθρωπιστικού περιεχομένου τα οποία προέκυψαν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα δραστηριοποίησης στο πλαίσιο της ανθρωπιστικής διπλωματίας είναι ο Ερυθρός Σταυρός αλλά και η τουρκική Ερυθρά Ημισέληνος.

- Καταναγκαστική Διπλωματία (Coercive Diplomacy): Η καταναγκαστική διπλωματία είναι ένα είδος διπλωματίας που προκρίνει την άσκηση πίεσης χωρίς καταφυγή σε πόλεμο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του τύπου διπλωματίας είναι οι οικονομικές κυρώσεις και το εμπάργκο.

- Μυστική Διπλωματία (Secret Diplomacy): Αυτός ο τύπος διπλωματίας ήταν ιδιαιτέρως διαδεδομένος στην Ευρώπη τον 17^ο και 19^ο αιώνα. Στόχος της μυστικής διπλωματίας είναι να επιτευχθεί ένα θετικό αποτέλεσμα κάνοντας μυστικές συμμαχίες και διεξάγοντας όλες τις διαπραγματεύσεις και δραστηριότητες μυστικά. Ακόμα κι αν όλες οι συμμαχίες φτάσουν σε ένα θετικό αποτέλεσμα η μυστική διπλωματία συνεχίζεται.

- Διπλωματία Σκληρής Ισχύος (Hard Power Diplomacy): Η διπλωματία σκληρής ισχύος έχει την πνευματική της καταγωγή στον Θουκυδίδη και τον Machiavelli. Αυτό το είδος διπλωματίας αφορά στην άσκηση πίεσης με τρεις μορφές ήτοι, στρατιωτική επέμβαση ή παρουσία, καταπιεστική ή καταναγκαστική διπλωματία και οικονομικές κυρώσεις.

- Προσωπική Διπλωματία (Personal Diplomacy): Το συγκεκριμένο είδος διπλωματίας αφορά στην παρουσία του ηγέτη ενός κράτους, η σε επιμέρους εκπροσώπους της γραφειοκρατικής δομής λήψης απόφασης, οι οποίοι αναλαμβάνουν μέσω προσωπικών επαφών και σχέσεων την προώθηση συναντίληψης και την επίλυση προβλημάτων ή καταστάσεων κρίσεων.

Από τις προαναφερθείσες εισαγωγικές παρατηρήσεις μπορούμε να καταγράψουμε τα κάτωθι, ως μεθοδολογικές προϋποθέσεις:

- η διπλωματία δεν ταυτίζεται με την εξωτερική πολιτική αλλά αποτελεί τον φορέα, το μέσο υλοποίησης της.

- η αναφορά σε θέματα πολιτικής γίνεται με αποκλειστικό σκοπό την περιγραφή του πλαισίου διαμόρφωσης διπλωματικών εργαλείων. Η ανάλυση της εξωτερικής ή εσωτερικής πολιτικής δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσης εργασίας.

- η αναφορά σε είδη διπλωματίας δεν έχει ως σκοπό την κατηγοριοποίηση και τυποποίησή τους αλλά την καταγραφή τους με όρους σχετικής διαφοροποίησης των κυρίαρχων κάθε φορά εννοιών.

Επιπλέον, οι παράγοντες οι οποίοι ελήφθησαν υπόψη κατά τη συγγραφή της παρούσης διπλωματικής εργασίας έχουν ως εξής:

- Η τουρκική διπλωματία συνιστά μια ιδιαιτέρως σημαντική δραστηριότητα στο πλαίσιο της τουρκικής γραφειοκρατίας και ως εκ τούτου η μελέτη της διπλωματικής δραστηριοποίησης αποτελεί σημείο αναφοράς και εξαγωγής συμπερασμάτων - εκτιμήσεων αναφορικά με τον αντικειμενικό σκοπό και την επιθυμητή τελική κατάσταση της τουρκικής συμπεριφοράς.

- Η διπλωματία ως όργανο επικεντρώνεται μεταξύ άλλων στην διαχείριση αντιλήψεων, το επηρεασμό τους και την αλλαγή τους με σκοπό την αλλαγή συμπεριφοράς. Το φερόμενο μήνυμα προϋπάρχει.

- Πολλές εκφάνσεις και εργαλεία της διπλωματίας αλληλοκαλύπτονται και σίγουρα δρουν συμπληρωματικά με σκοπό την ενιαία προσπάθεια. Η διαφοροποίησή τους από τον συγγραφέα έγινε με βάση το κριτήριο του κυρίαρχου νοήματος ή επιχειρήματος κατά περίπτωση.

- Για λόγους μεθοδολογίας, έγινε προσπάθεια ώστε η ανάλυση να μην επικεντρωθεί στο πεδίο των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Κεφάλαιο πρώτο

Διπλωματία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (1300 – 1922)

Εισαγωγή

Η κυρίαρχη σφραγίδα του Ισλάμ στην διαμόρφωση της κοσμοθεωρίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθιστούσε τα δυτικά (ευρωπαϊκά) κράτη υποδεέστερα. Η θρησκευτική αντίληψη συνεπικουρούνταν από τη δύναμη της Αυτοκρατορίας η οποία, με όρους σκληρής ισχύος, ήταν σαφώς ανώτερη των ευρωπαϊκών κρατών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η εξάπλωση της Αυτοκρατορίας στα δυτικά και η επαφή της με τη δυτική αντίληψη, να καταστήσει ευθύς εξ αρχής, τις ευρω – οθωμανικές σχέσεις μια περίπλοκη διαδικασία (Μακρίδης, 2018).

Με τον Σουλτάνο και Μέγα Χαλίφη να θεωρείται ανώτερος όλων, οι ηγέτες των ευρωπαϊκών κρατών τοποθετούνταν στο ίδιο επίπεδο με τον Μεγάλο Βεζίρη⁴. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι διεθνείς συμφωνίες μεταξύ της Αυτοκρατορίας και των ευρωπαϊκών κρατών δεν αντιμετωπίζονταν ως αποτέλεσμα διαπραγμάτευσης ισότιμων μερών αλλά ως «μεγαλόψυχες» σουλτανικές παραχωρήσεις. Η νοοτροπία αυτή άρχισε να διαφοροποιείται στο τέλος του 17^{ου} αιώνα, όταν και επήλθε υποχώρηση των στρατιωτικών δυνατοτήτων της Αυτοκρατορίας (Κίσινγκερ, 2014), και είχε σχεδόν αναστραφεί μέχρι το τέλος του 18^{ου} αιώνα. Έως το χρονικό αυτό σημείο η οθωμανική διπλωματία δεν διέθετε πρεσβείες. Διπλωματικές επαφές πραγματοποιούνταν με την αποστολή Ad Hoc αντιπροσωπειών επί καθορισμένου σκοπού (Ari, 2003). Η διαφοροποίηση των συσχετισμών ισχύος υπήρξε η αιτία αλλαγής της ακολουθούμενης πρακτικής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η οποία αποφάσισε, την τετραετία 1793-1796, την ίδρυση των πρώτων διπλωματικών αντιπροσωπειών στις πρωτεύουσες ευρωπαϊκών κρατών όπως το Λονδίνο, το Παρίσι, η Βιέννη, το Βερολίνο κ.α (Hale, 2016).

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία ευρισκόμενη σε παρακμή γίνεται μέρος του βεσφαλιανού συστήματος και προσπαθεί, μέσω της διπλωματίας, να διασφαλίσει την προώθηση των συμφερόντων και κυρίως την επιβίωσή της απέναντι στους βασικούς ανταγωνιστές της, τις ευρωπαϊκές δυνάμεις (Temperley, 1936).

Όργανα της Οθωμανικής Διπλωματίας

Όπως αναφέρθηκε, αρχικά η διπλωματία δεν ήταν ανεπτυγμένη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Διπλωματικές πρωτοβουλίες, όπως η διαπραγμάτευση, διεξάγονταν συνήθως με ευθύνη του Μεγάλου Βεζίρη και των τακτικών διοικητών του πεδίου μάχης, πάντοτε υπό την εποπτεία του Διβανίου⁵ και προσωπικά του Σουλτάνου (Gurpinar, 2014).

⁴ Ο Μεγάλος Βεζίρης ήταν ο επικεφαλής των κρατικών υπηρεσιών, διοικητής του στρατού (εξαιρουμένων των γενιτσαρικών ταγμάτων της πρωτεύουσας), επικεφαλής του αυτοκρατορικού συμβουλίου και της δικαιοσύνης, φορέας της σουλτανικής σφραγίδας και στην ουσία ο μόνος πληρεξούσιος εκπρόσωπος του Σουλτάνου. Για περισσότερες πληροφορίες: <https://www.oxfordreference.com>

⁵ Η κρατική πολιτική είχε έναν αριθμό συμβούλων και υπουργών που συγκεντρώνονταν γύρω από ένα συμβούλιο γνωστό ως Διβάνι. Το Διβάνι, τα χρόνια που το Οθωμανικό κράτος ήταν ακόμα Μπεηλίκι, απαρτιζόταν από τους πρεσβύτερους της φυλής. Η σύνθεσή του τροποποιήθηκε αργότερα για να συμπεριλάβει στρατιωτικούς και τοπικούς ηγέτες (όπως θρησκευτικούς και πολιτικούς συμβούλους). Αργότερα, ξεκινώντας το 1320, ένας Μεγάλος Βεζίρης διορίστηκε για να αναλάβει ορισμένες από τις ευθύνες του σουλτάνου.

Η ανάγκη διεθνών σχέσεων της Αυτοκρατορίας κατά τη διάρκεια των 17^{ου} – 18^{ου} αιώνα είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία σχετικής γραφειοκρατικής δομής. Στη νέα δομή ο Μεγάλος Βεζίρης υποστηρίζονταν από τους Δραγουμάνους (Aksan, 1995) και το γραφείο του «Προϊσταμένου των Γραφείων» ή Reis ül-Küttab⁶, γραφείο το οποίο εξελίχθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι διερμηνείς – μεταφραστές (Δραγουμάνοι) της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν βασικοί παράγοντες της διπλωματικής γραφειοκρατίας. Η θέση αυτή, που θεωρούνταν αντίστοιχη του πρέσβη, στελεχωνόταν σε αρκετές περιπτώσεις από Φαναριώτες⁷, κυρίως ελληνικής καταγωγής (Κωστής, 2022). Χαρακτηριστικό παράδειγμα ιεραρχικά ανώτερου Δραγουμάνου ελληνικής καταγωγής είναι ο Φαναριώτης Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, γνωστός για το χειρισμό των διαπραγματεύσεων στη Συνθήκη του Κάρλοβιτς (Σφυρόερας, 2003).

Οι διπλωματικές δομές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αρχίζουν να οργανώνονται με πιο συστηματικό τρόπο κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Το πρώτο Υπουργείο Εξωτερικών δημιουργείται το 1836 και ο Μεγάλος Βεζίρης αντικαθίσταται από τον Υπουργό Εξωτερικών. Στα στελέχη του Υπουργείου Εξωτερικών παρέχονταν ειδική εκπαίδευση η οποία, πέραν των βασικών καθηκόντων, περιλάμβανε πολιτική παιδεία και διοίκηση (Gurpinar, 2014). Η συστηματοποίηση αυτή οφείλεται στην ανάγκη αποτελεσματικότερης εξωτερικής πολιτικής καθώς η ισχύς της Αυτοκρατορίας μειώνονταν τη στιγμή που οι διεθνείς ανταγωνισμοί απαιτούσαν διαπραγμάτευση και συνεννόηση.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου ισχύος, η διπλωματία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθοδηγούνταν από μια σειρά στόχων όπως η εδαφική επέκταση, η ίδρυση συμμαχιών με σκοπό την ενίσχυση της πολιτικής και οικονομικής θέσης της Αυτοκρατορίας, η διατήρηση της θρησκευτικής εξουσίας καθώς και η προώθηση της οθωμανικής πολιτισμικής κουλτούρας. Τα εργαλεία της οθωμανικής διπλωματίας πριν από τον 19ο αιώνα περιλαμβάνουν αρχικά τη χρήση στρατιωτικής ισχύος και τη σύναψη συμμαχιών μέσω γάμου (Ekinici, 2021). Μια πολύ διαδεδομένη διπλωματική πρακτική

⁶ Το Reis ül-Küttab ή Reis Efendi, ήταν μια ανώτερη θέση στη διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πρόκειται για τον επικεφαλής της καγκελαρίας του Αυτοκρατορικού Συμβουλίου, που εξελίχθηκε σε ανάλογο του Υπουργού Εξωτερικών. Το 1836, ο τίτλος του Reis ül-Küttab άλλαξε επίσημα σε Υπουργός Εξωτερικών (Hariciye Nazırı) με την ίδρυση του Οθωμανικού Υπουργείου Εξωτερικών κατά τη διάρκεια των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ.

⁷ Οι Φαναριώτες ήταν αριστοκράτες που κατοικούσαν στο Φανάρι της Κωνσταντινούπολης, συνοικία στην οποία βρισκόταν και το Οικουμενικό Πατριαρχείο από το 1601. Αποτελούνταν κυρίως από ορθόδοξους χριστιανούς, οι οποίοι κατάγονταν από διάφορες περιοχές.

ήταν η διαπραγμάτευση κεφαλικών ή δημοτικών φόρων, οι οποίοι ζητούνταν ως χρήματα προστασίας ή ένδειξη υποταγής, τόσο στις οθωμανικές επαρχίες αλλά κυρίως διεθνώς μέσω της στρατηγικής δημιουργίας Tributary and Patronage Systems⁸. Τέλος, αρκετά συχνά οι Οθωμανοί χρησιμοποιούσαν τα πολύτιμα δώρα⁹ (χρυσός, κοσμήματα, υφάσματα κ.α.) ως τρόπο οικοδόμησης σχέσεων καθώς και την θρησκευτική διπλωματία, ιδιαίτερα προς τους μουσουλμάνους ηγεμόνες.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου ακμής, η οθωμανική διπλωματία χαρακτηρίζεται από την αίσθηση υπεροχής και κυριαρχίας έναντι των αντιπάλων της καθώς και την αδιαμφισβήτητη θρησκευτική ηγεμονία, έναν από τους βασικούς πυλώνες πολιτικής ισχύος. Η αίσθηση κυριαρχίας, αποτέλεσμα της στρατιωτικής και θρησκευτικής ισχύος, ενίοτε οδηγούσε την οθωμανική εξωτερική πολιτική στην αδιαλλαξία. Αυτό, άρχισε σταδιακά να μεταβάλλεται κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, όταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία έπρεπε να προσαρμοστεί στη νέα ισορροπία δυνάμεων.

Διπλωματία στις τελευταίες σουλτανικές κυβερνήσεις

Ο 19^{ος} αιώνας σημαδεύτηκε από την προσπάθεια μεταρρυθμίσεων και εκσυγχρονισμού της Αυτοκρατορίας με στόχο κυρίως την προστασία της ενότητας απέναντι στις διεθνείς εξελίξεις που ευνοούσαν τη δημιουργία εθνικών κρατών (Φιλίππιδου, 2014). Παράδειγμα προσπάθειας εκσυγχρονισμού αποτελεί το Gülhane Hatt-ı Şerif¹⁰, γνωστό και ως «Αυτοκρατορικό Διάταγμα του Gülhane». Εκδόθηκε από τον Σουλτάνο Μαχμούτ Β' το 1839 με στόχο την εκδυτικοποίηση της Αυτοκρατορίας, ως αντίδραση σε μια περίοδο παρακμής, εξωτερικών πιέσεων και εσωτερικών εξεγέρσεων (Μακρίδης, 2018). Οι μεταρρυθμίσεις βασίστηκαν στις αρχές της ισότητας, της δικαιοσύνης και της ελευθερίας και είχαν ως στόχο την ενίσχυση της κεντρικής κυβέρνησης, τον εκσυγχρονισμό του

⁸ Πρόκειται για συστήματα τα οποία χρησιμοποιούσε συχνά η οθωμανική διπλωματία και τα οποία περιλάμβαναν γειτονικά κράτη τα οποία ενσωματώνονταν οικειοθελώς στην οθωμανική σφαίρα επιρροής μέσω ενός συστήματος υποταγής πίστης και φόρου τιμής. Με τον τρόπο αυτό επεκτείνονταν η οθωμανική επιρροή. Για περισσότερες λεπτομέρειες δες (Kármán, 2020)

⁹ Η παράδοση ανταλλαγής δώρων ήταν μια πάγια πρακτική ειρηνικών διπλωματικών σχέσεων. Η παλαιότερη καταγραφή αυτής της διπλωματικής πρακτικής περιλαμβάνει εγχάρακτα λίθινα αγγεία από την Αίγυπτο που δόθηκαν στους Χετταίους γείτονές τους. Αργότερα, δώρα μεταξύ Ευρωπαίων πρεσβευτών και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν μια συνηθισμένη πρακτική. Για περισσότερες πληροφορίες: Aubert, S (2022) «Symbolic and Problematic: Gifts in Diplomacy», Harvard International Review. Ανακτήθηκε στις 17-1-2023 από <https://hir.harvard.edu/symbolic-and-problematic-gifts-in-diplomacy/>

¹⁰ Περισσότερα στο Kansu, A. (1985). *The Ottoman Empire and the West*, Gülhane Park Symposium, 29 May-1 June 1984. Turkish Historical Society Printing House.

νομικού συστήματος και την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις επεκτάθηκαν αργότερα κατά την περίοδο του Τανζιμάτ (1839-1876) (Cleveland & Bunton, 2012). Παρά τις αρχικές προσδοκίες, ο πορεία του εκσυγχρονισμού δεν παρουσίαζε την ανάλογη εξέλιξη. Διαφωνίες ανάμεσα στους βασικούς δρώντες, μεταξύ των οποίων και ξένες πρεσβείες, είχαν ως αποτέλεσμα την αδυναμία εφαρμογής.

Με την ολοκλήρωση του Συνεδρίου των Παρισίων¹¹ και την υπογραφή της σχετικής Συνθήκης τον Μάρτιο του 1856, τελείωσε και τυπικά ο Κριμαϊκός Πόλεμος. Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου συζητήθηκαν μια σειρά από θέματα όπως οι εδαφικές διεκδικήσεις των συμμαχικών δυνάμεων, το εμπόριο αλλά και η οικονομία. Σημεία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος αποτέλεσαν η εδαφική ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η προστασία των χριστιανικών πληθυσμών εντός της επικράτειάς της, η ασυλία και ακεραιότητα των παραδουνάβιων ηγεμονιών και η αποστρατικοποίηση της Μαύρης Θάλασσας. Στο πλαίσιο αυτό, μια επιπλέον Συνθήκη¹² υπογράφηκε μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας και Αυστρίας η οποία αφορούσε τη ρήτρα πολέμου στην περίπτωση παραβίασης της Συνθήκης των Παρισίων. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Συνθήκης των Παρισίων, η Μαύρη Θάλασσα γινόταν ουδέτερη περιοχή, με σαφή απαγόρευση εισόδου πολεμικών πλοίων και δημιουργίας επάκτιων αμυντικών έργων. Περαιτέρω, οι περιοχές της Βεσσαραβίας¹³ και της Βλαχίας, αποδόθηκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ως αυτόνομες περιοχές, εξασφαλίστηκε με τρόπο ρητό η εδαφική ακεραιότητα της Αυτοκρατορίας, ενώ η Ρωσία παραιτήθηκε από το ρόλο της προστασίας των Ορθοδόξων χριστιανικών πληθυσμών.

Το 1856 εκδόθηκε, από τον Σουλτάνο Αμντουλμεντζίντ Ι, το αυτοκρατορικό διάταγμα Hatt- i-Hümayun (Yildirim, 2010) ως μια συνέχεια των προσπαθειών εκσυγχρονισμού και μεταρρύθμισης (Zürcher, 1998) και ως απάντηση στις πιέσεις των

¹¹ Times News. (2023). *Συνέδριο των Παρισίων (1856)*. <https://www.timesnews.gr>

¹² Η Συμπληρωματική Συνθήκη της 15ης Απριλίου 1856, με την οποία η Γαλλία, η Αυστρία και η Μεγάλη Βρετανία εγγυήθηκαν την εφαρμογή της Συνθήκης των Παρισίων. Για περισσότερες πληροφορίες δεσ: Gibler, D (2008). «*International Military Alliances, 1648-2008*». CQ Press. ISBN 978-1-60426-684-9. και UK Parliament «*Treaty Of Paris, 1856 Volume 206: debated on Monday 15 May 1871*» ανακτημένο την 17-2-2023 από <https://hansard.parliament.uk/Lords/1871-05-15/debates/e1841b11-bd25-4366-b302-05256836a7bc/TreatyOfParis1856#main-content>

¹³ Βεσσαραβία είναι ιστορική περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης που οριοθετείται από τους ποταμούς Δνείστερο ανατολικά και Προύθο δυτικά. Το μεγαλύτερο μέρος της Βεσσαραβίας είναι σήμερα τμήμα της Μολδαβίας, ενώ οι βορειότερες περιοχές της, καθώς και οι νοτιότερες, που συνορεύουν με τη Μαύρη Θάλασσα, είναι τμήμα της Ουκρανίας.

δυτικών δυνάμεων, ιδιαίτερα της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, σχετικά με την προστασία των πολιτών τους που ζούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το διάταγμα είχε ως στόχο να προωθήσει περαιτέρω τις αρχές της ισότητας, της δικαιοσύνης και της προστασίας για όλους τους Οθωμανούς υπηκόους ανεξάρτητα από τη θρησκεία ή την εθνικότητά τους. Παρείχε επίσης στους μη μουσουλμάνους το δικαίωμα να υπηρετήσουν στην οθωμανική κυβέρνηση και το στρατό, ενώ καθιέρωσε ένα σύστημα δίκαιης φορολογίας, με το θρήσκευμα και την καταγωγή να μην αποτελούν κριτήριο¹⁴. Κεντρικές κατευθύνσεις του διατάγματος όπως η ισότητα, η δίκαιη αντιπροσώπευση και η αναφορά στην έννοια του πατριωτισμού, ταυτίζονταν με την σύγχρονη ευρωπαϊκή αντίληψη περί εθνικότητας. Ωστόσο, στην παραδοσιακή Οθωμανική Αυτοκρατορία κάτι τέτοιο ήταν αντίθετο με την κυρίαρχη αντίληψη που αποτελούσε την νομιμοποιητική βάση για την εξουσία του Σουλτάνου. Έτσι, μια απαραίτητη εκσυγχρονιστική προσπάθεια εμπεριείχε αιτίες αυτοαμφισβήτησης και έφερε στην επιφάνεια μερικές από τις εσωτερικές αντιθέσεις της οθωμανικής κοινωνίας.

Στο ευρύτερο κλίμα των μεταρρυθμίσεων, αρκετοί πολιτικοί της οθωμανικής γραφειοκρατίας επέδειξαν ιδιαιτέρως υψηλή προσαρμοστικότητα στα νέα δεδομένα, καθώς θεωρούσαν τον μετασχηματισμό ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση και μελλοντική επιβίωση της Αυτοκρατορίας. Στο πλαίσιο αυτό πρόκριναν την διπλωματική προσέγγιση Οθωμανικής Αυτοκρατορίας – Ευρώπης και την προσπάθεια αναζήτησης κοινού εδάφους και ταύτισης συμφερόντων, ως μέσο για την εξασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας και οικονομικής ανάπτυξης.

Εξαιτίας της συνολικής κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει η Οθωμανική Αυτοκρατορία, σχεδόν όλες οι προσπάθειες για μεταρρυθμίσεις προέρχονταν κατά κύριο λόγο από τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, των οποίων την εύνοια και την οικονομική βοήθεια ήθελε να εξασφαλίσει η οθωμανική ελίτ. Πρόκειται λοιπόν για μία προσπάθεια επιβαλλόμενη η οποία αντιμετωπίστηκε ως μέτρο ανάγκης με αποτέλεσμα την σχεδόν καθολική αποτυχία εφαρμογής, την κλιμάκωση των εσωτερικών αντιθέσεων και τελικά την κρίση ιδεολογικής ταυτότητας η οποία εκδηλώθηκε μετά τα μισά του 19^{ου} αιώνα. Αυτό οδήγησε στην υιοθέτηση ενός συγκεντρωτικού μοντέλου κρατικής εξουσίας δυτικών προδιαγραφών προκειμένου να καταστεί αποτελεσματικός ο έλεγχος τυχόν αποσχιστικών

¹⁴ Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. *Το Χάτι Χουμαγιούν (Hatt-i Humayun) του 1856* στο <http://www.ime.gr/>

τάσεων που εκδηλώνονταν στην περιφέρεια. Η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε έτι περαιτέρω με την οικονομική διείσδυση στην Αυτοκρατορία, κατά την περίοδο πριν και μετά το ξέσπασμα του Κριμαϊκού Πολέμου, κερδοσκοπών και κεφαλαίων από τα ευρωπαϊκά κράτη. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα τον απότομο και χωρίς σχεδιασμό μετασχηματισμό της οθωμανικής αντίληψης προς την κατεύθυνση οικονομίας της αγοράς, δημιουργώντας σχέσεις εξάρτησης από τα ευρωπαϊκά κεφάλαια καθώς και συνθήκες οικονομικής υποτέλειας. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκε η αντίληψη περί εύκολου δανεισμού, η οποία εδραιώθηκε κυρίως μετά το πέρας του Κριμαϊκού πολέμου και η οποία πρόκρινε την κάλυψη των αναγκών και των ελλειμμάτων της Αυτοκρατορίας μέσω δανείων από ευρωπαϊκά κράτη. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν τελικά η κρατική χρεωκοπία το 1875.

Η έλευση του Σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ II¹⁵, ενός ανθρώπου αρκετά θρησκευόμενου, έφερε μαζί της και το θεωρητικό σχήμα του Πανισλαμισμού που αποτέλεσε το κυρίαρχο ιδεολογικό πλαίσιο της Αυτοκρατορίας. Στόχος του Πανισλαμισμού ήταν να ενώσει όλους τους μουσουλμάνους υπό την οθωμανική κυριαρχία και να προωθήσει την ισλαμική πίστη (Aydin, 2016). Πίστευε ότι το Ισλάμ ήταν μια ενωτική δύναμη που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να ενώσει τον μουσουλμανικό κόσμο και να αντιμετωπίσει την αυξανόμενη επιρροή των ευρωπαϊκών αποικιακών δυνάμεων στα μουσουλμανικά εδάφη. Για το σκοπό αυτό προσπάθησε να καθιερώσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως ηγέτη του μουσουλμανικού κόσμου και να υπερασπιστεί την υπόθεση της ισλαμικής ενότητας. Ένας από τους τρόπους με τους οποίους επιδίωξε την πανισλαμική του ατζέντα ήταν μέσω της κατασκευής ισλαμικών θεσμών, ενώ ενθάρρυνε τη διάδοση της ισλαμικής εκπαίδευσης και λογοτεχνίας σε όλο τον μουσουλμανικό κόσμο, προωθώντας μια πιο ορθόδοξη ερμηνεία της πίστης. Επιπλέον, υποστήριξε την ίδρυση πανισλαμικών οργανώσεων, όπως η Ισλαμική Διάσκεψη και η Ισλαμική Ένωση, που στόχευαν να προωθήσουν την ενότητα μεταξύ των Μουσουλμάνων και να συντονίσουν τις προσπάθειές τους ενάντια στον ευρωπαϊκό ιμπεριαλισμό (Fortna, 2008).

¹⁵ Ο Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ (1842 - 1918), ήταν ο 34^{ος} και τελευταίος σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και έφερε επίσης τον τίτλο του χαλίφη.

Το ιδεολογικό αυτό ρεύμα έχει ιδιαίτερη σημασία αν αναλογιστεί κανείς ότι οδηγεί στην συγκέντρωση ισχύος στο πρόσωπο του Σουλτάνου τον οποίο ορίζει ως Χαλίφη της παγκόσμιας κοινωνίας των μουσουλμάνων (Ummah)¹⁶. Παρά τη σχετική ιδεολογική επιρροή του Πανισλαμισμού, κυρίως στο χώρο της Μέσης Ανατολής, οι επιμέρους πολιτικές είχαν περιορισμένη επιτυχία ως προς την ανάδειξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε περιφερειακό ηγεμόνα. Ωστόσο, η συγκεκριμένη περίοδος έθεσε θεμέλια και έγινε η αιτία δημιουργίας εσωτερικών ιδεολογικών ρευμάτων σε βαθμό που πολλές από τις επιμέρους κατευθύνσεις της πανισλαμικής ιδεολογίας, τις συναντάμε στην τουρκική εξωτερική πολιτική μέχρι και τις μέρες μας (ICSR Team, 2019).

Κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου η Οθωμανική Αυτοκρατορία, λόγω των γεωπολιτικών εξελίξεων και της φθίνουσας δυναμικής της, ξεκίνησε την προσπάθεια προσαρμογής στις διεθνείς περιβάλλον. Αυτό συμπαρέσυρε και τη διπλωματική της δραστηριοποίηση με τη μόχλευση διαφόρων νέων εργαλείων. Σε γενικές γραμμές, αυτή η περίοδος της οθωμανικής διπλωματίας χαρακτηρίζεται από έναν συνεχή αγώνα για την εξασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας ανάμεσα στις συνεχώς αυξανόμενες ευρωπαϊκές πιέσεις και τις εσωτερικές προκλήσεις.

Η απαρίθμηση των διπλωματικών εργαλείων και πρακτικών κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ξεκινά με τις μεταρρυθμίσεις Τανζιμάτ (1839-1876), οι οποίες εντάσσονται στην προσπάθεια της Αυτοκρατορίας να εμφανιστεί ως ένα σύγχρονο και κυρίαρχο κράτος στα μάτια των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Η διαπραγμάτευση, η συμμετοχή σε διεθνή συνέδρια και η προσπάθεια εξισορρόπησης των διαφορετικών στρατηγικών συμφερόντων, γεγονός που φάνηκε κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου των Παρισίων, είναι ακόμη μερικά από τα διπλωματικά εργαλεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ισορροπώντας τα συμφέροντα της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ρωσίας, της Αυστροουγγαρίας και της Γερμανίας, κατάφερε τελικά να διατηρήσει την εδαφική της ακεραιότητα. Επιπλέον, κατάφερε να εξασφαλίσει συμμαχίες και συνθήκες με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις για την προστασία των συμφερόντων της όπως πχ η οθωμανογερμανική συμμαχία κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η σύναψη πολιτικών και οι εμπορικών συμφωνιών όπως οι συμφωνίες

¹⁶ Ummah: Είναι αραβική λέξη που σημαίνει "κοινότητα", μια υπερεθνική κοινότητα με κοινή ιστορία. Είναι συνώνυμο του ummat al-Islām, «η ισλαμική κοινότητα» και χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει την παγκόσμια συλλογική κοινότητα των μουσουλμάνων. Δες Arshad A. (2016) «*Rohingyas and the Myth of Ummah*», New Age Islam. Ανακτήθηκε στις 30-1-2023 από <https://www.newageislam.com/islamic-society/arshad-alam-new-age-islam/rohingyas-and-the-myth-of-ummah/d/109496>

παραχώρησης προνομίων σε πολίτες και εμπόρους ξένων δυνάμεων, αποτέλεσε άλλο ένα εργαλείο εφαρμοσμένης διπλωματίας. Αυτού του είδους οι συμφωνίες οδήγησαν πχ στην κατασκευή του σιδηροδρόμου Βερολίνου-Βαγδάτης (Ediger & Bowlus, 2020), ένα από τα σημαντικότερα έργα της εποχής με μεγάλο γεωπολιτικό αντίκτυπο. Στο πλαίσιο της προσπάθειας εξωστρέφειας ιδρύθηκαν πρεσβείες και προξενεία σε μεγάλες πρωτεύουσες και σημαντικές πόλεις σε όλο τον κόσμο, στοιχείο το οποίο βοήθησε στην ενίσχυση των διπλωματικών σχέσεων και στην επικοινωνία της οθωμανικής εξωτερικής πολιτικής. Ιδιαίτερος σημαντικό στοιχείο πολιτισμικής και θρησκευτικής διπλωματίας είναι το κίνημα του Πανισλαμισμού, που χρησιμοποιήθηκε ως διπλωματικό εργαλείο για την ενίσχυση των δεσμών με άλλα μουσουλμανικά κράτη καθώς και για την ανάσχεση της ευρωπαϊκής επιρροής. Τέλος, η ενίσχυση και ο εκσυγχρονισμός του στρατού ήταν επίσης μια μορφή διπλωματίας, καθώς είχε στόχο να αποτρέψει την επιθετικότητα και να κάνει την αυτοκρατορία ισότιμο παίκτη στη διεθνή σκηνή.

Τη συγκεκριμένη περίοδο η οθωμανική διπλωματία χαρακτηρίζεται από ρεαλισμό και αξιόλογη προσαρμοστικότητα στα δεδομένα. Βασικοί άξονες της προσπάθειας αποτέλεσαν η διατήρηση της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας, μέσω του συγκερασμού και ταύτισης, με πολλές φορές ανταγωνιστικά συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων, στοιχείο που αντανάκλα τη νέα τάση προς μια πολύπλευρη διπλωματική στρατηγική. Η προσπάθεια προσαρμογής μέσω του εκσυγχρονισμού των αυτοκρατορικών δομών, σε συνδυασμό με τη ρεαλιστική αποτίμηση της διεθνούς κατάστασης αλλά και των οικείων πλεονεκτημάτων αποτελεί δομικό στοιχείο της νέας διπλωματικής αντίληψης. Σε γενικές γραμμές πρόκειται για μια πολύπλοκη προσπάθεια, αποτελούμενη από ένα δυναμικό και μεταβαλλόμενο μείγμα αμυντικών στρατηγικών και τακτικής ευελιξίας, από το οποίο δεν έλειπαν οι προσπάθειες διεκδίκησης, όταν οι συνθήκες το επέτρεπαν.

Το νεότερο τουρκικό κράτος

Η ήττα της Αυτοκρατορίας στον πόλεμο με την Ρωσία και η μετέπειτα Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878), είχαν ως αποτέλεσμα την ακύρωση της Συνθήκης των Παρισίων, η οποία εξασφάλιζε την εδαφική ακεραιότητα της. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρέθηκε σε μια κατάσταση αποσύνθεσης με εμφανή τα σημεία διάλυσης από τους συνεχείς πολέμους, εδαφικά ζημιωμένα και με την διεθνή της εικόνα σαφώς υποβαθμισμένη. Η διαμόρφωση νέων δεδομένων τόσο σε διεθνές επίπεδο όσο και στο εσωτερικό, οδηγεί την οθωμανική

διπλωματία σε αναπροσαρμογή. Πλέον, έχει να αντιμετωπίσει ένα διεθνές περιβάλλον στο οποίο οι κύριοι περιφερειακοί δρώντες, ήτοι οι ευρωπαϊκές δυνάμεις, δεν απορρίπτουν την διάσπαση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αντιθέτως δε θα μπορούσαν να την ευνοήσουν με τα κατάλληλα γεωπολιτικά οφέλη. Είναι σαφές ότι οι προτεραιότητες και οι ισορροπίες στην ευρωπαϊκή ήπειρο έχουν ήδη αρχίζει να διαφοροποιούνται. Παράδειγμα αποτελεί η βρετανική πολιτική η οποία, τουλάχιστον έως τον 19^ο αιώνα, ευνοούσε τη διατήρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως γεωπολιτικό αντίβαρο στην Ρωσία και τη ρωσική προσπάθεια για έλεγχο της Κωνσταντινούπολης και των Στενών. Η πολιτική αυτή άλλαξε μετά την σύσταση της Γερμανικής Αυτοκρατορίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, δίνοντας προτεραιότητα στην αναχαίτιση της διαφαινόμενης γερμανικής απειλής. Στο πλαίσιο αυτό κινήθηκε διπλωματικά προς την αναθεώρηση των σχέσεων της τόσο με τη Γαλλία όσο και με τη Ρωσία συνάπτοντας σχετικές συμφωνίες¹⁷.

Αντιλαμβανόμενη το νέο γεωπολιτικό τοπίο, η οθωμανική διπλωματία αναζητά εξωτερικά ερείσματα. Ο Σουλτάνος Αμντούλ Χαμίντ II, στο πλαίσιο του προγράμματος ενίσχυσης και εκμοντερνισμού των ενόπλων δυνάμεων, απευθύνει αίτημα βοήθειας στους Γερμανούς (Taşdemir, 2018). Οι Γερμανοί αποδέχτηκαν το αίτημα καθώς διέκριναν μια μεγάλη οικονομική και γεωπολιτική ευκαιρία. Τα κίνητρα των Γερμανών αφορούσαν αφενός την περαιτέρω επέκταση της γερμανικής αμυντικής βιομηχανίας σε μία νέα αγορά και αφετέρου την εκμετάλλευση των μεγάλων αποθεμάτων πρώτων υλών που διέθετε η Οθωμανική Αυτοκρατορία και τα οποία μπορούσαν να καλύψουν μέρος των γερμανικών αναγκών. Η προσέγγιση αυτή πρόσφερε στην οθωμανική εξωτερική πολιτική την δυνατότητα δημιουργίας συμμαχίας με ένα ισχυρό ευρωπαϊκό κράτος, το οποίο αποτελούσε «πόλο» της διεθνούς ισορροπίας ισχύος. Παρότι η εξέλιξη αυτή ήταν ουσιαστικά «μονόδρομος» για την οθωμανική διπλωματία δεν παύει να αποτελεί μια κίνηση υψηλού ρίσκου καθώς και επίδειξη προσαρμοστικότητας, τακτικής ευελιξίας και ρεαλισμού. Το συνολικό πλαίσιο συνεργασίας, πέρα από τον εκσυγχρονισμό και την εκπαίδευση του Οθωμανικού Στρατού, περιλάμβανε και την κατασκευή σιδηροδρομικών υποδομών. Με τον τρόπο αυτό, σταδιακά, η γερμανική παρουσία στην Οθωμανική

¹⁷ Η Αγγλογαλλική Συνεννόηση του 1904 διευθέτησε σημαντικές αποικιακές διαφορές ανάμεσα στο Λονδίνο και το Παρίσι, ενώ η Αγγλορωσική Συνεννόηση τον Αύγουστο του 1907, διαμέλισε σε ισομερείς ρωσικές και βρετανικές σφαίρες επιρροής, σύμφωνα με τα κοινά συμφέροντα των δύο δυνάμεων, τόσο την Περσία όσο και τις περιοχές του Θιβέτ και του Αφγανιστάν.

Αυτοκρατορία εδραιώθηκε σε υψηλό βαθμό με αποτέλεσμα η συνεργασία να συνεχιστεί και από την κυβέρνηση των Νεότουρκων που ακολούθησε (Ozyuksel, 2001).

Το 1908 δημιουργείται το κίνημα των Νεότουρκων, σηματοδοτώντας έναν από τους εξαιρετικά σημαντικούς σταθμούς στην ιστορία της μετέπειτα Τουρκίας. Το νέο κίνημα εξαρχής ευνοούσε την ενεργή πολιτικοποίηση της βάσης της οθωμανικής κοινωνίας, προωθώντας τον εθνικισμό. Βασικοί στόχοι της εξωτερικής πολιτικής, σύμφωνα με την αντίληψη των Νεότουρκων, είναι η εξασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας της Αυτοκρατορίας μέσω της ισχυροποίησης των αμυντικών δυνατοτήτων και της διπλωματικής προσπάθειας δημιουργίας σχέσεων με τα ευρωπαϊκά κράτη. Υπο την επίδραση του νέου κινήματος, το διάστημα 1908-1914 η σουλτανική πολιτική περί διατήρησης ισορροπιών και ουδετερότητας έδωσε τη θέση της σε μια δραστήρια ενεργητική εξωτερική πολιτική με έμφαση στην δημιουργία συμμαχιών (εξωτερική εξισορρόπηση), τόσο με τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις όσο και με χώρες της οθωμανικής περιφέρειας. Παράλληλα στο εσωτερικό ξεκίνησε προσπάθεια εκσυγχρονισμού με σκοπό τόσο την κοινωνική ενότητα όσο και την οικονομική ανάπτυξη (Ryan, 1951). Οι Νεότουρκοι προέβησαν σε μία σειρά συνταγματικών μεταρρυθμίσεων στόχος των οποίων ήταν η ελαχιστοποίηση των σουλτανικών εξουσιών (Υφαντής, 2016). Το ιδεολογικό πρόσημο των Νεότουρκων, το οποίο έπαιξε σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της τουρκικής εθνικής συνείδησης, φαίνεται να επηρεάζεται από την στρατηγική σχέση με τη Γερμανία και συγκεκριμένα από το γερμανικό ρομαντισμό. Στο πλαίσιο αυτό γεννιέται η ιδέα του Παντουρκισμού με πνευματικό πατέρα τον Ζιγιά Γκιοκάλπ. Στο έργο του «Οι Αρχές του Τουρκισμού», αναφέρει σχετικά με τον άρρηκτο κοινωνικό δεσμό ο οποίος δημιουργείται και βασίζεται στα θεμέλια της κοινής εκπαίδευσης, πολιτισμού και αλληλεγγύης των μελών μιας κοινωνίας (İrem, 2002). Υποβαθμίζοντας την έννοια της φυλής ως βιολογική καταγωγή, θεωρεί ότι στοιχεία όπως η θρησκεία αλλά και η κοινή γλώσσα καθορίζουν την κοινωνική και ψυχική ακεραιότητα του ατόμου (Μητράρας, 2010). Κύρια ιδέα ήταν η ανάπτυξη μιας σύγχρονης και κοσμικής τουρκικής εθνικής ταυτότητας, μακριά από το οθωμανικό της παρελθόν και βασισμένη στην τουρκική γλώσσα, τον πολιτισμό και τις παραδόσεις¹⁸. Η ιδέα αυτή συνεχίζει να

¹⁸ Μεταξύ των έργων του έγραψε εκτενώς για την έννοια του "Turan". Στα γραπτά του, περιέγραψε το Turan ως μια μυθική πατρίδα των Τούρκων, η οποία εκτεινόταν από την Κεντρική Ασία έως την Ανατολία και περιλάμβανε τμήματα του Ιράν και του Καυκάσου. Υποστήριξε ότι το Turan αντιπροσώπευε την πολιτιστική

διαμορφώνει τον τουρκικό πνευματικό και πολιτικό λόγο μέχρι και σήμερα (Pietrobon, 2020).

Σε διεθνές επίπεδο, το επόμενο χρονικό διάστημα περιλαμβάνει μια σειρά από συνεχείς συγκρούσεις συμπεριλαμβανομένων του τουρκο - ιταλικού πολέμου και τις εθνοτικού χαρακτήρα εξεγέρσεις των βαλκανικών λαών. Στο ήδη επιβαρυνμένο γεωπολιτικό περιβάλλον, το 1912 ξεκινά ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος, μεταξύ των βαλκανικών χωρών¹⁹ και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Οικονόμου, 1977). Η λήξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου σηματοδοτείται από την υπογραφή της Συνθήκη του Λονδίνου, μια συμφωνία ιδιαιτέρως ζημιογόνα για τα οθωμανικά συμφέροντα (Σβολόπουλος, 1977).

Οι προσπάθειες της οθωμανικής διπλωματίας για την σύναψη συμμαχιών λίγο πριν την έναρξη του Α΄ ΠΠ δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα. Συνέπεια αυτού, η οθωμανική κυβέρνηση τον Αύγουστο του 1914 προχωρά στην υπογραφή συμφωνίας – συμμαχίας με την Γερμανία, με αποτέλεσμα η λήξη του Πολέμου να την τοποθετεί ξανά στο πλευρό των ηττημένων. Η Συνθήκη του Μούδρου (1918) και η Συνθήκη των Σεβρών (1920), με τις οποίες ουσιαστικά τελείωσε ο Α΄ΠΠ και διαλύθηκε η Οθωμανική Αυτοκρατορία, συνιστούν δύο κείμενα ιδιαιτέρως ταπεινωτικά, χαρακτηριστικά του συσχετισμού ισχύος καθώς και ενδεικτικά της κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει η Αυτοκρατορία. Στο Άρθρο «6» της Συνθήκης του Μούδρου (Νικολάου, 1996) προβλέπει την *«παροχή δυνατότητας στους Συμμάχους να καταλάβουν, για λόγους ασφάλειας, οποιαδήποτε στρατηγικά σημεία²⁰ επί του εδάφους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έκριναν εκείνοι, χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την Οθωμανική κυβέρνηση²¹»*. Με την χρήση της συγκεκριμένης «ρήτρας» της συνθήκης, οι μεγάλες δυνάμεις προέβησαν σε αποστολή και αποβίβαση ένοπλων τμημάτων σε εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

και ιστορική κληρονομιά του τουρκικού λαού και ότι ήταν πηγή υπερηφάνειας και έμπνευσης για τους Τούρκους σε όλο τον κόσμο. Η έννοια του *Turan* αποτελεί σημείο της τουρκικής ταυτότητας μέχρι και σήμερα.

¹⁹ Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο.

²⁰ Ειδικότερα επ' αυτού του όρου - παροχής δυνατότητας των Συμμάχων - και βάσει της από 6 Μαΐου 1919 εξουσιοδότησης του Ανωτάτου Συμβουλίου, όπου μερικούς μήνες μετά της συνολολόγησης, αποβιβάστηκε στη Σμύρνη Ελληνικός στρατός, ποτέ όμως με τον χαρακτήρα του κυρίαρχου στρατού επί των εκεί εδαφών.

²¹ Σύμφωνα με τους όρους της ανακωχής ακολούθησε η άμεση κατάληψη των Στενών του Ελλησπόντου από Αγγλικές και Γαλλικές δυνάμεις καθώς επίσης και η άφιξη αγγλογαλλικών στρατιωτικών τμημάτων στη Κωνσταντινούπολη (4 Νοεμβρίου 1918)

Η Αυτοκρατορία βρισκόταν πλέον σε ιδιαιτέρως δύσκολη θέση με την επιβίωσή της να τίθεται σε αμφιβολία. Οι τάσεις αντιμετώπισης οι οποίες προκρίθηκαν ήταν δύο. Από τη μια πλευρά η σουλτανική ηγεσία θεωρούσε αδύνατη τη σύγκρουση με τις συμμαχικές δυνάμεις και από την άλλη πλευρά οι ανανεωτικές δυνάμεις των Νεότουρκων, με επικεφαλής τον Μουσταφά Κεμάλ, πρόκριναν την αντίσταση και τον αγώνα για προάσπιση της εθνικής ακεραιότητας (Sonmezoglu, 2001). Η αδυναμία του Σουλτάνου να αποτρέψει την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης (1920) είχε ως αποτέλεσμα την ανάληψη της ηγεσίας από τον Κεμάλ, ο οποίος ιδρύει την κυβέρνηση των ελεύθερων ανατολικών περιοχών στο πλαίσιο της νέας Τουρκικής Δημοκρατίας. Οι επιτυχίες του Κεμάλ τόσο σε διπλωματικό όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο οδήγησαν στην ενδυνάμωση της τουρκικής κρατικής υπόστασης και στην πλήρη αναστροφή του κύρους της διαλυμένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η τελική υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, η οποία ακυρώνει τη Συνθήκη των Σεβρών, σηματοδοτεί την επίσημη ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Η μετάβαση από την αυτοκρατορική δομή στη Δημοκρατία είχε ως αποτέλεσμα την εκτεταμένη τροποποίηση της κρατικής γραφειοκρατίας, χωρίς αυτή η μεταβολή να είναι πάντοτε επιτυχημένη και αποτελεσματική.

Όπως έχει αναφερθεί οι διπλωματικές δομές στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας λειτούργησαν για πρώτη φορά σε συστηματική βάση το 1836 με τη δημιουργία του «Υπουργείου Διεθνών Σχέσεων»²². Ο οργανωτικός νόμος για το Υπουργείο Εξωτερικών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δημιουργήθηκε το 1857 και καθόρισε τη βασική δομή και τις λειτουργίες του Υπουργείου, ενώ παρέμεινε σε ισχύ με ορισμένες τροποποιήσεις μέχρι και την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Σύμφωνα με το νόμο, η ιεραρχική δομή περιλάμβανε τον Υπουργό Εξωτερικών στην κορυφή, ακολουθούμενο από τον υφυπουργό, τους προϊσταμένους των τμημάτων και τους κατώτερους αξιωματούχους. Καθόρισε επίσης τις αρμοδιότητες του Υπουργείου, οι οποίες περιλάμβαναν τη διαχείριση των εξωτερικών σχέσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη διαπραγμάτευση συνθηκών και συμφωνιών και την εκπροσώπηση της Αυτοκρατορίας σε διεθνή φόρουμ²³. Ο νόμος του 1857 αναθεωρήθηκε το 1913 στο πλαίσιο ευρύτερων διοικητικών μεταρρυθμίσεων με στόχο τον εκσυγχρονισμό του οθωμανικού κράτους. Ο νέος νόμος καταργούσε την

²² Turkish MFA «*Brief History of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye*» σε <https://www.mfa.gov.tr>

²³ Οπ. π.

προηγούμενη ιεραρχική δομή και την αντικαθιστούσε με μια πιο λειτουργική οργάνωση βασισμένη σε τμήματα και γραφεία (Kuneralp, 1999). Το Υπουργείο χωρίστηκε σε έξι τμήματα, ήτοι Τμήμα Πολιτικών Υποθέσεων, Εμπορικών Υποθέσεων, Νομικών Υποθέσεων, Τελετών και Προξενικών Υποθέσεων, Τμήμα Μετάφρασης - Επιμέλειας και τέλος Τμήμα Αρχείων. Κάθε τμήμα υποδιαιρέθηκε σε γραφεία, το καθένα υπεύθυνο για έναν συγκεκριμένο τομέα δραστηριότητας. Ο νόμος εισήγαγε επίσης νέους κανόνες για το διορισμό και την προαγωγή των στελεχών του Υπουργείου και καθιέρωσε ένα νέο σύστημα εξέτασης και εκπαίδευσης για τους διπλωμάτες. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις είχαν στόχο να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα και τον επαγγελματισμό του Υπουργείου και να προετοιμάσουν καλύτερα τους Οθωμανούς διπλωμάτες για τις προκλήσεις των σύγχρονων διεθνών σχέσεων. Πρόκειται για εξελίξεις οι οποίες δείχνουν την επιρροή της δυτικοευρωπαϊκής διπλωματικής παράδοσης (Gurpinar, 2014) περί διπλωματικών σχέσεων και εξωτερικής πολιτικής στην οθωμανική αντίληψη.

Ο Κεμάλ αντιλαμβάνεται εγκαίρως ότι οι ταχέως μεταβαλλόμενες ισορροπίες του διεθνούς συστήματος καθιστούν επιβεβλημένη την ανάγκη ύπαρξης ενός αποτελεσματικού Υπουργείου Εξωτερικών της νεοσύστατης Τουρκικής Δημοκρατίας. Παρά την ύπαρξη της σχετικής δομής και του νόμου, η εξεύρεση κατάλληλου προσωπικού για τη στελέχωσή του αποδεικνύεται μια δύσκολη υπόθεση (Hale, 2016, σ. 76), σε βαθμό που η διπλωματική γραφειοκρατία να βρίσκεται στα όρια κατάρρευσης²⁴. Αναλαμβάνονται πρωτοβουλίες και σταδιακά στρατολογούνται διπλωματικά στελέχη των παλαιών οθωμανικών δομών προκειμένου να καλύψουν το κενό και να εξασφαλίσουν την διαδικασία μετάβασης στην νέα εποχή. Έτσι δημιουργείται προοδευτικά μια διάδοχη κατάσταση την στιγμή που διπλωματικές αντιπροσωπείες και πρεσβείες κρατών αρχίζουν να ιδρύονται στην Άγκυρα. Η έμφαση η οποία δίνεται από την τουρκική κυβέρνηση στην διπλωματία είναι πλέον εμφανής.

Η αρχική περίοδος του Κεμάλ

Το μεταρρυθμιστικό έργο του Κεμάλ ξεκινάει με την προσπάθεια περιορισμού της θρησκείας. Παρά το γεγονός ότι είχε προσεγγίσει τις θρησκευτικές δομές (Σωτηρίου, 2002) κατά τη διάρκεια του πολέμου, αντιλαμβάνεται από νωρίς ότι η επιρροή που αυτές

²⁴ «Λέγεται ότι ρωτούσαν τους επιβάτες των τρένων που ερχόταν από την Κωνσταντινούπολη και που φορούσαν γραβάτα, εάν μιλάνε γαλλικά. Όσοι μιλούσαν τους προσφέρονταν άμεσα θέση στο υπουργείο, ανεξάρτητα των προσόντων ή τους επαγγέλματος τους» στο (Hale, 2016, σ. 76).

ασκούν στην κοινωνία αποτελεί παράγοντα αναστολής της εκσυγχρονιστικής προσπάθειας. Στο πλαίσιο αυτό νομοθετεί άμεσα την απόρριψη της θρησκείας ως νομιμοποιητικής αρχής. Σε αντίθεση με τα αραβικά κράτη της περιοχής, η Τουρκία θα ακολουθήσει ένα νέο μοντέλο σχέσης με τη θρησκεία. Σταθερός προσανατολισμός της νέας διακυβέρνησης και προσωπικά του Κεμάλ είναι η προώθηση της δυτικής κουλτούρας²⁵. Για το λόγο αυτό καταργείται το Χαλιφάτο, διατάχθηκε αναστολή λειτουργίας των θρησκευτικών σχολείων και δικαστηρίων, του Υπ. Θρησκευτικών Υποθέσεων καθώς και του Ισλαμικού Θρησκευτικού Επιτρόπου²⁶, απαγορεύθηκαν οι θρησκευτικές αδελφότητες ενώ υιοθετήθηκε νέος αστικός κώδικας και πραγματοποιήθηκε ανάλογη συνταγματική μεταρρύθμιση²⁷.

Κατά τη διάρκεια της κεμαλικής διακυβέρνησης η διπλωματία αλλά και η ενάσκηση της εξωτερικής πολιτικής ανακατευθύνεται προς τον πολιτικό ρεαλισμό²⁸ και την ορθολογική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων. Η ρήση «*Peace at Home, Peace in the World*» αποτελεί επικοινωνιακή προμετωπίδα της τουρκικής διπλωματίας για έναν αιώνα. Με επίγνωση του διεθνούς συστήματος και των δυνατοτήτων της Τουρκίας, ορίζει ως σκοπό της τουρκικής διπλωματίας τον έγκαιρο εντοπισμό διεθνών ζητημάτων τα οποία δύναται να αποτελέσουν απειλές, αλλά και την αποφυγή επιλογών οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αμφισβήτηση της εθνικής κυριαρχίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που επιδεικνύει τον προσανατολισμό της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής κατά την συγκεκριμένη περίοδο είναι η συμμετοχή της στο Σύμφωνο «Kellog-Briand»²⁹.

²⁵ Έχει καταγραφεί ιστορικά η απευθείας παρέμβαση του Μουσταφά Κεμάλ στην απαγόρευση της παλαιάς folk μουσικής αλλά και στην αναζήτηση μιας εθνικής μουσικής η οποία θα αποτελέσει σύμβολο στη διαδικασία οικοδόμησης του νέου εθνικού τουρκικού κράτους. Η λεγόμενη «Μουσική επανάσταση» όπως καταγράφεται στα κείμενα της εποχής, άφησε βαθιές επιρροές τόσο στη δημόσια ζωή όσο και στον πολιτισμό. Για περισσότερες πληροφορίες δες (Turan & Isiktas, 2016).

²⁶ Ο θρησκευτικός επίτροπος (Seyhiil-Islâm) ήταν η υψηλότερη θρησκευτική μορφή στη διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και τα καθήκοντα του συνίσταντο ακριβώς στο να επιτηρεί την εναρμόνιση των πολιτικών αποφάσεων προς τον Ισλαμικό Νόμο.

²⁷ Υιοθετήθηκε ο Ελβετικός Αστικός Κώδικας το 1926, ενώ το 1928, διαγράφηκε το 2^ο άρθρου του Συντάγματος ("Το Ισλάμ είναι η επίσημη θρησκεία του κράτους"). Η κοσμική ιδεολογία της "νέας" Τουρκίας ενσωματώθηκε στο τουρκικό Σύνταγμα στις 5 Φεβρουαρίου 1937 (Νόμος 3115).

²⁸ Republic of Turkey. *Turkish Foreign Policy During Atatürk's Era*. Ministry of Foreign Affairs. σε <https://www.mfa.gov.tr/>

²⁹ Το Σύμφωνο «Kellog-Briand» ορίζει ότι όλες οι διαφωνίες πρέπει πάντα να επιλύονται με ειρηνικά μέσα, αποτελεί απόδειξη της νέας κατεύθυνσης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας.

Κεφάλαιο δεύτερο

Από τον Κεμαλισμό στη διακυβέρνηση του ΑΚΡ (1923 – 2002)

Περίοδος 1923 - 1945

Η περίοδος αυτή ξεκινά με τη Συνθήκη της Λωζάνης στο πλαίσιο της οποίας Ελλάδα και Τουρκία συμφωνούν για το φλέγον θέμα της ανταλλαγής πληθυσμών, ένα ιδιαιτέρως δύσκολο πρόβλημα³⁰. Το 1925, μετά από διαπραγματεύσεις, υπογράφηκε η Συνθήκη της Άγκυρας με αποτέλεσμα την έναρξη διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, για πρώτη φορά μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Παράλληλα, η Τουρκία ανακινεί το θέμα της Μοσούλης³¹ ένα θέμα ιδιαιτέρως σημαντικό για την τουρκική εξωτερική πολιτική. Κατόπιν διπλωματικών κινήσεων, το θέμα τίθεται επισήμως στην «Κοινωνία των Εθνών», όπου αποφασίζεται η απόδοση στο Ιράκ υπό βρετανικό έλεγχο. Η όλη «τριβή» στο θέμα της Μοσούλης αποτελεί ένδειξη της τουρκικής βούλησης για ανάληψη πρωτοβουλιών οι οποίες θα την επαναφέρουν στο διεθνές σύστημα και θα την καθιερώσουν στο διπλωματικό προσκήνιο. Αρχή αυτών των πρωτοβουλιών αποτέλεσε η εκτίμηση της τουρκικής διπλωματίας ότι οποιαδήποτε κίνηση, προκειμένου να τύχει επιτυχούς έκβασης ή να διαθέτει θετικές προδιαγραφές επιτυχίας, θα έπρεπε να συνοδεύεται από την υποστήριξη μιας Μεγάλης Δύναμης. Κατά την προκειμένη χρονική περίοδο η μοναδική παγκόσμια δύναμη που αξιολογούνταν ως πιθανή σύμμαχος στα τουρκικά συμφέροντα ήταν η Σοβιετική Ένωση. Για το λόγο αυτό η Τουρκία στρέφεται προς τη Σοβιετική Ένωση με την οποία υπογράφει μια σειρά συμφωνιών σε τομείς όπως το εμπόριο αλλά και η ασφάλεια. Παρά ορισμένες αστοχίες, οι σχέσεις των δύο χωρών παρέμειναν σε ικανοποιητικό επίπεδο (Eraslan, 2021) τουλάχιστον έως τον θάνατο του Κεμάλ το 1938. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο αντίστοιχες συμφωνίες τόσο στον εμπορικό τομέα όσο και στον τομέα της ασφάλειας³² υπογράφηκαν μεταξύ Τουρκίας και Ιταλίας. Επιπλέον, εξαιρετικές διπλωματικές σχέσεις αναπτύσσει η Τουρκία με τη Γαλλία, με

³⁰ Λόγω των επιμέρους διαφορών οι οποίες προέκυψαν κυρίως σχετικά με την ερμηνεία της Συνθήκης, οργανώθηκε μεικτή επιτροπή εργασίας με σκοπό την επίλυση των θεμάτων. Έως τον Σεπτέμβριο του 1924 δεν κατέστη δυνατόν να επέλθει συμφωνία και για το λόγο αυτό το θέμα τέθηκε στην «Κοινωνία των Εθνών» (League Of Nations).

³¹ Το θέμα της Μοσούλης (Mosul Question), επίσης γνωστό και ως τούρκικο ερώτημα προς τη Βρετανία ("The Turkish Question") αφορά στο εάν η Μοσούλη όφειλε να περάσει στην κυριαρχία της Τουρκίας (όπως εκείνη υποστήριζε) ή όχι.

³² Η τουρκοιταλική συμφωνία του 1928 προέβλεπε ουδετερότητα και από τα δύο κράτη σε περίπτωση που κάποιος εκ των δύο εμπλεκόταν σε πολεμική σύρραξη με ένα ή περισσότερα τρίτα κράτη

αποκορύφωμα τη Συνθήκη Καλής Γειτονίας και Φιλίας του 1926³³, δίνοντας και επισήμως τέλος στην διαφορά αναφορικά με τα σύνορα Τουρκίας – Συρίας καθώς και του θέματος της Αλεξανδρέττας (Khadduri, 1945).

Το 1932 η Τουρκία γίνεται και επισήμως μέλος της κοινωνίας των Εθνών, γεγονός το οποίο επανακαθορίζει σε μεγάλο βαθμό την εξωτερική της πολιτική και τις σχέσεις της με τη Δύση. Πάγια άποψη του Κεμάλ είναι ότι η εδραίωση αρμονικών σχέσεων με τα όμορα κράτη αποτελούσε προτεραιότητα. Για το λόγο αυτό, έθεσε ως στόχο της τουρκικής διπλωματίας την προσέγγιση με τα βαλκανικά κράτη και την προσπάθεια δημιουργίας μιας πλατφόρμας συνεργασίας. Η προσπάθεια αυτή ήταν επιτυχής, με αποτέλεσμα την υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου του 1934 ανάμεσα σε Τουρκία, Ρουμανία, Γιουγκοσλαβία και Ελλάδα³⁴, που είχε σαν σκοπό την διατήρηση του status quo στην περιοχή. Παράλληλα με τις κινήσεις της στο διπλωματικό πεδίο η Τουρκία, μέσω δανεισμού από την Σοβιετική Ένωση, εφαρμόζει πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων με σκοπό τον εκσυγχρονισμό της. Οι ιστορικές σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Γερμανίας εξακολουθούν να υφίστανται και αναβαθμίζονται έτι περαιτέρω στα μέσα της δεκαετίας του 1930 με πρωτοβουλία της κυβέρνησης Χίτλερ αλλά και ανάλογες κινήσεις της τουρκικής διπλωματίας. Το 1936, η τουρκική διπλωματία, με την υποστήριξη της Μεγάλης Βρετανίας, καταφέρνει την Συνθήκη του Μοντρέ, γεγονός που της παρέχει τη δυνατότητα αμυντικής οργάνωσης επί των αποστρατικοποιημένων ζωνών των Στενών με σκοπό την αυτοπροστασία των τουρκικών εδαφών. Η ενεργή τουρκική διπλωματία έχοντας επιτύχει σημαντικές νίκες στο δυτικό μέτωπο, κινείται για προσέγγιση των ανατολικών γειτόνων με αντικειμενικό σκοπό την εξασφάλιση της περιφέρειάς της. Έτσι το 1937 υπογράφει τη Συνθήκη του Σαανταμπάντ³⁵ με συμμετέχοντες, πέραν της Τουρκίας, το Ιράν, το Ιράκ και το Αφγανιστάν σε μία προσπάθεια αρχικής αποκατάστασης σχέσεων φιλίας.

³³ *Sub-sub-series R1252/17/53559 - Convention d'amitié turco-française, 30 mai 1926.* σε <https://archives.unige.ch/convention-damitie-turco-francaise-30-mai-1926>

³⁴ Το Σύμφωνο της Βαλκανικής Συνεννόησης υπογράφηκε στις 9 Φεβρουαρίου 1934 στην Ακαδημία Αθηνών, από τους υπουργούς Εξωτερικών της Ελλάδας, της Τουρκίας, της Γιουγκοσλαβίας και της Ρουμανίας. Είχε διάρκεια δύο ετών, με δυνατότητα ανανέωσης για πέντε και, στη συνέχεια, επτά χρόνια. Στόχος αυτής της πολυμερούς διακρατικής συμφωνίας, όπως αναφέρθηκε, ήταν να διατηρηθεί το εδαφικό status quo στην περιοχή – η διασφάλιση, δηλαδή, των εσωτερικών συνόρων των χωρών της χερσονήσου του Αίμου. Για περισσότερες πληροφορίες δεσ: Βερέμης, Θ. (2007). «Βαλκάνια από τον 19ο ως τον 21ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση κρατών». Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη.

³⁵ Το Σύμφωνο του Σαανταμπάντ ήταν ένα σύμφωνο μη επίθεσης που υπογράφηκε από την Τουρκία, το Ιράν, το Ιράκ και το Αφγανιστάν στις 8 Ιουλίου 1937 και διήρκεσε πέντε χρόνια. Η συνθήκη υπογράφηκε στο ομώνυμο παλάτι της Τεχεράνης και ήταν μέρος μιας πρωτοβουλίας για μεγαλύτερες σχέσεις Μέσης

Από τα προαναφερθέντα διαπιστώνεται μια πολυεπίπεδη και πολυμέτωπη δραστηριοποίηση της τουρκικής διπλωματίας. Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1930, η θέση της Τουρκίας στο διεθνές σύστημα έχει εισέλθει σε πορεία αποκατάστασης με την τουρκική διπλωματία να αποτελεί προστιθέμενη αξία. Οι Μεγάλες Δυνάμεις, για διαφορετικούς λόγους η καθεμία, αποκαθιστούν διπλωματικές σχέσεις με την Τουρκία, και οι διμερείς επαφές διευρύνονται σε αρκετούς τομείς. Με την έλευση του Β' ΠΠ, η Τουρκία θα ακολουθήσει μια πολιτική επιτήδειας ουδετερότητας και μεταξύ εξαιρετικά δύσκολων ισορροπιών (Gökay, 2021), καταφέρνει να μείνει μακριά από την διατάραξη των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων εδραιώνοντας την διεθνή αντίληψη περί τουρκικής ουδετερότητας.

Κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο η τουρκική διπλωματία βρίσκεται σε μια συνεχή προσπάθεια εκσυγχρονισμού και αναπροσαρμογής της κεντρικής κατεύθυνσης της εξωτερικής πολιτικής, με σαφή επιθυμία των πρώτων τουρκικών κυβερνήσεων να χαράξουν μια ισχυρή και ανεξάρτητη πορεία στο διεθνές σύστημα. Από τις πρώτες ημέρες της Τουρκικής Δημοκρατίας, η διπλωματία υπό την καθοδήγηση του Κεμάλ, πραγματοποιεί μια ριζική στροφή προς τον εκδυτικισμό σε μια προσπάθεια ευθυγράμμισης με την Ευρώπη. Η ανάγκη για προσαρμογή συμπαρασύρει αρκετές μεταρρυθμίσεις στο διπλωματικό σώμα με στόχο τη δημιουργία μιας πιο επαγγελματικής και αξιοκρατικής υπηρεσίας. Η τουρκική εξωτερική πολιτική αποκτά μια πιο διεκδικητική στάση με κεντρική κατεύθυνση τη διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας του έθνους, στάση η οποία φάνηκε αρχικά στο πλαίσιο της Συνθήκης της Λωζάνης και των επακόλουθων διεθνών διαπραγματεύσεων και συνέχισε με διπλωματικές πρωτοβουλίες όπως το Βαλκανικό Σύμφωνο και το Σύμφωνο του Σαανταμπάντ. Εκτιμώντας ρεαλιστικά τη θέση του νεοσύστατου κράτους στο ρευστό γεωπολιτικό περιβάλλον, η τουρκική διπλωματία ακολουθεί την πολιτική ουδετερότητας, επιδεικνύοντας αντανakλαστικά προσαρμογής και τακτικής ευελιξίας. Παράλληλα ξεκινά μια προσπάθεια εξωστρέφειας μέσω της πολιτισμικής διπλωματίας προκειμένου να προωθηθεί η σύγχρονη κοσμική ταυτότητα. Πολύ σημαντική θέση στην συνολική προσπάθεια της εξωτερικής πολιτικής αποκτά η οικονομική διπλωματία, ιδιαίτερα μετά

Ανατολής-Ανατολής με επικεφαλής τον βασιλιά Mohammed Zahir Shah του Αφγανιστάν. Οι επικυρώσεις ανταλλάχθηκαν στην Τεχεράνη στις 25 Ιουνίου 1938 και η συνθήκη τέθηκε σε ισχύ την ίδια ημέρα. Εγγράφηκε στη σειρά Συνθηκών της Κοινωνίας των Εθνών στις 19 Ιουλίου 1938

τη Μεγάλη Ύφεση, όταν και η Τουρκία, συνειδητοποιώντας την οικονομία ως παράγοντα εθνικής ασφάλειας, προσπαθεί μέσω διαφόρων εμπορικών συμφωνιών να προωθήσει την οικονομική ανάπτυξη. Σε γενικές γραμμές καθ' όλη την περίοδο, από την ίδρυση της Δημοκρατίας έως το 1945, η τουρκική εξωτερική πολιτική και εφαρμοσμένη διπλωματία χαρακτηρίζεται από μια πραγματιστική και ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων. Οι περιορισμοί ισχύος της χώρας και η πολυπλοκότητα του διεθνούς περιβάλλοντος, διαμόρφωναν μια δυναμική διπλωματική προσέγγιση που ήταν προσεκτική αλλά και δυναμική όταν απαιτούνταν.

Περίοδος 1946 - 1990

Κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, που χαρακτηρίζεται από το διπολικό διεθνές σύστημα και τον εν εξελίξει Ψυχρό Πόλεμο, η Τουρκία αποφασίζει τη στρατηγική επιλογή του δυτικού προσανατολισμού. Η προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης για αναθεώρηση της «Συνθήκης του Μοντρέ» οδηγεί σε κρίση³⁶ καθιστώντας την Τουρκία «θεματοφύλακα» των συμφερόντων της Δύσης. Το γεγονός αυτό της πρόσφερε πρόσβαση σε αμερικανική βοήθεια μέσω του Δόγματος Τρούμαν (Satterthwaite, 1972). Η τουρκική εξωτερική πολιτική, αναζητώντας ερείσματα στη Δύση, προβαίνει σε αναγνώριση του κράτους του Ισραήλ (1949), ως η πρώτη μουσουλμανική χώρα. Παρά το ότι η πράξη αντιμετωπίστηκε με αποστροφή από τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Μέσης Ανατολής, δημιούργησε θετικό πρόσημο σε ένα περιβάλλον εξαιρετικά ανταγωνιστικό, φέρνοντας την Τουρκία πιο κοντά στις ΗΠΑ και προβάλλοντας μια αντίληψη περί αξιόπιστου συμμάχου στην περιοχή³⁷. Η εικόνα αυτή ενισχύθηκε περαιτέρω με την αποστολή τουρκικών στρατευμάτων στον πόλεμο της Κορέας (1950). Οι τουρκικές διπλωματικές κινήσεις σε συνδυασμό με την παρουσία επί του πεδίου αλλά και την εξαιρετικής αξίας στρατηγικής θέσης της, την οποία η τουρκική εξωτερική πολιτική

³⁶ Η κρίση των Στενών ήταν μια εδαφική σύγκρουση της εποχής του Ψυχρού Πολέμου μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της Τουρκίας. Μετά το τέλος του πολέμου, η πίεση της Σοβιετικής Ένωσης στην Τουρκία για κοινό στρατιωτικό έλεγχο της διέλευσης μέσω των Στενών και η άρνηση της Τουρκικής κυβέρνησης οδήγησαν σε εντάσεις και απαιτήσεις για εδαφικές παραχωρήσεις κατά μήκος των συνόρων Γεωργίας-Τουρκίας. Για περισσότερες πληροφορίες δες (Yaacov, 1974).

³⁷ Η Τουρκία ήταν η πρώτη μουσουλμανική χώρα που αναγνώρισε το Ισραήλ, τον Μάρτιο του 1949. Η πρωτοβουλία αυτή ήρθε ως αποτέλεσμα της επιθυμίας να κερδίσουν την εύνοια της Ουάσιγκτον και την υποστήριξη για την ένταξη της στο NATO. Περισσότερα σε Randall, D. (2022) «*Turkey and Israel: A relationship unlikely to be fully rekindled*», Foreign Policy Research Institute. Ανακτήθηκε την 18-3-2023 από: <https://www.fpri.org/article/2022/03/turkey-and-israel-a-relationship-unlikely-to-be-fully-rekindled/>.

αναδεικνυε με κάθε ευκαιρία, εξασφάλισαν την είσοδο της Τουρκικής Δημοκρατίας στο NATO (1953).

Η περίοδος από το 1960 έως το 1980, σημαδεύτηκε από το Κυπριακό Ζήτημα το οποίο αποτέλεσε και κεντρικό θέμα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Κατά τη διάρκεια της υπόψη χρονικής περιόδου η τουρκική στρατηγική αξία έφτασε στο απόγειό της τα έτη 1960, με το περιστατικό κατάρριψης του U-2³⁸ και 1962 και την Κρίση των Πυραύλων της Κούβας. Η τελική απόσυρση των πυραύλων Jupiter από το έδαφος της, αποτέλεσε σημείο απογοήτευσης για την Τουρκία κλονίζοντας την πεποίθηση περί υποστήριξης της Συμμαχίας και ιδιαιτέρως των ΗΠΑ. Οι σχέσεις επιδεινώνονται περαιτέρω με το εμπάργκο όπλων των ΗΠΑ ως αντίδραση για το Κυπριακό και την τουρκική εισβολή (Hale, 2016). Σε σχέση με την Ελλάδα, το Κυπριακό αποτέλεσε το σημαντικότερο σημείο τριβής και σηματοδότησε μια νέα περίοδο στις διμερείς σχέσεις η οποία, παρά τις διακυμάνσεις, χαρακτηρίζεται από την όξυνση και την υιοθέτηση από πλευράς Τουρκίας μιας ιδιαιτέρως αναθεωρητικής ατζέντας. Παράλληλα με το NATO η Τουρκία αναπτύσσει πολιτική προσέγγισης με την Ευρώπη. Το 1959 υποβάλλει αίτημα ένταξης στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και το 1963 υπογράφει στην Άγκυρα τη Συμφωνία Σύνδεσης η οποία, με κάποιες πρόσθετες πράξεις, ισχύει μέχρι και σήμερα³⁹.

Κατά την περίοδο μετά της δεκαετίας του 1970 η Τουρκία αντιμετωπίζει μια δύσκολη εσωτερική κατάσταση αποσταθεροποίησης με ιδεολογικό – κοινωνικό υπόβαθρο⁴⁰. Το πολιτικό τοπίο χαρακτηρίζεται από πόλωση μεταξύ αριστερών (εργατικά συνδικάτα, φοιτητικές οργανώσεις) και δεξιών ομάδων (στρατός, επιχειρηματικά συμφέροντα, συντηρητικές θρησκευτικές ομάδες) (Gümrükçü, 2023). Το 1980 οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις, μέσω πραξικοπήματος, αναλαμβάνουν την διακυβέρνηση της χώρας με αποτέλεσμα για τα επόμενα τρία χρόνια η τουρκική διπλωματία να

³⁸ Το περιστατικό U-2 ήταν μια μεγάλη διπλωματική κρίση που συνέβη το 1960 μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης. Αφορούσε την κατάρριψη ενός αμερικανικού κατασκοπευτικού αεροσκάφους U-2 πάνω από το σοβιετικό έδαφος και την επακόλουθη σύλληψη του πιλότου του, Φράνσις Γκάρι Πάουερς.

³⁹ Για περισσότερες λεπτομέρειες δες https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005D0672:EL:HTML#ntr1-L_2005254EL.01005701-E0001

⁴⁰ Η πολιτική βία στην Τουρκία έγινε σοβαρό πρόβλημα στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και μάλιστα χαρακτηρίστηκε ως «πόλεμος χαμηλής έντασης». Η σύγκρουση μεταξύ των ταγμάτων θανάτου τουρκικών δεξιών εθνικιστικών ομάδων με την αριστερή αντιπολίτευση είχαν ως αποτέλεσμα τον θάνατο περίπου 5.000 ανθρώπων.

εισέρχεται σε μια κατάσταση ύφεσης. Μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας τα καθήκοντα του πρωθυπουργού αναλαμβάνει ο Οζαλ, ο οποίος τοποθετεί ως πρώτη προτεραιότητα την οικονομική ανάκαμψη της χώρας με αποτέλεσμα η τουρκική εξωτερική πολιτική να δώσει ιδιαίτερο βάρος στην οικονομική διπλωματία με σκοπό την προσέλκυση στρατηγικών επενδυτών (Öniş, 2004).

Τέλος, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο αναδεικνύεται το Κουρδικό Ζήτημα το οποίο επηρεάζει την τουρκική διπλωματία και γενικότερα την εξωτερική πολιτική μέχρι και σήμερα. Το Κουρδικό έχει τις ρίζες του στον απόηχο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν διαλύθηκε η Οθωμανική Αυτοκρατορία και ιδρύθηκε το σύγχρονο κράτος της Τουρκίας (Gunter, 2004). Στους Κούρδους, που αποτελούν εθνική μειονότητα στην Τουρκία, δεν δόθηκαν τα ίδια δικαιώματα και ευκαιρίες με την τουρκική πλειοψηφία, με αποτέλεσμα να καταστούν περιθωριοποιημένοι και θύματα διακρίσεων. Το Κουρδικό Ζήτημα έγινε ιδιαίτερα οξύ τη δεκαετία του 1970, όταν οι αριστερές πολιτικές ομάδες στην Τουρκία άρχισαν να αναδεικνύουν την υπόθεση των κουρδικών δικαιωμάτων. Ο σχηματισμός του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν (ΡΚΚ)⁴¹ το 1978 σηματοδότησε μια σημαντική καμπή στον αγώνα των Κούρδων για αυτονομία και αναγνώριση. Το Κουρδικό Ζήτημα είχε σημαντικό αντίκτυπο στην τουρκική διπλωματία, ιδιαίτερα στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα καθώς υπήρξε συχνά ένα σημείο τριβής στις διμερείς σχέσεις της Τουρκίας με τους γείτονές της, ιδιαίτερα με το Ιράκ και τη Συρία (Gunter, 2004). Ταυτόχρονα, το κουρδικό ζήτημα αποτέλεσε πρόκληση για τις σχέσεις της Τουρκίας με τις δυτικές χώρες, ιδιαίτερα τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Πολλές δυτικές χώρες έχουν επικρίνει τη μεταχείριση της Τουρκίας προς την κουρδική μειονότητα και έχουν ζητήσει μεγαλύτερο σεβασμό για τα δικαιώματα και την αυτονομία των Κούρδων.

Συνολικά, κατά τη διάρκεια της περιόδου μεταξύ 1946 και 1990, η τουρκική διπλωματία υπέστη σημαντικές αλλαγές και αντιμετώπισε σημαντικές προκλήσεις. Τα διπλωματικά εργαλεία τα οποία χρησιμοποίησε, περιλαμβάνουν την διμερή και πολυμερή

⁴¹ Κουρδικά: Partiya Karkerên Kurdistan = Εργατικό Κόμμα Κουρδιστάν. Πρόκειται για μια κουρδική οργάνωση που εδρεύει στην Τουρκία και το Ιράκ. Από το 1984, το ΡΚΚ έχει εμπλακεί σε ένοπλη σύγκρουση με το τουρκικό κράτος, με αρχικό στόχο την επίτευξη ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους, διεκδικώντας ίσα δικαιώματα και κουρδική αυτονομία στην Τουρκία.

διπλωματία⁴² μέσω της ενεργητικής συμμετοχής στους διεθνείς οργανισμούς⁴³. Επιπλέον, με τη στρατιωτική διπλωματία και την ένταξή της στο NATO διαδραμάτισε ενεργό ρόλο σε περιφερειακές και διεθνείς υποθέσεις, ρόλος ο οποίος αναδείχθηκε με τη συμμετοχή τουρκικών στρατευμάτων σε ειρηνευτικές αποστολές καθώς και τη φιλοξενία βάσεων του NATO στο έδαφός της⁴⁴. Επιπρόσθετα, η ενεργητική οικονομική διπλωματία κατάφερε να δημιουργήσει πλαίσιο κοινών οικονομικών συμφερόντων, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την υπογραφή πλήθους εμπορικών συμφωνιών με άλλες χώρες, προσελκύοντας ξένες επενδύσεις και οδηγώντας σε οικονομική ανάπτυξη (Öniş, 2004).

Συμπερασματικά, κατά την συγκεκριμένη περίοδο η τουρκική διπλωματία καθορίστηκε κυρίως από την στρατηγική επιλογή της ευθυγράμμισης με τη Δύση στο ιδιαιτέρως απαιτητικό γεωπολιτικό τοπίο του Ψυχρού Πολέμου. Η τουρκική διπλωματική προσπάθεια φάνηκε ιδιαίτερα δραστήρια μέσω ενεργούς συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς με σκοπό την ασφάλεια αλλά και την προώθηση των οικονομικών συμφερόντων της. Παρά τα εσωτερικά προβλήματα αλλά και εξωτερικές προκλήσεις, η εξωτερική πολιτική της επέδειξε αξιοσημείωτη συνέχεια. Κατά τη δεκαετία του 1980, η Τουρκία, στο πλαίσιο της προσπάθειας για οικονομική φιλελευθεροποίηση και άνοιγμα στις παγκόσμιες αγορές, επιδίωξε στενότερους δεσμούς με τις δυτικές οικονομίες, προωθώντας σε εξαιρετικό βαθμό την οικονομική διπλωματία. Αν και το Κουρδικό Ζήτημα και τα ανθρώπινα δικαιώματα επηρέασαν τις διεθνείς σχέσεις και τις φιλοδοξίες της για ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η τουρκική διπλωματία επέδειξε εξαιρετική επιμονή στην προσπάθεια για συμμετοχή της σε οργανισμούς. Σε γενικές γραμμές η τουρκική διπλωματία χαρακτηρίστηκε από ρεαλιστική προσέγγιση του διεθνούς συστήματος και μια προσπάθεια ενεργητικής εξωστρέφειας και πολυμερούς διπλωματίας, καταφέροντας

⁴² Η τουρκική διπλωματική προσπάθεια για το Κυπριακό Ζήτημα αποτελεί παράδειγμα τουρκικών μεθοδεύσεων όπου μέσω διμερών και πολυμερών επαφών και διαπραγματεύσεων, δημιουργούν ένα πλέγμα επικοινωνιακής νομιμοποίησης επιτυγχάνοντας προώθηση συμφερόντων. Περισσότερα για την τουρκική διπλωματική πολυμέρεια σε (Falk & Farer, 2013).

⁴³ Η ενεργητική συμμετοχή στους διεθνείς οργανισμούς και η χρήση τους για προώθηση των συμφερόντων της αποτέλεσε ουσιώδες στοιχείο της τουρκικής διπλωματίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Έτσι αναδείχθηκαν διάφορες πρωτοβουλίες μεταξύ των οποίων η ίδρυση της Τουρκικής Ερυθράς Ημισελήνου το 1972.

⁴⁴ Το 1962, η Τουρκία και οι Ηνωμένες Πολιτείες ίδρυσαν ένα κοινό στρατιωτικό αρχηγείο στη Σμύρνη της Τουρκίας.

σε ικανοποιητικό βαθμό να επεκτείνει την περιφερειακή της επιρροή στη Μέση Ανατολή, τα Βαλκάνια και τον Καύκασο και δημιουργώντας τις βάσεις για μελλοντικές επιδιώξεις.

Περίοδος 1991 - 2002

Η δημιουργία νέων κρατών από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης αντιμετωπίστηκε από τον Τούρκο πρωθυπουργό Οζάλ ως ευκαιρία επιρροής της Τουρκίας στην περιοχή του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας. Παράλληλα, έθεσε ως στόχο την προσέγγιση τόσο με την Ρωσία όσο και με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο πλαίσιο αυτό η Τουρκία επανυποβάλει αίτημα ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση (1987) το οποίο και γίνεται δεκτό το 1989. Ωστόσο μια σειρά ζητημάτων όπως οι οικονομία, θεσμοί, πολιτική αστάθεια αλλά κυρίως τα ελληνοτουρκικά και το Κυπριακό Ζήτημα έχουν ως αποτέλεσμα την αναστολή πρόσκλησης της Τουρκίας για ενταξιακές διαπραγματεύσεις⁴⁵, γεγονός το οποίο θεωρήθηκε ως ήττα για την τουρκική διπλωματία. Η κατάσταση αλλάζει το 1999 όταν η Τουρκία λαμβάνει το καθεστώς χώρας υποψήφιας προς ένταξη⁴⁶. Οι σεισμοί του ίδιου έτους σε Ελλάδα και Τουρκία, έχουν ως αποτέλεσμα την προσωρινή ύφεση στα ελληνοτουρκικά.

Ο Πόλεμος του Κόλπου (1991) αποτέλεσε ευκαιρία για προσέγγιση ΗΠΑ – Τουρκίας καθώς ανέδειξε για άλλη μια φορά την στρατηγική της θέση. Η χρήση των τουρκικών στρατιωτικών υποδομών από τις αμερικανικές ΕΔ σε μια κρίσιμη περίοδο, καθιστούν την Τουρκία απαραίτητο στρατηγικό σύμμαχο με αποτέλεσμα οι διμερείς σχέσεις να διανύσουν μια περίοδο ευρωστίας. Σύμφωνα με την αμερικανική αντίληψη, η γεωγραφική θέση της Τουρκίας την καθιστά βασικό στρατηγικό ανάχωμα στην ιρανική επιρροή και βάση για την ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής (Müftüler-Bac, 2005). Η θεώρηση αυτή, που προωθείται από την τουρκική διπλωματία, στοχεύει στον περιορισμό της ιρανικής ισλαμικής επιρροής και στην αναχαίτιση των αυτονομιστικών τάσεων των Κούρδων. Η πλήρης εμπλοκή της Τουρκίας της δίνει το δικαίωμα παρέμβασης με τρόπο που να ταυτίζει τα δικά της συμφέροντα με τα αντίστοιχα των ΗΠΑ. Παράλληλα, την ίδια

⁴⁵ Το 1997 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Λουξεμβούργο κλήθηκαν προς ενταξιακές διαπραγματεύσεις τόσο η Κύπρος όσο και χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, όχι όμως και η Τουρκία

⁴⁶ Το 1999 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Ελσίνκι η Ε.Ε αναγνώρισε την Τουρκία ως υποψήφια προς ένταξη χώρα, με την προϋπόθεση πως τα προβλήματα με την Ελλάδα το Κυπριακό ζήτημα ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με την υποψηφιότητα της. Περαιτέρω δε, πολύ σημαντικά θέματα αποτελούν το θέμα των μειονοτήτων στην Τουρκία, το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς και το θέμα της γενοκτονίας των Αρμενίων.

περίοδο, συμμετέχει πλήρως σε όλες τις αποστολές του ΝΑΤΟ, στο πλευρό των ΗΠΑ (Αφγανιστάν, Κόσοβο κ.α.).

Από το 1991 έως το 2002, η τουρκική διπλωματία προέβη σε επανεκτίμηση της στρατηγικής της θέσης, συνεχίζοντας την προσπάθεια αναβάθμισης των ισχυρών δεσμών με τη Δύση. Η προσπάθεια ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση⁴⁷ σε συνδυασμό με τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις διαμόρφωσαν την εξωτερική της πολιτική. Παράλληλα με την προσπάθεια οικονομικής και πολιτικής αναμόρφωσης ακολούθησε μια ενεργητική διπλωματία εμπλοκής στις περιφερειακές υποθέσεις, ιδιαίτερα στα Βαλκάνια, τον Καύκασο και τη Μέση Ανατολή. Παρά την οικονομική κρίση του 2001, η οποία επηρέασε τις εγχώριες και διεθνείς προτεραιότητές της, οι προσπάθειες διεθνούς συνεργασίας συνεχίστηκαν. Η «σεισμική διπλωματία» με την Ελλάδα το 1999 αποτέλεσε ευκαιρία για την τουρκική διπλωματία, επιδεικνύοντας τον τρόπο που οι ανθρωπιστικές κρίσεις παράγουν διπλωματικά αποτελέσματα. Η στρατηγική σχέση με τις Ηνωμένες Πολιτείες και το ΝΑΤΟ παρέμεινε βασικός πυλώνας της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής καθώς η στρατηγική της θέση την έκανε σημαντικό εταίρο για το σχεδιασμό των ΗΠΑ στην ευρύτερη περιοχή.

Η τουρκική εξωτερική πολιτική χρησιμοποίησε μια ποικιλία διπλωματικών εργαλείων ξεκινώντας από τη διμερή και πολυμερή διαμεσολαβητική διπλωματία με σκοπό την επίλυση περιφερειακών συγκρούσεων⁴⁸ και την προώθηση οικονομικής συνεργασίας. Η κυβέρνηση ακολούθησε πολιτικές με στόχο την απελευθέρωση και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας, την προσέλκυση ξένων επενδύσεων και την προώθηση των εμπορικών σχέσεων ως στοιχεία οικονομικής διπλωματίας. Το δεύτερο μισό αυτής της περιόδου η Τουρκία άρχισε να δίνει μεγαλύτερη έμφαση στη χρήση πολιτισμικής διπλωματίας, σε μια προσπάθεια ανάδειξης ιστορικών δεσμών με όμορες περιοχές. Αυτή

⁴⁷ Τούρκοι διπλωμάτες εργάστηκαν για να διαπραγματευτούν μια συμφωνία τελωνειακής ένωσης με την ΕΕ, η οποία υπογράφηκε το 1995 και τέθηκε σε ισχύ το 1996. Αυτή η συμφωνία βοήθησε στην ενίσχυση των οικονομικών δεσμών της Τουρκίας με την ΕΕ και έθεσε το έδαφος για περαιτέρω συνεργασία τα επόμενα χρόνια.

⁴⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα της διπλωματίας επίλυσης συγκρούσεων κατά την περίοδο 1991-2002 είναι η εμπλοκή της στις διαπραγματεύσεις για τις Συμφωνίες του Ντέιτον που τερμάτισαν τον πόλεμο της Βοσνίας. Η Τουρκία ήταν μία από τις 12 χώρες που συμμετείχαν στις συνομιλίες, οι οποίες διεξήχθησαν στο Ντέιτον του Οχάιο το 1995. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, η Τουρκία διαδραμάτισε εποικοδομητικό ρόλο στην προσέγγιση των μερών και στην ενθάρρυνση τους να καταλήξουν σε μια ειρηνευτική συμφωνία. Ο υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας εκείνη την εποχή, Χικμέτ Τσετίν, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στο να πείσει την κυβέρνηση της Βοσνίας να αποδεχθεί το ειρηνευτικό σχέδιο που προτάθηκε από τη διεθνή κοινότητα.

η μορφή διπλωματίας η οποία επιλέχθηκε προκειμένου να επεκτείνει την επιρροή της και να βελτιώσει την εικόνα της, θα γινόταν πιο έντονη τα επόμενα χρόνια. Τέλος, χρησιμοποίησε τη στρατιωτική διπλωματία και τις στρατιωτικές της δυνατότητες προκειμένου να προβάλει την εικόνα χώρας που προωθεί την περιφερειακή ασφάλεια και σταθερότητα. Στο πλαίσιο αυτό συμμετείχε σε κοινές ασκήσεις με άλλα μέλη του NATO καθώς και ειρηνευτικές αποστολές στα Βαλκάνια, τον Καύκασο και το Αφγανιστάν.

Η τουρκική διπλωματία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο χαρακτηρίστηκε από ένα μείγμα ρεαλισμού, προσαρμοστικότητας και ορθολογικού στρατηγικού σχεδιασμού, επιδεικνύοντας σημαντική τακτική ευελιξία. Η αρχική προσπάθεια ανακατεύθυνσης της εξωτερικής της πολιτικής για να εξισορροπήσει τις παραδοσιακές δυτικές συμμαχίες με την περιφερειακή δυναμική στα Βαλκάνια, τον Καύκασο και τη Μέση Ανατολή, απαιτεί αντίληψη των διεθνών τάσεων, κάτι που η τουρκική διπλωματία φαίνεται να διαθέτει. Παρά την φιλοδοξία για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τη δέσμευση στις μεταρρυθμίσεις, η εξωτερική της πολιτική επιδεικνύει χαρακτηριστικά αδιαλλαξίας, ιδιαίτερα σε ζητήματα εθνικής κυριαρχίας και ασφάλειας. Ο οικονομικός πραγματισμός και η προώθηση της οικονομικής διπλωματίας αποτελεί ένα σχεδόν παγιωμένο χαρακτηριστικό της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής από την περίοδο των τελευταίων σουλτανικών κυβερνήσεων. Παράλληλα, οι πρωτοβουλίες πολιτισμικής διπλωματίας και χρήσης στρατηγικών ήπιας ισχύος, αναδεικνύουν τα τουρκικά αντανάκλαστικά αναφορικά με την υιοθέτηση νέων μορφών επιρροής. Παρά την πολυπλοκότητα ενός ταχέως μεταβαλλόμενου διεθνούς τοπίου, η Τουρκία καταφέρνει να εξελιχθεί ισορροπώντας μεταξύ της διεκδίκησης των εθνικών συμφερόντων, της επιδίωξης της περιφερειακής σταθερότητας και της ολοκλήρωσης με τις ευρωπαϊκές δομές.

Κεφάλαιο τρίτο

Η τουρκική διπλωματία την περίοδο του AKP (2002 – Σήμερα⁴⁹)

Περίοδος 2003 - 2015

Η ανάληψη της εξουσίας από το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (2002) θα φέρει σημαντικές αλλαγές στην τουρκική διπλωματία τόσο ως προς την ενεργητικότητα, τις διπλωματικές δομές όσο και ως προς τα διπλωματικά εργαλεία. Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου διακυβέρνησης (2002 – 2009) βασικός στόχος της εξωτερικής πολιτικής

⁴⁹ Δεκέμβριος 2023

είναι η εμπέδωση και εμβάθυνση των σχέσεων με την ΕΕ, στοιχείο το οποίο διαφοροποιείται εντελώς στη συνέχεια όταν και η τουρκική εξωτερική πολιτική υιοθετεί μια αναθεωρητική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων και μια προσπάθεια ολοένα και μεγαλύτερης γεωπολιτικής ανεξαρτητοποίησης.

Σημαντικός θεωρητικός της νέας αυτής προσέγγισης ήταν ο ειδικός σύμβουλος του Ερντογάν και μετέπειτα Υπουργός Εξωτερικών, Αχμέτ Νταβούτογλου. Η αντίληψη Νταβούτογλου υπογραμμίζει την υψηλής στρατηγικής αξίας θέση της Τουρκίας, η οποία την τοποθετεί στο κέντρο του παγκόσμιου γεωπολιτικού χάρτη καθιστώντας την εκ των πραγμάτων γέφυρα μεταξύ ανατολής και δύσης, Ισλάμ και δυτικού κόσμου (Davutoğlu, 2001). Τονίζοντας την τουρκική ήπια ισχύ η οποία εκπορεύεται από τους μακροχρόνιους ιστορικούς, πολιτισμικούς και θρησκευτικούς δεσμούς της Τουρκίας με την περιφέρειά της, εισάγει μια πολυεπίπεδη ενεργητική εξωτερική πολιτική με σκοπό να εξασφαλίσει στρατηγικές συνέργειες σε όλους τους τομείς και εν τέλει να φέρει την Τουρκία στο επίκεντρο, αναβαθμίζοντας την θέση της στο διεθνές περιβάλλον (Grigoriadis, 2010).

Κεντρικό σημείο στην αντίληψη Νταβούτογλου κατέχει η αρχή των μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες. Προκειμένου κάτι τέτοιο να καταστεί εφικτό δεν αρκεί η εδραίωση καλών διμερών σχέσεων με τα όμορα κράτη αλλά απαιτείται τουρκική παρουσία οπουδήποτε στον κόσμο υφίστανται ερείσματα για τα τουρκικά συμφέροντα. Σύμφωνα με τον Νταβούτογλου, σημαντικό μέρος της ήπιας ισχύος της Τουρκίας προέρχεται από το γεγονός ότι αποτελεί τον κληρονόμο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η οποία κυριάρχησε σε μεγάλο μέρος της Ευρασίας, το κέντρο του παγκόσμιου γεωπολιτικού χάρτη και σημείο αλληλεπίδρασης των γεωπολιτικών περιοχών επιρροής (Τρούλης, 2015). Μέσω της συλλογιστικής αυτής ο Νταβούτογλου διαμορφώνει ένα μοντέλο που περιλαμβάνει τη χρήση ιστορικών νορμών στη σύγχρονη πολιτική, ενώ παράγοντες όπως πολιτισμός, γλώσσα, γεωγραφία, θρησκεία αποτελούν τα επιμέρους στοιχεία διαμόρφωσης της μοναδικής κρατικής τουρκικής ταυτότητας. Η ταυτότητα αυτή συνιστά το «στρατηγικό βάθος» και βασικό πλεονέκτημα το οποίο θα έπρεπε να αποτελέσει την αιχμή του δόρατος στην διεθνή δραστηριοποίηση της τουρκικής διπλωματίας. Η τοποθέτηση αυτή γίνεται περισσότερο κατανοητή μέσω της σύγκρισης με τις ΗΠΑ που λόγω της μεγάλης γεωγραφικής απόστασης από την Ευρασία και την Αφρική αλλά και της απουσίας ιστορικών ερεισμάτων με την περιοχή δεν διαθέτουν το

απαιτούμενο «στρατηγικό βάθος» προκειμένου να διαδραματίσουν αποτελεσματικό ρόλο. Σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, η Τουρκία διαθέτει όλο εκείνο το απαραίτητο «στρατηγικό βάθος» και δύναται να αναλάβει το ρόλο του περιφερειακού διαμεσολαβητή - τοποτηρητή των μεγάλων δυνάμεων αναλαμβάνοντας σχετικές πρωτοβουλίες. Με αυτή τη συλλογιστική, η Τουρκία απαιτείται αφενός να διατηρεί εξαιρετικές σχέσεις με τα παγκόσμια κέντρα οικονομικής και πολιτικής εξουσίας και αφετέρου να δραστηριοποιηθεί για τη δημιουργία στρατηγικών συνεργειών στην ευρύτερη περιφέρειά της⁵⁰.

Σύμφωνα με τον Νταβούτογλου, οι γενικές αρχές οι οποίες θα πρέπει να καθορίζουν και να διέπουν την διπλωματική προσπάθεια και την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας αφορούν (Davutoglu, 2010):

- την ύπαρξη ισορροπίας ανάμεσα στην ασφάλεια και τη δημοκρατία, γεγονός το οποίο σημαίνει ότι η ασφάλεια δεν θα πρέπει να έρχεται εις βάρος της ισονομίας.
- τη γενική αρχή των μηδενικών προβλημάτων με την περιφέρεια της Τουρκίας, την προαγωγή της οικονομικής αλληλεξάρτησης αλλά και την προώθηση ευρύτερων συνεργειών πάντοτε υπό το πρίσμα προώθησης των τουρκικών συμφερόντων.
- τη συνεχή και επαναλαμβανόμενη εκτίμηση του διεθνούς συστήματος καθώς και της ευρύτερης κατανομής ισχύος.
- την αυξημένη σημασία της πολυεπίπεδης διπλωματικής προσπάθειας, κατά το δυνατό περισσότερο ταυτιζόμενης με συμφέροντα μεγάλων δυνάμεων.
- την κατά το δυνατόν περισσότερο χρησιμοποίηση των Διεθνών Οργανισμών ως εργαλείο διπλωματίας και προώθησης των τουρκικών συμφερόντων.
- την συμμετοχή των παραγωγικών στοιχείων και δυνάμεων της Τουρκίας ως εργαλείο διπλωματίας αλλά και στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής.

Κατά τη διάρκεια της παρουσίας Νταβούτογλου στην τουρκική πολιτική σκηνή, η Τουρκία εγκατέλειψε την προσπάθεια προσέγγισης στους Ευρωπαϊκούς θεσμούς επαναπροσδιόρισε το διπλωματικό κέντρο βάρους στην συμμετοχή σε διεθνείς και κυρίως περιφερειακούς οργανισμούς όπως η Ισλαμική Συνδιάσκεψη και η Αφρικανική Ένωση.

Συνολικά, η έλευση του ΑΚΡ στην εξουσία και κυρίως η παρουσία του Αχμέτ Νταβούτογλου σηματοδότησε σημαντικές αλλαγές οι οποίες περιλαμβάνουν:

⁵⁰ Στο πλαίσιο αυτό, μεταξύ άλλων, υποστήριξε την προσπάθεια προσέγγισης με το Ιράν, σε τομείς όπως η οικονομία, το εμπόριο και η ενέργεια, και παρά το γεγονός ότι το Ιράν αποτελεί βασικό γεωπολιτικό αντίπαλο της Τουρκίας στην περιοχή για μία σειρά από λόγους.

- Την υιοθέτηση του επικοινωνιακού αφηγήματος των «μηδενικών προβλημάτων» που αποτέλεσε πλαίσιο διπλωματικής αλληλεπίδρασης της Τουρκίας με τους γείτονές της, ειδικά στη Μέση Ανατολή αλλά και με την Ελλάδα, στοχεύοντας στην επίλυση των διαφορών μέσω διαλόγου και συνεργασίας και όχι με αντιπαράθεση.

- Την προσπάθεια της Τουρκίας να ενισχύσει την περιφερειακή της επιρροή και να γίνει μεσολαβητής στις συγκρούσεις. Παρατηρείται η ανάληψη ενεργού ρόλου στη Μέση Ανατολή με αυξανόμενη εμπλοκή σε περιοχές όπως η Παλαιστίνη, η Συρία αλλά και η Αίγυπτος.

- Την εστίαση στην οικονομική διπλωματία προκειμένου να προωθήσει τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό σύναψε νέες εμπορικές συμφωνίες με γειτονικές χώρες και επέκτεινε την παρουσία της στην Αφρική, τα Βαλκάνια και την Κεντρική Ασία. Η πολιτική συμμετοχής των παραγωγικών δυνάμεων ως διπλωματικό εργαλείο έφερε τουρκικές εταιρείες να πραγματοποιούν μεγάλες επενδύσεις στην περιοχή, ιδιαίτερα σε κατασκευαστικά έργα και έργα υποδομής.

- Την απομάκρυνση από την ΕΕ και την υιοθέτηση μιας αναθεωρητικής και διεκδικητικής εξωτερικής πολιτικής. Στο δεύτερο μισό αυτής της περιόδου, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας έγινε πιο δυναμική και μερικές φορές συγκρουσιακή. Αυτό ωθήθηκε από την λεγόμενη «Αραβική Άνοιξη», η οποία οδήγησε σε αυξημένη αστάθεια και την άνοδο του ISIS.

Κατά τη διάρκεια την εξεταζόμενη περιόδου, σημειώθηκε σημαντική αναμόρφωση της τουρκικής διπλωματίας με σκοπό να διαδραματίσει πιο ενεργό ρόλο στις περιφερειακές και παγκόσμιες υποθέσεις. Τα κυρίαρχα εργαλεία ήταν:

- Η ενεργητική δημόσια διπλωματία (Kalin, 2011) και η προβολή ήπιας ισχύος⁵¹.
- Η οικονομική διπλωματία με στόχο την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης και την επέκταση των εμπορικών και επενδυτικών δεσμών με άλλες χώρες⁵².
- Η εμπέδωση της ενεργητικής διπλωματικής πολυμέρειας με την δραστήρια συμμετοχή σε περιφερειακούς και διεθνείς οργανισμούς, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Εθνών, του NATO, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Οργανισμού Ισλαμικής Συνεργασίας. Χρησιμοποιώντας τη συμμετοχή της σε αυτές τις δομές επεδίωξε να προωθήσει τα συμφέροντά της και να ενισχύσει την επιρροή της στις περιφερειακές και παγκόσμιες υποθέσεις.

⁵¹ Η Τουρκία ξεκίνησε το ειδησεογραφικό κανάλι TRT World το 2015, το οποίο είχε ως στόχο να προσφέρει μια εναλλακτική προοπτική στις παγκόσμιες ειδήσεις και να προωθήσει τον ρόλο της Τουρκίας στις περιφερειακές και παγκόσμιες υποθέσεις. Η Τουρκία ίδρυσε επίσης το Ινστιτούτο Yunus Emre, το οποίο είχε ως στόχο την προώθηση της τουρκικής γλώσσας και πολιτισμού σε όλο τον κόσμο.

⁵² Για παράδειγμα, η Τουρκία υπέγραψε συμφωνία ελεύθερου εμπορίου με τη Συρία το 2004 και με τη Λιβύη το 2009. Επιπλέον, ξεκίνησε μια σειρά πρωτοβουλιών με στόχο την αύξηση της οικονομικής συνεργασίας με τη Μέση Ανατολή, την Αφρική και την Ασία, συμπεριλαμβανομένης της ίδρυσης του Τουρκο-Αραβικού επιχειρηματικού φόρουμ και την εταιρική σχέση Τουρκίας-Αφρικής.

- Η ενάσκηση της ρυθμικής και προληπτικής ενεργητικής διπλωματίας (Davutoglu, 2014). Ο όρος «ρυθμική διπλωματία» αναφέρεται στην ιδέα ότι η εξωτερική πολιτική πρέπει να διεξάγεται με τρόπο που να περιλαμβάνει μια συνεχή προσπάθεια συμμετοχής στη ροή της παγκόσμιας δυναμικής ισχύος. Βασίζεται δε, στη βαθιά κατανόηση της ιστορίας, του πολιτισμού και της περιφερειακής δυναμικής. Χαρακτηρίζεται από τις αρχές της πρόληψης, που συνεπάγεται την ενεργό δράση στη διαμόρφωση της διεθνούς ατζέντας, της ευελιξίας που απαιτεί προσαρμογή στην αλλαγή της παγκόσμιας δυναμικής ισχύος, την έγκαιρη ανάπτυξη νέων συνεργασιών και της πολιτισμικής - ιστορικής κατανόησης στη λήψη αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής.

- Η ενεργητική διπλωματική διαμεσολάβηση στην προώθηση επίλυσης συγκρούσεων⁵³.

- Ο διπλωματικός ακτιβισμός, ο οποίος προκρίνει μια παρεμβατική εξωτερική πολιτική, ιδιαίτερα στη Μέση Ανατολή. Η υπόψη διπλωματική μεθοδολογία αν και έχει τις ρίζες της στην πολιτική του Οζάλ (Makovsky, 1999) φαίνεται να αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της τουρκικής διπλωματίας προϊόντος του χρόνου⁵⁴.

Περίοδος 2016 – σήμερα: Η διπλωματία του Ερντογάν

Η τουρκική εξωτερική πολιτική και διπλωματία από το 2016 έως και σήμερα βρίσκεται υπό την σκιά του Ερντογάν ο οποίος είναι κυρίαρχος σε όλες τις πτυχές της πολιτικής ζωής της Τουρκίας. Ηγέτης με έντονη προσωπικότητα και ιδιαίτερο χαρακτήρα, ο οποίος μετά από μια σειρά εσωτερικών συγκρούσεων, για τις οποίες πολλά έχουν γραφτεί, κατάφερε να επικρατήσει των πολιτικών του αντιπάλων και να δημιουργήσει την δική του σχολή σκέψης αναφορικά με το *modus operandi* της Τουρκίας στον κόσμο. Πρόκειται για έναν άνθρωπο επικοινωνιακό, ταλαντούχο ομιλητή γνωστό για την ικανότητά του να συνδέεται με το κοινό του. Επικρίνεται συχνά για τις αυταρχικές του τάσεις, ενώ έχει κατηγορηθεί για καταστολή της ελευθερίας του λόγου, καταστολή της κοινωνίας των πολιτών και περιορισμό της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης. Γνωστός για την έντονη αίσθηση του τουρκικού εθνικισμού προσπαθεί να προωθήσει τον τουρκικό πολιτισμό, τη γλώσσα και την ιστορία τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Παράλληλα, έχει τοποθετήσει την Τουρκία ως υπερασπιστή της μουσουλμανικής κοινότητας παγκοσμίως. Έχει καλλιεργήσει έντεχνα το προφίλ του παρορμητικού ηγέτη ο οποίος έχει την τάση να παίρνει ξαφνικές

⁵³ Το 2008, η Τουρκία διαδραμάτισε βασικό ρόλο στη διαμεσολάβηση για μια συμφωνία κατάπαυσης του πυρός μεταξύ του Ισραήλ και της Χαμάς. Επιπλέον, διαδραμάτισε ρόλο στις διαπραγματεύσεις μεταξύ του Ιράν και της ομάδας P5+1 για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν.

⁵⁴ Παράδειγμα αποτελεί η ανάμιξη της Τουρκίας στην Αραβική Άνοιξη, και η υποστήριξη την οποία παρείχε στις δυνάμεις της αντιπολίτευσης, τόσο στη Συρία όσο και στην Αίγυπτο.

αποφάσεις χωρίς να συμβουλευέται. Τέλος διατηρεί την εικόνα του πιστού μουσουλμάνου ο οποίος προσπαθεί να προωθήσει τις ισλαμικές αξίες, τόσο στην Τουρκία όσο και στον κόσμο.

Τα ανωτέρω στοιχεία συνθέτουν ένα ιδιότυπο πλαίσιο – προσωπείο της ταυτότητας της τουρκικής εξωτερική πολιτικής η οποία ταυτιζόμενη σε ένα μεγάλο βαθμό με τον ηγέτη (Ulgu, 2019), εργαλειοποιεί την προσωπικότητα του διαμορφώνοντας, για πρώτη φορά στη νεότερη πολιτική ιστορία, την τουρκική έκδοση της προσωπικής διπλωματίας⁵⁵. Η παρουσία του Ερντογάν έφερε αρκετές αλλαγές στην τουρκική εξωτερική πολιτική κατά τη διάρκεια της θητείας του ως πρωθυπουργού και αργότερα ως Προέδρου. Η προσέγγιση του έχει χαρακτηριστεί από μια πιο δυναμική και ενεργητική - προληπτική στάση με κύριο στόχο να καταστήσει την Τουρκία περιφερειακή δύναμη. Στο πλαίσιο αυτό, δεν δίστασε να κάνει χρήση της στρατιωτικής ισχύος ακόμη και εκτός συνόρων τόσο σε στρατιωτικές επιχειρήσεις (Cevik, 2022) όσο και στην προστασία ζωτικών τουρκικών συμφερόντων σε τρίτα κράτη (Yukse, 2021)⁵⁶. Επιπλέον, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην οικονομική ανάπτυξη και το εμπόριο, επιδίωξε επενδυτικές σχέσεις με άλλες χώρες καταφέροντας να προωθήσει τις τουρκικές επιχειρήσεις σε μια περιοχή από την Αφρική έως το βόρειο Καύκασο και από το Πακιστάν έως την Ισπανία. Ιδιαίτερο βάρος στην πολιτική Ερντογάν κατέχει η προώθηση του βιομηχανικού τομέα και κυρίως της αμυντικής βιομηχανίας, όπου και κατάφερε να καταστήσει την Τουρκία πλήρως ανταγωνιστική σε παγκόσμιο επίπεδο, με αποτέλεσμα οι τουρκικές εταιρίες παραγωγής αμυντικού υλικού αφενός να επιτυγχάνουν μεγάλες εξαγωγικές συμφωνίες και αφετέρου να καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος των εγχώριων αναγκών (Erdemir & Brobst, 2022). Η ανάπτυξη της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας την περίοδο Ερντογάν και η αύξηση της προστιθέμενης αξίας στις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, είναι γεωμετρική.

⁵⁵ Η προσωπική διπλωματία αναφέρεται στις ενέργειες του εθνικού ηγέτη να εξασφαλίσει την διεθνή κατανόηση και να λύσει ένα διεθνές πρόβλημα, μέσω των προσωπικών σχέσεων του με άλλους εθνικούς ηγέτες. Πρόκειται για μία πρακτική η οποία χρησιμοποιείται εδώ και αιώνες, πλην όμως έχει έρθει στην επιφάνεια τα τελευταία χρόνια μέσω των διεθνών συνεδρίων και των συνόδων κορυφής. Οι τεχνολογικές εξελίξεις έχουν κάνει την επικοινωνία μεταξύ των ηγετών ευκολότερη. Το πιο σημαντικό, ωστόσο, είναι ότι η προσωπική διπλωματία παρέχει μια «γρήγορη λύση» στα διεθνή προβλήματα, μέσω άμεσης επικοινωνίας αντί να βασίζεται σε μεσάζοντες όπως διπλωμάτες ή κοινό.

⁵⁶ Χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στη Συρία αλλά και η αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων στο έδαφος της Λιβύης.

Σε γενικές γραμμές, η εξωτερική πολιτική που υιοθέτησε ο Ερντογάν στη Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική κρίνεται ως ιδιαιτέρως παρεμβατική φτάνοντας σε σημείο να υποστηρίξει ομάδες της αντιπολίτευσης σε χώρες όπως η Συρία, η Αίγυπτος και η Λιβύη. Σε σχέση με τις μεγάλες δυνάμεις η προσέγγιση Ερντογάν είναι πιο διεκδικητική και συγκρουσιακή. Στο πλαίσιο αυτό δεν διστάζει να καταρρίψει το ρωσικό μαχητικό αεροσκάφος στη Συρία αλλά και να κατηγορήσει ευθέως παραδοσιακούς συμμάχους, όπως τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρωπαϊκή Ένωση, ότι είναι ενάντια στα εθνικά συμφέροντα της Τουρκίας⁵⁷.

Η αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος είχε σημαντικό αντίκτυπο στην τουρκική εξωτερική πολιτική. Η βίαιη καταστολή των αντιπάλων του Ερντογάν, συμπεριλαμβανομένων των στρατιωτικών, δημοσίων υπαλλήλων και δημοσιογράφων οδήγησε σε εντάσεις καθώς πλήθος κρατών επέκριναν τους χειρισμούς της τουρκικής κυβέρνησης. Η αναδιάταξη των εσωτερικών ισορροπιών στην τουρκική πολιτική σκηνή, φαίνεται ότι έφερε στο προσκήνιο της λήψης απόφασης, κυρίως στο περιβάλλον του Προέδρου Ερντογάν αλλά και στην κρατική δομή, νεοσυντηρητικές δυνάμεις, γεγονός το οποίο είχε σαφές αποτύπωμα στην τουρκική εξωτερική πολιτική. Το επόμενο χρονικό διάστημα η κυβέρνηση Ερντογάν ακολούθησε μια πιο αναθεωρητική εξωτερική πολιτική, με προδήλως συγκρουσιακή στάση σε μέτωπα όπως η Κύπρος, η Ελλάδα, η Συρία, η Λιβύη και το κουρδικό ζήτημα. Εκείνη την περίοδο διαπιστώνεται και μια στροφή προς στενότερες σχέσεις με χώρες όπως η Ρωσία και η Κίνα, ως παράμετρος πολυμέρειας αλλά και εξωτερικής εξισορρόπησης. Κέντρο βάρους της τουρκικής διπλωματίας αποτέλεσε ο έλεγχος της ζημιάς που προκλήθηκε στη διεθνή εικόνα της χώρας, μια προσπάθεια η οποία καθοδηγείται από το επικοινωνιακό αφήγημα υπονόμευσης της τουρκικής κυριαρχίας από ξένο παράγοντα. Στο πλαίσιο αυτό παρατηρούμε μια ιδιαίτερη δραστηριοποίηση της δημόσιας διπλωματίας με τη χρήση των τουρκικών κρατικών μέσων ενημέρωσης για την προώθηση του μηνύματός στο εξωτερικό. Προκειμένου να καλύψει τις νέες αυξημένες ανάγκες, το 2018 δημιουργείται η Γενική Διεύθυνση Επικοινωνίας της Τουρκικής Προεδρίας, η οποία αναλαμβάνει τον συντονισμό όλων των φορέων δημόσιας διπλωματίας, στρατηγικής επικοινωνίας και προβολής ήπιας ισχύος της Τουρκίας⁵⁸. Το

⁵⁷ Euronews (2016) «Erdogan accuses US officials of siding with Turkey coup plotters», σε <https://www.euronews.com/2016/07/29/erdogan-accuses-us-officials-of-siding-with-turkey-coup-plotters>

⁵⁸ Η Γενική Διεύθυνση εκδίδει για πρώτη φορά τη Στρατηγική Δημόσιας Διπλωματίας. Για περισσότερες

πρόσωπο του ίδιου του Ερντογάν γίνεται κυρίαρχο, μέσω μιας επικοινωνιακής πολιτικής προσωπολατρίας, η οποία εργαλειοποιεί τον ηγέτη στο πλαίσιο της εφαρμοσμένης διπλωματίας⁵⁹.

Συνολικά, η τουρκική εξωτερική πολιτική μετά την απόπειρα πραξικοπήματος χαρακτηρίστηκε από μια πιο εθνικιστική και συγκρουσιακή στροφή, αντανakλώντας το ασταθές πολιτικό περιβάλλον. Πέραν της προσωπικότητας του Τούρκου Προέδρου, τα κύρια εργαλεία της διπλωματίας είναι:

- Η στρατικοποίηση και η χρήση των ενόπλων δυνάμεων για την προώθηση των τουρκικών συμφερόντων. Στο πλαίσιο αυτό, έχει ξεκινήσει στρατιωτικές επιχειρήσεις στη βόρεια Συρία, το Ιράκ, τη Λιβύη ενώ έχει δημιουργήσει στρατιωτικές βάσεις μεταξύ άλλων στο Κατάρ, τη Σομαλία, την Αλβανία για να επεκτείνει την επιρροή της και να προστατέψει τα συμφέροντά της, γεωπολιτικά και οικονομικά, στη Μέση Ανατολή, τα Βαλκάνια και την Αφρική. Ακόμη και στην περίπτωση της Ελλάδας, η στρατικοποίηση των σχέσεων με την χρήση των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων ως φορέα κρίσεων χαμηλής έντασης είναι περισσότερο από εμφανής.
- Η ενεργητική διπλωματική εμπλοκή και διαμεσολάβηση όπως στην περίπτωση της Ουκρανίας.
- Η οικονομική διπλωματία συνέχισε να είναι ενεργή στην τουρκική διπλωματική προσπάθεια με ολοένα και μεγαλύτερη συμμετοχή της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας η οποία μέσω συνεργειών με διάφορες χώρες, τόσο την Ευρώπη μέχρι την Ασία, καταφέρνει να δημιουργεί πλέγμα οικονομικής αλληλεξάρτησης με βασικούς δρώντες του διεθνούς συστήματος.
- Η χρήση της ήπιας ισχύος στο πλαίσιο της πολιτισμικής διπλωματίας και της προώθησης της τουρκικής κουλτούρας και γλώσσας παραμένει ιδιαίτερος δραστήρια⁶⁰.
- Η δημόσια διπλωματία και στρατηγική επικοινωνία με κύρια στόχευση την προβολή της αντίληψης περί μιας φιλόδοξης περιφερειακής δύναμης με ηγεμονικά χαρακτηριστικά. Στο πλαίσιο της δημόσιας διπλωματίας και στρατηγικής επικοινωνίας

λεπτομέρειες δες: <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/national-public-diplomacy-strategy-paper-and-action-plan-introduced>

⁵⁹ Αποδίδεται στον Ερντογάν το προσωνύμιο Reis = Αφεντικό το οποίο κυριαρχεί σε όλα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τόσο σε τουρκικό επίπεδο όσο και διεθνώς (youtube κλπ). Παράλληλα, με κρατική χρηματοδότηση δημιουργούνται ταινίες που περιγράφουν τη ζωή του Ερντογάν υπό την οπτική μιας μυθικής φιγούρας. Παράδειγμα της καμπάνιας “reis” είναι η ομώνυμη ταινία. Για λεπτομέρειες δες <https://www.imdb.com/title/tt5988370/>

⁶⁰ Για το σκοπό αυτό η Τουρκία έχει ιδρύσει πολιτιστικά κέντρα σε πολλές χώρες και οι τουρκικές σαπουνόπερες και η μουσική έχουν γίνει δημοφιλείς σε πολλά μέρη του κόσμου.

δημιουργούνται αφηγήματα κατά περίπτωση όπως πχ. η γνωστή θεωρία της «Γαλάζιας Πατρίδας»⁶¹.

- Ο διπλωματικός ακτιβισμός, ο οποίος πλέον εκδηλώνεται με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο τα τελευταία χρόνια καθώς η Τουρκία έχει γίνει πιο δυναμική και έχει εμπλακεί σε περιφερειακές και παγκόσμιες υποθέσεις, επιδιώκοντας μια ενεργή διεκδικητική εξωτερικής πολιτικής⁶².

Κεφάλαιο τέταρτο

Σύγκριση οθωμανικής και τουρκικής διπλωματίας

Ιδεολογική και γραφειοκρατική εξέλιξη

Η διπλωματία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία άργησε να εμφανιστεί, τουλάχιστον με μια πιο οργανωμένη μορφή ως προς τα δυτικά πρότυπα. Η διπλωματική κουλτούρα περιλάμβανε Ad Hoc αποστολές υπό την επίβλεψη της Υψηλής Πύλης. Με βάση τον ισλαμικό νόμο, η οθωμανική διπλωματία λειτουργούσε βάσει μιας κοσμοθεωρίας που κατέτασσε τον κόσμο σε δύο κατηγορίες, τον Σουλτάνο Χαλίφη με την κοινωνία του Ισλάμ απέναντι στους λοιπούς, γεγονός το οποίο καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την εξωτερική της πολιτική. Η αντίληψη αυτή ενισχύονταν έτι περαιτέρω από την υπέρτερη στρατιωτική, πολιτική αλλά και οικονομική ισχύ της Αυτοκρατορίας καλλιεργώντας μια αντίληψη που θεωρούσε τη διπλωματία δευτερεύον ζήτημα το οποίο υλοποιείται από τη σύναψη σχέσεων εμπορικού και κυρίως οικονομικού περιεχομένου. Μια τέτοια αντίληψη δεν ήταν ασύμβατη με την κουλτούρα της εποχής, σύμφωνα με την οποία ο κύριος σκοπός των διπλωματικών αντιπροσωπειών ήταν η εκπροσώπηση των εμπορικών συμφερόντων των κρατών.

Η συσχέτιση ισχύος μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας άρχισε να διαφοροποιείται κατά τον 18^ο και κυρίως τον 19^ο αιώνα, όταν το οθωμανικό κράτος αντιμετώπισε εσωτερικές αναταραχές και η ισχύς του είχε ήδη φθαρεί. Δυσμενείς εξελίξεις σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο έκαναν επιτακτική την ανάγκη οργανωτικών αλλαγών στην εξωτερική πολιτική και οδήγησαν στην δομική

⁶¹ Ο όρος «Γαλάζια Πατρίδα» χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις θάλασσες, την υφαλοκρηπίδα αλλά και τις ΑΟΖ που η Τουρκία θεωρεί ότι της ανήκουν, ενώ συνδυάζεται και με την Ναυτικές Δυνάμεις που προασπίζουν τις θαλάσσιες περιοχές. Για περισσότερες πληροφορίες, δες (Denizeau, 2021)

⁶² Μερικά παραδείγματα του διπλωματικού ακτιβισμού περιλαμβάνουν την στρατιωτική εμπλοκή σε Συρία και Λιβύη, την ανάπτυξη σχέσεων με τη Ρωσία και Κίνα, η αυξημένη δέσμευση στην Αφρική καθώς και η στάση της στις διαφωνίες αναφορικά με τις θαλάσσιες ζώνες στην Ανατολική Μεσόγειο.

αναδιοργάνωση της οθωμανικής διπλωματικής γραφειοκρατίας στα πρότυπα των ευρωπαϊκών κρατών. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της Αυτοκρατορίας από τον Σουλτάνο Σελίμ ΙΙΙ η διπλωματία μεταμορφώθηκε και εξελίχθηκε σε βασική δομή του κράτους (Naff, 1963), γεγονός που αποτελεί τον πρώτο σταθμό στην διαμόρφωση της τουρκικής διπλωματίας. Με αυτή τη δομή η Οθωμανική Αυτοκρατορία καταφέρνει στα τέλη του 19^{ου} αιώνα να εισέλθει στην διπλωματική αρένα του διεθνούς βεσφαλιανού συστήματος. Η είσοδός της έγινε σε μία περίοδο που το κράτος βρισκόταν σε παρακμή και ως εκ τούτου η διπλωματική προσπάθεια είχε εξαιρετικά περιορισμένο αποτύπωμα. Η σχετική γεωπολιτική αξία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την συγκεκριμένη χρονική περίοδο αφορούσε κατά κύριο λόγο τον περιορισμό της Ρωσίας (Κίσιγκερ, 2014).

Στην αρχή του επόμενου αιώνα, κατά τη διάρκεια της περιόδου πριν τον Α'ΠΠ η κυρίαρχη αντίληψη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διαμορφώθηκε από την έννοια του Πανισλαμισμού ενάντια σε αυτό που η οθωμανική κουλτούρα χαρακτήριζε ως ευρωπαϊκό ιμπεριαλισμό και αποικιοκρατία. Στο πλαίσιο αυτό το Οθωμανικό κράτος αναγνώριζε στον εαυτό του την ευθύνη προστασίας των απανταχού μουσουλμάνων, γεγονός που σε μεγάλο βαθμό καθόριζε την ταυτότητά του στο διεθνές σύστημα. Ένας τέτοιος ρόλος απαιτούσε πλεόνασμα ισχύος το οποίο η παρακμάζουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν διέθετε με αποτέλεσμα τελικά να καταρρεύσει. Η πτώση του Πανισλαμισμού οριοθέτησε την απαρχή της ήδη υφέρπουσας ιδεολογικής βάσης του Παντουρκισμού ο οποίος και αποτέλεσε την ιδεολογική γέφυρα που θα εξασφαλίσει την μετάβαση στην εθνικιστική ιδεολογία των Νεότουρκων.

Ιδιαίτερα σημαντικός σταθμός για την εξέλιξη της διπλωματικής αντίληψης, γραφειοκρατίας αλλά και της ευρύτερης οθωμανικής και τουρκικής πολιτικής αποτελεί η έλευση των Νεότουρκων και η εν τέλει ανάληψη της εξουσίας από τον Μουσταφά Κεμάλ. Βασική συνδρομή του Κεμάλ σε επίπεδο κουλτούρας εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας ήταν η εισαγωγή του ρεαλισμού και η συνεχής προσπάθεια για αναβάθμιση της διεθνούς εικόνας της χώρας μέσω μιας πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής και δραστήριας διπλωματίας, αφήνοντας πίσω το οθωμανικό παρελθόν⁶³. Η αρχιτεκτονική της τουρκικών διπλωματικών δομών κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών της Δημοκρατίας

⁶³ Η κατάργηση του θεσμού του Σουλτάνου και του Χαλίφη είχαν ως αποτέλεσμα τη ρήξη με τον μουσουλμανικό κόσμο. Αναφέρεται πως προτάθηκε στον Κεμάλ να αναγνωρισθεί από τον μουσουλμανικό κόσμο ως νέος Χαλίφης, την οποία και απέρριψε.

καθορίστηκε ως μια ιδιότυπη ενσωμάτωση στοιχείων της νεότερης οθωμανικής κληρονομιάς και των δομικών μεταβολών που προέκυψαν από τις συστημικές πιέσεις του διεθνούς συστήματος. Σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής, η προσπάθεια του Κεμάλ για αναβάθμιση της διεθνούς εικόνας της χώρας στόχευε κυρίως στις Μεγάλες Δυνάμεις και την καθιέρωση της Τουρκίας ως αξιόπιστου και χρήσιμου εταίρου στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου (Weber, 1993), πολιτική η οποία εξακολούθησε να κυριαρχεί και για τις επόμενες δεκαετίες.

Ο επόμενος σημαντικός σταθμός ο οποίος διαμόρφωσε σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό την σύγχρονη τουρκική εξωτερική πολιτική και διπλωματία του 21^{ου} αιώνα, τόσο σε επίπεδο δομών όσο και σε επίπεδο αντίληψης είναι η έλευση στην διακυβέρνηση της χώρας από το AKP και η δραστηριοποίηση του μέχρι τότε θεωρητικού των διεθνών σχέσεων Νταβούτογλου. Κατά την περίοδο αυτή, οι βασικές κατευθύνσεις και ο ευρύτερος προσανατολισμός της εξωτερικής πολιτικής τροποποιούνται παράλληλα με την ανάπτυξη, δημιουργία και μόχλευση νέων εργαλείων εφαρμοσμένης διπλωματίας. Οι διπλωματικές δομές εκσυγχρονίζονται σύμφωνα με τα μοντέρνα διεθνή πρότυπα ενώ η δραστηριοποίηση της Τουρκίας στον διεθνή χώρο αναβαθμίζει εξαιρετικά την εικόνα της χώρας. Ένα από τα κυρίαρχα στοιχεία της εφαρμοσμένης διπλωματίας της πρώτης περιόδου διακυβέρνησης του AKP είναι η δημόσια διπλωματία⁶⁴.

Τελευταίος σημαντικός σταθμός είναι η πρόσφατη περίοδος που χαρακτηρίζεται από την προσωπικότητα του Προέδρου Ερντογάν. Η απόλυτη κυριαρχία της προσωπικότητας του Τούρκου ηγέτη φτάνει στο σημείο να χαρακτηρίσει μονοσήμαντα την τουρκική ταυτότητα και να σχηματοποιήσει μια νέα έννοια εφαρμοσμένης διπλωματίας με προσωποκεντρικό χαρακτήρα. Πρόκειται για την περίοδο της προσωπικής διπλωματίας του Ερντογάν η οποία κυριαρχεί στο χρονικό διάστημα μετά το πραξικόπημα έως και τις ημέρες μας. Πέραν της προσωπικότητας του ηγέτη, η τουρκική διπλωματία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο χαρακτηρίστηκε από μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση με κυρίαρχη την στρατικοποίηση. Η κυβέρνηση του Ερντογάν ακολούθησε μια δυναμική

⁶⁴ Πέραν των γραφειοκρατικών κρατικών δομών η δημόσια διπλωματία, έχει γίνει ένας από τους πιο δημοφιλείς όρους στον τουρκικό ακαδημαϊκό κόσμο. Έχουν δημοσιευτεί αρκετά άρθρα και βιβλία σχετικά με το θέμα, ενώ σε όλα τα πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών προστέθηκαν μαθήματα δημόσιας διπλωματίας σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο

εξωτερική πολιτική με χρήση της στρατιωτικής ισχύος ως εργαλείο διπλωματίας με σκοπό την προώθηση των τουρκικών συμφερόντων με έναν πιο διεκδικητικό τρόπο.

Χαρακτηριστικά της κυκλικής ιδεολογικής αλλαγής

Ιστορικά, η μετάβαση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Τουρκική Δημοκρατία σημαδεύτηκε από μια εσωτερική διαδικασία αναζήτησης ταυτότητας, γεγονός που όπως είναι αναμενόμενο επηρέασε το αποτύπωμα της εξωτερικής πολιτικής και κατά συνέπεια της διπλωματίας. Η διαδικασία μεταβολής περιλάμβανε τη μετάβαση από μια θεοκρατική δομή μιας ισχυρής αυτοκρατορίας που διπλωματικά λειτουργούσε βάσει της σχέσης εξουσιαστή – υποτελή, σε μια δομή εφαρμογής σύγχρονης διπλωματίας με κυρίαρχο στοιχείο την προσπάθεια εύρεσης ερεισμάτων, κοινών τόπων και επιχειρημάτων με σκοπό την αποτελεσματική επιρροή της θέλησης του συνομιλητή. Από την ευκολία χρήσης της υπέρμετρης ισχύος και της αυτονόητης επιβολής περνούμε σε μια δύσκολη διαδικασία που υλοποιείται μέσω έντονης δραστηριότητας, ζυμώσεων και διαπραγματεύσεων. Στο σημείο αυτό έχουμε και την απαρχή της διπλωματίας.

Τα σημάδια της οθωμανικής παρακμής δημιούργησαν την ανάγκη αναζήτησης συνεκτικού δεσμού γεγονός που αντανάκλαστικά γέννησε τον Πανισλαμισμό. Τα επιχειρήματα της πανισλαμικής ιδεολογίας μετουσιώθηκαν, όπως ήταν φυσικό, σε εργαλεία επιρροής μουσουλμανικών πληθυσμών πέραν των συνόρων, άρα σε εργαλεία εφαρμοσμένης διπλωματίας. Το κυρίαρχο επιχείρημα ήταν η αντίσταση στην εκκοσμίκευση και τον ιμπεριαλισμό. Η ανεπάρκεια της οθωμανικής ταυτότητας να εκπροσωπήσει το μήνυμα του Πανισλαμισμού καθώς και οι προϋπάρχουσες αντιφάσεις του μουσουλμανικού κόσμου είχαν ως αποτέλεσμα την αποτυχία του εγχειρήματος. Παρόλα αυτά διαπιστώνουμε δύο στοιχεία. Πρώτον η ιδεολογία ως φορέας διπλωματικής ενέργειας είναι στοιχείο αδιαμφισβήτητο και δεύτερον ότι η πανισλαμική ιδεολογία εγγράφεται στο ιδεολογικό DNA της οθωμανικής και μετέπειτα τουρκικής κουλτούρας.

Τα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σημαδεύονται από την εκσυγχρονιστική προσπάθεια σε επίπεδο δομών ως βασική ανάγκη συμβατότητας με το γεωπολιτικό περιβάλλον της εποχής και με δεδομένη την αποδρομή ισχύος της Αυτοκρατορίας. Ιδεολογικά παρατηρούμε την μετάβαση από τον Πανισλαμισμό στον ιδιότυπα όμορο Παντουρκισμό, ως απαραίτητου συνεκτικού δεσμού ενάντια στη Δύση. Το φερόμενο μήνυμα τροποποιείται επηρεάζοντας ανάλογα και τη διπλωματική

προσπάθεια. Μέχρι στιγμής, με δεδομένη την πλημμυρή οργάνωση των γραφειοκρατικών δομών, η ιδεολογία αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο της εξωτερική πολιτικής. Παράλληλα, η απώλεια ισχύος δημιουργεί φυσικές τάσεις αναζήτησης συμμαχιών με σκοπό την επιβίωση. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε τις απαρχές του ρεαλισμού στην θεώρηση των διεθνών σχέσεων. Παρόλα αυτά η αναζήτηση ταυτότητας συνεχίζεται με τον Παντουρκισμό, ακόμη και μετά την υποχώρησή του να εγγράφεται ως επιπλέον στοιχείο στο ιδεολογικό DNA.

Με τις γεωπολιτικές εξελίξεις της περιόδου που περιλάμβαναν τον πόλεμο με τη Ρωσία, την έλευση των Νεότουρκων, τον Α' ΠΠ μέχρι τη Συνθήκη Λωζάνης πραγματοποιήθηκε η μετεξέλιξη της κυρίαρχης ιδεολογίας από τον Παντουρκισμό στον όμορο ιδεολογικά τουρκικό εθνικισμό. Η παρουσία του Μουσταφά Κεμάλ στην πολιτική σκηνή της τουρκικής δημοκρατίας σηματοδοτεί την σταδιακή ρήξη με το οθωμανικό παρελθόν και την προσπάθεια αναβάθμισης της Τουρκίας στο διεθνές σύστημα. Αυτό συμπαρασύρει μια σειρά ριζικών μεταβολών με σημαντικότερες την ανακατεύθυνση της τουρκικής υψηλής στρατηγικής και εξωτερικής πολιτικής προς τη Δύση και την εκτεταμένη προσπάθεια εκσυγχρονισμού της τουρκικής διπλωματικής γραφειοκρατικής δομής σε ευρωπαϊκά δυτικά πρότυπα. Την περίοδο του Κεμάλ η τουρκική διπλωματία δομείται, αποτελώντας ένα από τα κέντρα βάρους της κρατικής προσπάθειας για μετάβαση στη νέα εποχή. Η ιδεολογική ταυτότητα δείχνει να σταθεροποιείται και δημιουργούνται τα θεμέλια της ισχυρής τουρκικής διπλωματικής γραφειοκρατίας, η οποία αποτελεί σημείο αναφοράς μέχρι και σήμερα. Τέλος, η τουρκική έκφανση του εθνικισμού, όπως αυτός εκφράστηκε μέσα από τον Κεμάλ και τους Νεότουρκους, εγγράφεται στο συλλογικό ιστορικό DNA.

Η ανάληψη διακυβέρνησης από το AKP, επανακαθορίζει τόσο τον χαρακτήρα, τον προσανατολισμό όσο και τα εργαλεία διπλωματίας. Η ανακατεύθυνση που επιχειρεί το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης αφορά πρωτίστως την ανασύσταση της ταυτότητας της νέας Τουρκίας με στοιχεία του συλλογικού ιστορικού DNA, συνεπικουρούμενα από σύγχρονα εργαλεία. Δημιουργώντας ερείσματα και ανασύροντας πρότυπα και έμπνευση από το οθωμανικό και ισλαμικό παρελθόν της Τουρκίας, συγκροτεί το ιδεολογικό σχήμα της νέας τουρκικής ταυτότητας, το οποίο περιλαμβάνει στοιχεία του Πανισλαμισμού και Παντουρκισμού, υπό το μοντέλο που στη σύγχρονη αρθρογραφία αποκαλείται

νεοθωμανισμός. Εκ των υστέρων μπορούμε να πούμε ότι το συγκεκριμένο ιδεολογικό σχήμα επικοινωνείται σωστά και καταφέρνει να δημιουργήσει στο σύγχρονο τουρκικό κράτος την κατάλληλη αυτοπεποίθηση ώστε να αναζητήσει τη «θέση που αξίζει» στο σύγχρονο κόσμο. Πρόκειται για την αρχή της τουρκικής υπερηφάνειας και ένα από τα σημαντικότερα σημεία καμπής στην σύγχρονη πολιτική ιστορία της Τουρκίας. Με τον τρόπο αυτό η Τουρκία οδηγούμενη από το εσωτερικό κίνητρο της αυτοδικαίωσης μεταβάλλει όλους τους γραφειοκρατικούς οργανισμούς, δημιουργεί τις κατάλληλες δομές και χρηματοδοτεί τα κατάλληλα εργαλεία που θα της επιτρέψουν να υλοποιήσει το όραμα της ισχυρής και ανεξάρτητης Τουρκίας. Η δυναμική της μεταβάλλεται άμεσα δημιουργώντας τον αυτοπροσδιορισμό μιας Τουρκίας φιλόδοξης, ανερχόμενης περιφερειακής δύναμης και πολιτικά ανεξάρτητης. Οι περιοχές ενδιαφέροντος επανακαθορίζονται όπως και το δόγμα προσέγγισης των διεθνών σχέσεων. Παρά τις επιμέρους αποτυχίες, η στόχευση υπήρξε αφορμή δομικής και τεχνοκρατικής μετεξέλιξης της τουρκικής διπλωματίας, η οποία αποκτά ένα καταφανώς πιο ενεργητικό προφίλ, μεγιστοποιώντας παράλληλα το οπλοστάσιο διπλωματικών εργαλείων.

Ιστορικά, πρόκειται για μία κατ' ουσία κυκλική διαδικασία μετεξέλιξης και προσαρμογής στο γεωπολιτικό περιβάλλον, η οποία συμπεριέλαβε δύο κύριους άξονες: Ο πρώτος ήταν η διαδικασία μετεξέλιξης από την Οθωμανική δομή σε ένα σύγχρονο κράτος – μέλος του διεθνούς συστήματος και η προσπάθεια εξωτερικής και εσωτερικής εξισορρόπησης με όρους συντελεστών ισχύος. Δεύτερος και σημαντικότερος άξονας ήταν ο ιδεολογικός και η μακρά διαδικασία εύρεσης ταυτότητας. Και οι δύο άξονες, οι οποίοι δημιουργήθηκαν από τις απαρχές μετεξέλιξης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό και τη διάρκεια διακυβέρνησης του Κεμάλ και των μετέπειτα κυβερνήσεων «κεμαλικής» αντίληψης και φαίνεται να παίρνουν την τελική τους μορφή κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του ΑΚΡ.

Επιμέρους σημεία συνέχειας και αλλαγής

Από την περιγραφή η οποία προηγήθηκε διαπιστώνεται ότι, παρά τις τεράστιες αλλαγές στη γεωπολιτική δυναμική, την μορφή της πολιτικής εξουσίας, τις διεθνείς συνθήκες αλλά και το ιδεολογικό πρόσημο, υφίστανται αρκετά σημεία συνέχειας κατά τη διάρκεια της μακράιωνης ιστορίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και μετέπειτα Τουρκικής Δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, τα εντοπισθέντα σημεία συνέχειας ακολουθούν παρακάτω:

Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της διαπιστώνεται ότι τόσο η αρχική οθωμανική διπλωματική προσπάθεια όσο και οι νεότερες τουρκικές διπλωματικές δομές διακατέχονται από μια αίσθηση ρεαλισμού και πραγματισμού, όσον αφορά την προσέγγιση στις διεθνείς υποθέσεις. Παρά τις κατά καιρούς αστοχίες, το γεγονός φάνηκε ξεκάθαρα κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων δομικού στρατηγικού προσανατολισμού ανταποκρινόμενη στις τρέχουσες γεωπολιτικές πραγματικότητες, από την αρχική περίοδο ακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έως την ύστερη περίοδο ενάντια σε ευρωπαίους αντιπάλους, κατά τη μετάβαση από δύο παγκοσμίους πολέμους μέσω του Ψυχρού Πολέμου στη σύγχρονη πολύπλοκη μεταψυχροπολεμική γεωπολιτική πραγματικότητα.

Ένα άλλο ιδιαιτέρως σημαντικό στοιχείο είναι τα αντανakλαστικά και η τακτική ευελιξία που επέδειξε. Από τις οθωμανικές απαρχές έως την πρόσφατη κρίση με την Ουκρανία, η οθωμανική – τουρκική διπλωματία και εξωτερική πολιτική διακατέχεται από αξιοσημείωτη τακτική ευελιξία, γεγονός που της επέτρεψε τη διεύρυνση αλλά και πολλές φορές μετατόπιση των συμμαχιών, την άμεση αναπροσαρμογή της κεντρικής πολιτικής κατεύθυνσης με σκοπό την αντίδραση σε εξωτερικές απειλές αλλά και την άμεση εκμετάλλευση ευκαιριών.

Στοιχείο αξιοσημείωτο αποτελεί η ιδιότυπη αίσθηση ανωτερότητας που χαρακτηρίζει την οθωμανική – τουρκική προσέγγιση στις διεθνείς σχέσεις. Αυτό ξεκίνησε από την αρχική οθωμανική αντίληψη η οποία εμπεριέχουσα την ισχύ μιας ευημερούσας αυτοκρατορίας λειτουργούσε με νοοτροπία ανωτερότητας και κυριαρχίας. Με την πάροδο του χρόνου, υπήρξε ένα μεγάλο μεσοδιάστημα στο οποίο η Αυτοκρατορία και μετέπειτα Τουρκία αντιμετώπισε την παρακμή και την ανάγκη ανασυγκρότησης προκειμένου να επιβιώσει. Παρόλα αυτά η σύγχρονη Τουρκία, μετά από χρόνια διπλωματικής δραστηριοποίησης φαίνεται να επανέρχεται, τηρουμένων των αναλογιών, στην οθωμανική νοοτροπία υπεροχής προβάλλοντας τη νεοθωμανική της ταυτότητα. Κάτι τέτοιο είναι απολύτως εμφανές στην πολλές φορές αντιφατική, διεκδικητική και υπερδραστήρια σύγχρονη τουρκική διπλωματία λόγος για τον οποίο, παρά το μεσοδιάστημα σχετικής συγκατάβασης στις διεθνείς της σχέσεις, το χαρακτηριστικό της αίσθησης ανωτερότητας καταγράφεται ως στοιχείο συνέχειας.

Η αδιαλλαξία και επιμονή σε συγκεκριμένα ζητήματα ζωτικής σημασίας για την εθνική ασφάλεια και το ευρύτερο εθνικό συμφέρον είναι ένα άλλο στοιχείο το οποίο

αποτελεί χαρακτηριστικό συνέχειας. Από το θέμα των Κούρδων, το Κυπριακό Ζήτημα έως και την πρόσφατη διαπραγμάτευση για το ΝΑΤΟ, φαίνεται ιδιαίτερα η αδιάλλακτη στάση της εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας σε συγκεκριμένα θέματα.

Η ικανότητα προσαρμογής υπήρξε ένα σταθερό διαχρονικό χαρακτηριστικό της οθωμανικής – τουρκικής διπλωματίας. Από την διαδικασία ενσωμάτωσης διαφορετικών λαών και πολιτισμών στο πλαίσιο της Αυτοκρατορίας, την υιοθέτηση διαφορετικών ιδεολογικών ρευμάτων και διπλωματικών πρακτικών μέχρι και τον εκσυγχρονισμό της σύγχρονης Τουρκίας στα διεθνή διπλωματικά πρότυπα και τεχνικές, διαφαίνεται μια συνεχής ικανότητα προσαρμογής στις εκάστοτε απαιτήσεις με τρόπο άμεσο και συνήθως αποτελεσματικό. Μέτρο ικανότητας προσαρμογής αποτελεί και η αδιάλειπτη προσπάθεια μεταρρυθμίσεων και εκσυγχρονισμού, προκειμένου, πέραν της αποτελεσματικότητας, να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για την προβολή μιας προοδευτικής εικόνας.

Η ικανότητα προσαρμογής έχει άμεση συνάφεια με την ικανότητα αντίληψης των διεθνών τάσεων που θεωρείται χαρακτηριστικό συνέχειας της οθωμανικής – τουρκικής διπλωματίας. Ο τρόπος και η αμεσότητα αντίληψης του διεθνούς περιβάλλοντος φάνηκε ξεκάθαρα σε πάρα πολλές περιπτώσεις ξεκινώντας από τις αλληλεπιδράσεις των Οθωμανών τους με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, τους χειρισμούς της Τουρκίας στη δυναμική του Ψυχρού Πολέμου, την σύγχρονη εμπλοκή της στις περιφερειακές συγκρούσεις, μέχρι και τον τρόπο συμπεριφοράς της στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης και το νέο διεθνές σύστημα. Η έγκαιρη και έγκυρη αντίληψη των διεθνών τάσεων έδωσε διαχρονικά στην διπλωματία την ικανότητα εκμετάλλευσης πλήθους ευκαιριών.

Από τις αλληλεπιδράσεις των Οθωμανών με τα ευρωπαϊκά κράτη έως τις συμμαχίες της σύγχρονης Τουρκίας με το ΝΑΤΟ και την προσπάθειά της για ένταξη στην ΕΕ, υπήρξε μια συνεχής προσπάθεια δέσμευσης με τις δυτικές δυνάμεις, γεγονός που αναδεικνύει τον μακροπρόθεσμο στρατηγικό προσανατολισμό ο οποίος αφορά τη συνεχή διαπραγμάτευση με τη Δύση. Το στοιχείο αυτό είναι θα λέγαμε ιδιότυπη κατάσταση της τουρκικής αντίληψης η οποία μπορεί να περιγραφεί ως ευρισκόμενη στο μεταίχμιο, το όριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης με «την πλάτη στηριζόμενη στην ανατολή κοιτώντας τη δύση». Το ιδιότυπο αυτό στοιχείο, κατ' ουσία χαρακτηριστικό πολιτισμικής ταυτότητας, κρίνεται ως στοιχείο συνέχειας.

Η ευέλικτη χρήση της πολιτισμικής και θρησκευτικής διπλωματίας είναι άλλο ένα στοιχείο συνέχειας από την οθωμανική στην τουρκική διπλωματία. Όλες οι κυβερνήσεις, τόσο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία όσο και στη σύγχρονη Τουρκία έχουν χρησιμοποιήσει με αρκετούς τρόπους τους πολιτισμικούς και θρησκευτικούς δεσμούς προκειμένου να προωθήσουν πολιτικούς και διπλωματικούς σκοπούς. Ξεκινώντας από του θέση του Σουλτάνου – Χαλίφη ως ηγέτη του μουσουλμανικού κόσμου για να ασκήσουν επιρροή, έως τη σύγχρονη Τουρκία με το άνοιγμα στον μουσουλμανικό κόσμο (υποστήριξη στους Αδελφούς Μουσουλμάνους, εναντίωση στο Ισραήλ, οικονομική υποστήριξη και επένδυση στο χτίσιμο τζαμιών κ.α) και τη νεοθωμανική ρητορική, η διπλωματία για αρκετούς αιώνες χρησιμοποιεί τα δύο αυτά στοιχεία προκειμένου να αναδείξει το μείγμα της ανατολικής και δυτικής ταυτότητάς της, με σκοπό την προβολή ήπιας ισχύος στην εξωτερική πολιτική.

Η ενάσκηση της οικονομικής διπλωματίας με σκοπό την βέλτιστη εκμετάλλευση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων και προώθηση των οικονομικών - εμπορικών συμφερόντων αποτελούσε πάντοτε σταθερή προτεραιότητα. Όπως αναφέρθηκε και κατά την ανάλυση που προηγήθηκε, ξεκινώντας από τον έλεγχο σε βασικούς εμπορικούς δρόμους καθώς και το σύστημα οικονομικής συνθηκολόγησης - επιρροής επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την προσπάθεια για οικονομική φιλελευθεροποίηση του Κεμάλ και των μετέπειτα κυβερνήσεων έως την σύγχρονη Τουρκία και την επικέντρωσή της στην εκμετάλλευση γεωπολιτικών ευκαιριών (Ουκρανία, Ιράν, Ευρωπαϊκή Ένωση) και την αναζήτηση επενδύσεων, η οικονομική διπλωματία αποτέλεσε διαχρονικά ένα από τα βασικά στοιχεία της εξωτερικής πολιτικής.

Η εκμετάλλευση της στρατηγικής θέσης που της προσφέρει η γεωγραφία ως παράγοντα γεωπολιτικής ισχύος ήταν πάντοτε χαρακτηριστικό της διπλωματίας και της εξωτερικής πολιτικής από την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι και σήμερα. Γέφυρα μεταξύ διαφορετικών ηπείρων καθώς και σημείο σύνδεσης θαλασσών στρατηγικής σημασίας, η γεωγραφία επηρέαζε διαχρονικά και διαμόρφωνε τις πολιτικές επιλογές από την περίοδο των Οθωμανών, οι οποίοι έλεγχαν κρίσιμα σημεία όπως ο Βόσπορος και τα Δαρδανέλια, μέχρι τη σύγχρονη Τουρκία με τον έλεγχό της στα Στενά των Δαρδανελίων και την εγγύτητά της σε ζώνες συγκρούσεων στην Ουκρανία, τη Μέση Ανατολή και τον Καύκασο.

Ένα ιδιαιτέρως κρίσιμο στοιχείο συνέχειας είναι η δυνατότητα οικοδόμησης συμμαχιών και κυρίως εξισορρόπησης συμφερόντων τρίτων, κατά βάση μεγάλων δυνάμεων, που διαχρονικά επιδεικνύει η οθωμανική – τουρκική διπλωματία, καταφέροντας τόσο να διατηρήσει την κυριαρχία όσο και να προσφέρει στο κράτος τη δυνατότητα να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στις διεθνείς υποθέσεις. Οι Οθωμανοί, παρά τις επιμέρους μικρές αστοχίες, μπόρεσαν να εξισορροπήσουν τα συμφέροντα των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής καταφέροντας σε μεγάλο βαθμό τη διατήρηση της κυριαρχίας τους. Αντίστοιχα η σύγχρονη Τουρκία έχει καταφέρει να ισορροπήσει μεταξύ Ισλάμ και Δυτικού πολιτισμού, Ανατολής και Δύσης, εκμεταλλευόμενη πλήρως τη θέση της στο ΝΑΤΟ, τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ, τη Ρωσία, την Κίνα και την ΕΕ διεκδικώντας ολοένα και μεγαλύτερη περιφερειακή επιρροή.

Τέλος, η χρήση των ενόπλων δυνάμεων και γενικώς οι στρατιωτικές δυνατότητες ως εργαλείο διπλωματίας είναι ένα από τα βασικά διπλωματικά εργαλεία, τόσο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όσο και της σύγχρονης Τουρκίας. Ως στρατιωτική δυνατότητα, πέρα από την αντικειμενική ισχύ των όπλων, θεωρούμε και την θέληση του ίδιου του κράτους να την χρησιμοποιήσει με τον καλύτερο τρόπο προκειμένου να προωθήσει τα συμφέροντά του αποτελεσματικά. Αυτό μπορεί να σημαίνει τόσο την απόκτηση εξοπλισμών, την συμμετοχή σε συμμαχίες και προγράμματα στρατιωτικών συνεργασιών, την αποστολή δυνάμεων στο εξωτερικό όσο και την πραγματοποίηση στρατιωτικών επεμβάσεων. Στο πλαίσιο αυτό η χρήση της στρατιωτικής δυνατότητας, ως εργαλείο διπλωματίας και εξωτερικής πολιτικής, είναι κυρίαρχο δομικό στοιχείο της οθωμανικής – τουρκικής συμπεριφοράς στο διεθνές σύστημα.

Παρά τα σημεία συνέχειας τα οποία υπάρχουν και αποτελούν τη βασική δομή του χαρακτήρα της οθωμανικής – τουρκικής διπλωματίας, υπάρχουν και ορισμένα σημεία αλλαγής και διαφοροποίησης τα οποία κυρίως αφορούν στην εξέλιξη της κρατικής δομής, της ίδιας της τουρκικής κοινωνίας, την ραγδαία παρέμβαση της τεχνολογίας καθώς και τη διαφοροποίηση του διεθνούς συστήματος. Αυτά ακολουθούν στις επόμενες παραγράφους:

Ένα από τα στοιχεία αλλαγής είναι ο σταδιακός εκσυγχρονισμός της διπλωματίας προς την κατεύθυνση του εκδυτικισμού, στοιχείο το οποίο ήδη αναγνωρίσαμε ως σταθερά εκμοντερνισμού σε προηγούμενες παραγράφους. Ξεκινώντας από τις προσπάθειες

εκσυγχρονισμού των Οθωμανών, ιδιαίτερα τον 19ο αιώνα, και συνεχίζοντας με ιδιαίτερη ένταση την περίοδο του Κεμάλ, η προσπάθεια εκσυγχρονισμού και εκδυτικισμού συμπεριέλαβε την σχεδόν πλήρη αναμόρφωση των νομικών, γραφειοκρατικών και κυρίως διπλωματικών ιδρυμάτων, επηρεάζοντας άμεσα τις διπλωματικές πρακτικές. Στο πλαίσιο αυτό, η εισαγωγή της κοσμικότητας μετατόπισε θεμελιωδώς την τουρκική διπλωματία από τη θρησκευτικά επηρεασμένη πολιτική της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην κοσμική στάση της Δημοκρατίας επαναπροσδιορίζοντας, έως ένα βαθμό, τον τρόπο αλληλεπίδρασης τόσο με τον ισλαμικό κόσμο όσο και με τη Δύση.

Η αλματώδης εξέλιξη της τεχνολογίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες υπήρξε καταλυτική στην αναμόρφωση των διπλωματικών πρακτικών. Από τις παραδοσιακές μεθόδους επικοινωνίας, περάσαμε στη νέα εποχή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης καθώς και άλλων προηγμένων μορφών επικοινωνίας που έχουν επηρεάσει σημαντικά τη διπλωματικές πρακτικές μεταφέροντας μεγάλο μέρος της προσπάθειας στη δημόσια διπλωματία και καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη ελέγχου του «αφηγήματος» σε διεθνές επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, παρά το γεγονός ότι ο Πρόεδρος και κυβέρνηση παίρνουν τις βασικές αποφάσεις για την εξωτερική πολιτική, η δραστηριοποίηση πολιτικών κομμάτων, ΜΚΟ, διαφόρων Think Tank, δημοσιογραφικών οργανισμών και κυρίως ενός ενημερωμένου ενεργητικού κοινού, δημιουργεί μια νέα δυναμική και παρέχει σύγχρονα εργαλεία εφαρμοσμένης διπλωματίας.

Η ανάπτυξη κατάλληλων διπλωματικών δομών είναι ένα πολύ σημαντικό σημείο αλλαγής. Από την προσωποκεντρική, ad-hoc προσέγγιση των Οθωμανών μέσα από μια σειρά αλλαγών, αναπτύχθηκε ένας δομημένος διπλωματικός μηχανισμός, ο οποίος περιλαμβάνει, το Υπουργείο Εξωτερικών με πρεσβείες και προξενεία σε όλο τον κόσμο, διπλωματικές ακαδημίες καθώς και ένα πλήθος υποστηρικτικών δομών πληροφόρησης και επικοινωνίας, αντικατοπτρίζοντας μια συστηματική και θεσμοθετημένη προσέγγιση της διπλωματίας.

Ένα σημείο το οποίο έχει διαφοροποιηθεί αισθητά κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, είναι η εξέλιξη του Διεθνούς Δικαίου και γενικότερα της αντίληψης περί διεθνούς νομιμοποίησης βάσει συγκεκριμένων νομικών κανόνων. Όπως είναι φυσικό κάτι τέτοιο συμπάρεσε σε μεγάλο βαθμό την τουρκική διπλωματία η οποία είναι αναγκασμένη να επιχειρεί σε ένα διεθνές πλαίσιο όπου η πολυπλοκότητα και

το πεδίο εφαρμογής του διεθνούς δικαίου έχουν επεκταθεί δραματικά, οι οργανισμοί κατέχουν κεντρικό ρόλο στη διπλωματία και όλα αυτά απαιτούν μια πιο νομική προσέγγιση. Παράλληλα, ενώ βασική στόχευση της οθωμανικής διπλωματίας ήταν κατά κύριο λόγο οι διμερείς σχέσεις, η σύγχρονη τουρκική διπλωματία εφαρμόζει μια πολυμερή διπλωματική προσπάθεια μέσω διεθνών οργανισμών όπως ο ΟΗΕ, το ΝΑΤΟ, η Ισλαμική Συνδιάσκεψη, η πρωτοβουλία BRICS κ.

Γίνεται αντιληπτό ότι τα προαναφερθέντα σημεία αλλαγής αφορούν κυρίως στοιχεία εξέλιξης και προσαρμογής στις αντικειμενικές συνθήκες της παγκοσμιοποίησης, της εξέλιξης της τεχνολογίας, της οικονομικής και κοινωνικής αλληλεξάρτησης καθώς και των εκάστοτε γεωπολιτικών συνθηκών. Οφείλουμε να πούμε πως ραγδαία μεταβολή του σκληρού πυρήνα της τουρκικής διπλωματίας από την οθωμανική περίοδο έως και σήμερα δεν υπήρξε. Γι' αυτό το λόγο, ο βασικός κορμός της ιδέας στο πλαίσιο της παρούσης εργασίας είναι πως υφίσταται μια βασική αντίληψη διπλωματικής προσέγγισης καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής - τουρκικής ιστορίας, η οποία διατρέχει μια κυκλική πορεία αναγέννησης. Αυτό σημαίνει παρουσία ισχυρής παράδοσης και διπλωματικής κουλτούρας, η οποία προσαρμοζόμενη στις εκάστοτε σύγχρονες απαιτήσεις υλοποιεί τις στοχεύσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Η διπλωματική κουλτούρα αναφέρεται εν μέρει και στην οργανωσιακή κουλτούρα του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών και στις υπ' αυτό διπλωματικές ακαδημίες. Αναφέρεται όμως και στην κυρίαρχη άποψη των εκάστοτε ληπτών απόφασης σχετικά με τις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής. Πρόκειται για έναν «διπλωματικό πολιτισμό» η αλλιώς τρόπο συμπεριφοράς και επιχειρείν στο διεθνές σύστημα, ο οποίος, όπως και όλες οι κουλτούρες, είναι αποτέλεσμα συγκεκριμένων συνθηκών κοινωνικοποίησης στο πλαίσιο του οθωμανικού – τουρκικού κράτους, με τις γενεσιουργούς αιτίες να είναι κατά βάση γεωπολιτικού και εθνογραφικού περιεχομένου. Δηλαδή οι άνθρωποι στον συγκεκριμένο χώρο με τις συγκεκριμένες απαιτήσεις, προκλήσεις και ευκαιρίες, δημιουργούν τον απαραίτητο πολιτισμό προκειμένου να επιβιώσουν στο χρονικό διηνεκές. Η οργανωσιακή κουλτούρα των επιμέρους δομών, όπως η εξωτερική πολιτική και οι διπλωματική αντίληψη είναι μέρη αυτού του παζλ.

Με βάση την προαναφερθείσα συλλογιστική υπάρχουν αρκετοί οι οποίοι θεωρούν την οθωμανική διπλωματία ως συνέχεια της αντίστοιχης βυζαντινής. Αρχικά μπορούμε να

πούμε ότι με την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης το 1453, οι Οθωμανοί ανέλαβαν, πέραν της διακυβέρνησης της επικράτειας ως πληθυσμό, το σύνολο των γεωπολιτικών προκλήσεων - ευκαιριών της περιοχής, όπως πχ ο έλεγχος του Βοσπόρου, οι σχέσεις με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις κα. Αυτή η γεωγραφική συνέχεια διαμόρφωσε και αντίστοιχη συνέχεια στις στρατηγικές προσεγγίσεις και τη διπλωματική κουλτούρα; Με μια σύντομη εξέταση εντοπίζουμε στοιχεία τα οποία υποστηρίζουν την άποψη αυτή. Η πολιτισμική και θρησκευτική διπλωματία ήταν κυρίαρχη και στις δύο περιπτώσεις καθώς η Βυζαντινή Αυτοκρατορία αποτελούσε τον υπερασπιστή του Ορθόδοξου Χριστιανισμού, ενώ η Οθωμανική Αυτοκρατορία τον ηγέτη του μουσουλμανικού κόσμου. Πολύ σημαντικό κοινό στοιχείο και στις δύο περιπτώσεις ήταν η κουλτούρα του ρεαλισμού – πραγματισμού, της προσαρμοστικότητας στις απαιτήσεις, των διαπραγματεύσεων και της τακτικής ευελιξίας με προώθηση των συμμαχιών γάμου, την τακτική αλλαγή συμμαχιών, την έντονη χρήση της κατασκοπείας και τις ενέργειες εξισορρόπησης μεταξύ συμφερόντων τρίτων. Τέλος τόσο οι Βυζαντινοί όσο και οι Οθωμανοί εφάρμοσαν το σύστημα οικονομικής υποτέλειας ως διπλωματικό εργαλείο προκειμένου να επεκτείνουν την επιρροή τους πέρα από τον άμεσο εδαφικό έλεγχο. Παρόλα αυτά μια πιο εις βάθος μελέτη και σύγκριση των δύο συστημάτων θα αποκάλυπτε το μέγεθος της συνέχειας η/και ομοιότητας τους.

Κεφάλαιο πέμπτο

Οθωμανική και τουρκική διπλωματία στο πεδίο: Συνέχεια και αλλαγή διπλωματικής δραστηριοποίησης σε Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699) – Συνέδριο του Βερολίνου (1878) – Συνθήκη της Λωζάνης (1923) και Διαφωνία περί της ένταξης Φινλανδίας-Σουηδίας στο ΝΑΤΟ (2023).

Η Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699)

Η Συνθήκη του Κάρλοβιτς σηματοδότησε το τέλος του Αυστρο-Οθωμανικού Πολέμου⁶⁵, ο οποίος διεξήχθη μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του συνασπισμού ευρωπαϊκών δυνάμεων, αργότερα γνωστού με την ονομασία Ιερά Συμμαχία ή Ιερός Συνασπισμός⁶⁶. Στις σχετικές διαπραγματεύσεις συμμετείχαν εκπρόσωποι - πληρεξούσιοι

⁶⁵ ή Πολωνο - Οθωμανικού Πολέμου από την πολωνική πλευρά της σύγκρουσης, γνωστού και ως Μεγάλου Τουρκικού Πολέμου.

⁶⁶ Ο Ιερός Συνασπισμός (1684) δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Τουρκικού Πολέμου με τη Συνθήκη της Βαρσοβίας, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η επέκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Ευρώπη. Από πολλούς έχει χαρακτηριστεί ως ένα από σημεία καμπίς στην γεωπολιτική ιστορία της περιοχής καθώς άλλαξε την ισορροπία δυνάμεων αναγκάζοντας τους Οθωμανούς σε εδαφικές υποχωρήσεις.

της Οθωμανική Αυτοκρατορίας⁶⁷ και της Ιερής Συμμαχίας, ήτοι εκπρόσωποι από τη Ρωσία, τη Βενετία, τη Μοναρχία των Αψβούργων και την Πολωνία. Από τα σημαντικότερα σημεία της Συνθήκης του Κάρλοβιτς ήταν οι σημαντικές εδαφικές απώλειες των Οθωμανών στην Κεντρική Ευρώπη, τα Βαλκάνια και το Αιγαίο Πέλαγος, λόγος για τον οποίο θεωρείται ως το τέλος της οθωμανικής επέκτασης στην Ευρώπη, σηματοδοτώντας μια ιστορική αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Αυτοκρατορίας από επιθετική σε αμυντική.

Η Συνθήκη του Κάρλοβιτς αποτελεί ιστορικά για την οθωμανική διπλωματία μία από τις πρώτες ουσιαστικές δραστηριοποιήσεις και συμμετοχές σε διπλωματικές διαπραγματεύσεις οι οποίες διεξήχθησαν μέσω συνεδρίου, δηλαδή μιας σύγχρονης, δυτικού τύπου μορφής συλλογικών διαπραγματεύσεων, και με την χρήση διαμεσολαβητών. Αν και η διαπραγμάτευση έγινε από μειονεκτική θέση δεν παύει να αποτελεί για την οθωμανική αντίληψη μια στροφή προς τα ευρωπαϊκά έθιμα αντανακλώντας τον αρχικό «εξευρωπαϊσμό» της οθωμανικής διπλωματίας, ως προσαρμογή στη μεταβαλλόμενη δυναμική ισχύος. Πρόκειται λοιπόν για μια σημαντική ιστορική στιγμή, η οποία σηματοδοτεί την μεταβολή και αναπροσανατολισμό τόσο στη φύση της οθωμανικής διπλωματίας όσο και γενικότερα της εξωτερικής πολιτικής. Η μεταβολή αυτή ήλθε ως αποτέλεσμα της ορθής εκτίμησης του στρατηγικού περιβάλλοντος, των αναγκών προσαρμογών στη νέα ισορροπία δυνάμεων και κυρίως της τακτικής ευελιξίας που διακρίνει την οθωμανική και μετέπειτα τουρκική αντίληψη. Στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων οι Οθωμανοί, παρά την αρχική τους απροθυμία, τελικά αποδέχτηκαν τους συμβιβασμούς, παραχωρώντας μόνο τα εδάφη τα οποία είχαν απωλέσει στις μάχες και καταφέροντας να διατηρήσουν εδάφη στρατηγικής σημασίας για την επιβίωση της Αυτοκρατορίας. Αυτή η απροθυμία και μετέπειτα αποδοχή, συνιστά επιδέξια διπλωματική τακτική που εμπεριείχε τόσο το στοιχείο της τακτικής ευελιξίας όσο και το στοιχείο του πραγματισμού, καθώς βασιζόνταν στη ρεαλιστική εκτίμηση περί στρατηγικής υπερεπέκτασης (Fettweis, 2023) της Αυτοκρατορίας βάσει στρατιωτικής κατάστασης. Τέλος, η οθωμανική διπλωματία κατανοώντας την εσωτερική δυναμική των σχέσεων αλλά και των επιμέρους συμφερόντων των κρατών της Ιερής Συμμαχίας,

⁶⁷ Αυτοκρατορικός πληρεξούσιος διπλωμάτης Ρεμί Μεχμέτ Πασάς με τον Μέγα Διερμηνέα Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

προσπάθησε να τα εξισορροπήσει μέσω τμηματικών επιμέρους συζητήσεων - διαπραγματεύσεων (Ágoston, 2009).

Το Συνέδριο του Βερολίνου (1878)

Το Συνέδριο του Βερολίνου, διεξήχθη με σκοπό την αναθεώρηση της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου, με την οποία είχε λήξει ο Ρωσο - τουρκικός Πόλεμος (1877–1878). Συμμετείχαν εκπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης⁶⁸ από τη μια πλευρά και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την άλλη. Βασική αιτία για τη διεξαγωγή του Συνεδρίου ήταν η ανησυχία ευρωπαϊκών δυνάμεων, κυρίως της Βρετανίας και της Αυστροουγγαρίας, αναφορικά με την επέκταση της ρωσικής επιρροής στα Βαλκάνια. Στην αναθεώρηση περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων ο επιμερισμός του μεγάλου βουλγαρικού κράτους σε τρία μέρη⁶⁹, η ανεξαρτησία των Σερβία, Μαυροβούνιο και Ρουμανία καθώς και η μεταβίβαση των εδαφών της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης υπό τον έλεγχο της Αυστροουγγαρίας, αν και επίσημα παρέμειναν υπό την οθωμανική κυριαρχία. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ανέλαβε την υποχρέωση μεταρρυθμίσεων με σκοπό τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των χριστιανικών πληθυσμών και άλλων μειονοτήτων στα εδάφη της. Οι αποφάσεις του Συνεδρίου αντανάκλασαν την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και τους ανταγωνισμούς μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων. Το Συνέδριο του Βερολίνου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφορικά με τον κομβικό ρόλο της διπλωματίας της εποχής, καθώς συμπεριλαμβάνει ένα πολύπλοκο παζλ αντιτιθέμενων συμφερόντων και καταστάσεων επί του εδάφους, που σαν σύνολο αποτελεί πρόκληση διαχείρισης ισορροπίας.

Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, η οθωμανική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον Αλέξανδρο Καραθεοδωρή Πασά, προσήλθε στις διαπραγματεύσεις από σαφώς μειονεκτική θέση και εκτιμώντας ρεαλιστικά την κατάσταση, προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία με στόχο τη διατήρηση όσο το δυνατόν μεγαλύτερης κυριαρχίας. Για το λόγο αυτό, με βασικά επιχειρήματα τη στρατηγική θέση και τη σταθερότητα στην περιοχή, ακολούθησαν το αφήγημα πως τυχόν κατακερματισμός θα είχε ως αποτέλεσμα την αποσταθεροποίηση και τη διατάραξη της ισορροπίας δυνάμεων,

⁶⁸ Ήτοι του Ηνωμένου Βασιλείου, της Αυστροουγγαρίας, της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ρωσίας και της Ιταλίας.

⁶⁹ Το Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας, την αυτόνομη επαρχία της Ανατολικής Ρωμυλίας και τη Μακεδονία εκ των οποίων η Μακεδονία επανήλθε στον οθωμανικό έλεγχο.

θέμα που εκτιμούσαν πολλοί Ευρωπαίοι πολιτικοί (Ozkan, 2022). Αντιλαμβανόμενη τους ανταγωνισμούς μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων, ιδιαίτερα τις ανησυχίες για τη ρωσική επέκταση, η οθωμανική διπλωματία στόχευσε στους φόβους των κρατών του αντίπαλου συνασπισμού και προσπάθησε να εξισορροπήσει τα συμφέροντά τους προκειμένου να επιτύχει μια πιο ευνοϊκή διευθέτηση. Με τον τρόπο αυτό, παρά τις σημαντικές παραχωρήσεις, η διπλωματία πέτυχε την αναθεώρηση της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου προς όφελος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εξασφαλίζοντας την επιβίωση της.

Η Συνθήκη της Λωζάνης (1923)

Η ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε ως αποτέλεσμα την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών (1920) και τον ουσιαστικό διαμελισμό της. Το Τουρκικό Εθνικό Κίνημα, με επικεφαλής τον Μουσταφά Κεμάλ, αντιτάχθηκε στη συνθήκη και συνεχίζοντας τον πόλεμο εναντίον των Συμμαχικών Δυνάμεων, οδήγησε στην υπογραφή μιας νέας συνθήκης στη Λωζάνη της Ελβετίας. Η Συνθήκη της Λωζάνης τερμάτισε επισήμως τον πόλεμο οδηγώντας στη ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Στις σχετικές διαπραγματεύσεις, όπου συμμετείχαν η Τουρκία, ως διάδοχο κράτος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και οι Συμμαχικές Δυνάμεις⁷⁰, καθορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό τα σύνορα της σημερινής Τουρκίας⁷¹, ο έλεγχος των Στενών επέστρεψε στην Τουρκία⁷² ενώ καταργήθηκε το σύστημα των ξένων (κυρίως ευρωπαϊκών) δικαστικών και οικονομικών προνομίων σε τουρκικό έδαφος. Πρόκειται για μια εξέλιξη η οποία, πέραν του στρατιωτικού σκέλους, θεωρείται ως σημαντική νίκη της τουρκικής διπλωματίας υπό τον Κεμάλ σε ένα εξαιρετικά απαιτητικό γεωπολιτικό περιβάλλον.

Η δραστηριοποίηση της τουρκικής διπλωματίας κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για τη Συνθήκη της Λωζάνης σηματοδοτεί τη νέα εποχή μετεξέλιξης και προσαρμογής στο γεωπολιτικό περιβάλλον και αναδεικνύει στοιχεία όπως η επιμονή σε βαθμό αδιαλλαξίας σε θέματα εθνικής κυριαρχίας, η ταχεία κατανόηση του διεθνούς περιβάλλοντος, η ορθολογική εκτίμηση της εσωτερικής δυναμικής των συμμαχιών, τα αντανakλαστικά εκμετάλλευσης ευκαιριών καθώς και η συνεχής στρατηγική

⁷⁰ Συμπεριλαμβανομένων της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Ιαπωνίας, της Ελλάδας, της Ρουμανίας και του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων (αργότερα Γιουγκοσλαβία).

⁷¹ Με τη συνθήκη επέστρεψαν στην Τουρκία η Ανατολική Θράκη και η πόλη της Σμύρνης από την Ελλάδα, ενώ επιβεβαιώθηκε η απώλεια των αραβικών επαρχιών. Η Τουρκία παραιτήθηκε από τυχόν αξιώσεις για τα υπόλοιπα εδάφη της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και το καθεστώς της Κύπρου, της Αιγύπτου, του Σουδάν, του Ιράκ και της Παλαιστίνης διευθετήθηκε με άλλες συμφωνίες.

⁷² Με αρκετούς περιορισμούς αναφορικά με την διασφάλιση της ελεύθερης διεθνούς ναυσιπλοΐας.

διαπραγμάτευση με τη Δύση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η χρήση παρελκυστικών τακτικών εκ μέρους της τουρκικής διπλωματικής αντιπροσωπείας η οποία κατανοώντας την εσωτερική δυναμική της διαπραγμάτευσης και τα επιμέρους αντιτιθέμενα συμφέροντα χρησιμοποιούσε τη μέθοδο της απόλυτης άρνησης και «βλέποντας και κάνοντας», δημιουργώντας αδιέξοδα που τελικά οδηγούσαν σε πιο ευνοϊκούς όρους για την Τουρκία (Yilmaz, 1993).

Η Διαφωνία περί της ένταξης Φινλανδίας – Σουηδίας στο NATO (2023)

Παρά τη μακρόχρονη πολιτική ουδετερότητας, η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία οδήγησε τόσο τη Φινλανδία όσο και τη Σουηδία να επανεκτιμήσουν τη στρατηγική ασφαλείας τους και να επιδιώξουν την ένταξη στο NATO ως κίνηση αποτροπής απέναντι στον ρωσικό αναθεωρητισμό. Η Τουρκία πρόβαλε αντιρρήσεις στο αίτημα των δύο χωρών εγείροντας ανησυχίες σχετικά με την πολιτική των δύο χωρών στο θέμα αντιμετώπισης της τρομοκρατίας⁷³. Η τουρκική στάση προκάλεσε πλήθος αντιδράσεων στο πλαίσιο της Συμμαχίας και οδήγησε στην έναρξη διαπραγματεύσεων με σκοπό την άρση των τουρκικών αντιρρήσεων.

Πρόκειται για μια ακόμη περίπτωση εμπλοκής της τουρκικής διπλωματίας σε περίπλοκες διαπραγματεύσεις με σκοπό την εκμετάλλευση της ευκαιρίας προώθησης συμφερόντων εν μέσω ενός δυναμικού και σύνθετου γεωπολιτικού περιβάλλοντος με λεπτές ισορροπίες και διακυβεύματα τόσο για την ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφάλειας όσο και για το μέλλον της Συμμαχίας. Αντιλαμβανόμενη τη σημασία της συγκυρίας, η Τουρκία διαπραγματεύτηκε προβάλλοντας μαξιμαλιστικά τα ζητήματα εθνικής ασφάλειας και εκβιάζοντας παράλληλα τη λειτουργία - συνοχή του NATO. Οι τουρκικές διπλωματικές κινήσεις περιλάμβαναν έναν συνδυασμό δημόσιας διπλωματίας, στρατηγικής επικοινωνίας, διμερών - πολυμερών διαπραγματεύσεων με χρήση διαμεσολαβητών ή χωρίς, καθώς και την εμπλοκή υψηλών προσώπων. Και σε αυτή την περίπτωση έγινε χρήση παρελκυστικών διπλωματικών τακτικών με σκοπό τη μεγιστοποίηση των ωφελημάτων. Η εξισορρόπηση μεταξύ των συμφερόντων τρίτων, κυρίως μεγάλων δυνάμεων, είναι άλλο ένα σημαντικό στοιχείο της συγκεκριμένης περίπτωσης.

⁷³ Κατά κύριο λόγο, κατηγορήσε τη Φινλανδία και τη Σουηδία, ιδιαίτερα την τελευταία, ότι φιλοξενούν άτομα και ομάδες που θεωρεί τρομοκράτες, συμπεριλαμβανομένων μελών του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν (PKK) και οπαδών του Φετουλάχ Γκιουλέν, τον οποίο η Τουρκία θεωρεί ως υπεύθυνο για την απόπειρα πραξικοπήματος του 2016. Επιπλέον, η Τουρκία έθεσε ζητήματα σχετικά με το εμπάργκο όπλων που η Σουηδία και η Φινλανδία είχαν προηγουμένως επιβάλει στην Τουρκία.

Ισορροπώντας μεταξύ Ρωσίας – Δύσης και προσθέτοντας στο παζλ ολοένα και περισσότερα ζητήματα όπως το ζήτημα των Στενών, τις κυρώσεις στη Ρωσία, την προμήθεια μαχητικών από τις ΗΠΑ καθώς και την ευρωπαϊκή προοπτική, η τουρκική διπλωματία καταφέρνει να πορεύεται μέσα σε ένα δύσκολο παζλ, επιδεικνύοντας εξαιρετικές ικανότητες και αντανakλαστικά. Το θέμα βρίσκεται σε εξέλιξη⁷⁴.

Επιμέρους στοιχεία συνέχειας και αλλαγής

Όπως προκύπτει και από τις προαναφερθείσες περιπτώσεις, καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της, η οθωμανική και μετέπειτα τουρκική διπλωματία επιδεικνύει συγκεκριμένες συνέχειες τρόπου διπλωματικής συμπεριφοράς. Πέρα από τις επιμέρους λεπτομέρειες γεωπολιτικής προσαρμογής και υιοθέτησης τεχνολογικών εξελίξεων, ο δομικός πυρήνας της περιλαμβάνει στοιχεία όπως ο πραγματισμός, η τακτική ευελιξία, η έμφαση στη στρατηγική διαπραγμάτευση αλλά και η αντίληψη του περιβάλλοντος και προσαρμογή στην μεταβαλλόμενη διεθνή δυναμική, στοιχεία τα οποία ενυπάρχουν στην οθωμανική διπλωματία από το Κάρλοβιτς (1699) μέχρι την αντίστοιχη τουρκική διπλωματία στην παρούσα διαμάχη στο πλαίσιο του NATO. Περαιτέρω, οι συνέχειες περιλαμβάνουν τη μόχλευση της στρατηγικής θέσης της χώρας, την εξισορρόπηση των συμφερόντων τρίτων, την κατανόηση των διεθνών τάσεων και των εσωτερικών δυναμικών στο πλαίσιο συμμαχιών.

Η καταγραφή του πλαισίου διπλωματικών ενεργειών σε συγκεκριμένες περιπτώσεις επί του πεδίου επιβεβαιώνει τα ευρήματα της θεωρητικής ανάλυσης. Ξεκινώντας από το Κάρλοβιτς (1699), η οθωμανική διπλωματία με τακτική ευελιξία και ρεαλισμό, αναγνωρίζει τα δεδομένα της στρατηγικής κατάστασης και υιοθετώντας αμυντική στρατηγική δραστηριοποιείται στις διαπραγματεύσεις επιδεικνύοντας εξαιρετική δυνατότητα προσαρμογής στην μεταβαλλόμενη ευρωπαϊκή δυναμική ισχύος, χαρακτηριστικό το οποίο συνεχίστηκε στην τουρκική διπλωματία. Συνεχίζουμε με το

⁷⁴ Τελευταία ενημέρωση - Δεκέμβριος 2023: Η επιτροπή εξωτερικών υποθέσεων του τουρκικού κοινοβουλίου συναίνεσε στο αίτημα ένταξης της Σουηδίας στο NATO. Απομένει η τελική ψηφοφορία στη γενική συνέλευση. Η Τουρκία είχε καθυστερήσει την ένταξη της Σουηδίας για περισσότερο από ένα χρόνο, επικαλούμενη ανησυχίες σχετικά με την υποτιθέμενη επιείκεια της Σουηδίας προς τις ομάδες που η Άγκυρα θεωρεί απειλές για την ασφάλεια. Ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών Μπουράκ Ακκαπάρ αναγνώρισε τις προσπάθειες της Σουηδίας να ικανοποιήσει τις τουρκικές απαιτήσεις, συμπεριλαμβανομένης της άρσης των περιορισμών της αμυντικής βιομηχανίας και της τροποποίησης της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας. Ο Γενικός Γραμματέας του NATO Γιένς Στόλτενμπεργκ χαιρέτισε αυτή την πρόοδο, τονίζοντας ότι η προσθήκη της Σουηδίας θα ενισχύσει το NATO.

Βερολίνο (1878) όπου η διπλωματική στρατηγική της εξισορρόπησης των συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων αποδεικνύεται επιτυχής και μάλιστα σε ένα περίπλοκο ευρωπαϊκό διπλωματικό περιβάλλον, όπου οι Οθωμανοί καταφέρνουν τη διατήρηση όσο το δυνατόν περισσότερων εδαφών και κυριαρχίας εν μέσω φθίνουσας ισχύος. Στη Συνθήκη της Λωζάνης, η τουρκική διπλωματία πέραν των προαναφερθέντων χαρακτηριστικών που κληρονομεί ως συνέχειες από το οθωμανικό παρελθόν, αναδεικνύει τον κυρίαρχο χαρακτήρα του κεμαλισμού με ιδιαίτερη έμφαση στον ρεαλισμό, στην εθνική ακεραιότητα και κυριαρχία, την εκμετάλλευση της στρατηγικής θέσης της χώρας και τη στρατηγική συνεχούς διαπραγμάτευσης με τη Δύση. Τέλος, η πρόσφατη διαφωνία στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, θέμα με ευρύτερες γεωπολιτικές προεκτάσεις, αναδεικνύει το στοιχείο της οπορτουνιστικής συμπεριφοράς της τουρκικής διπλωματίας η οποία αντιλαμβανόμενη την δυναμική ισχύος στη χρονική συγκυρία, μοχλεύει τη θέση της στη Συμμαχία προκειμένου να αποκομίσει το μέγιστο δυνατό όφελος για τα εθνικά συμφέροντα.

Σε όλες αυτές τις εξετασθείσες περιπτώσεις, τα επιμέρους στοιχεία συνέχειας αναδεικνύουν δομικά στοιχεία της οθωμανικής – τουρκικής διπλωματίας, ενώ οι επιμέρους διαφορές αφορούν κυρίως την εξέλιξη της ταυτότητας του κράτους και το διεθνές πλαίσιο στο οποίο λειτουργεί.

Συμπεράσματα

Οι επιλογές της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους αποτελούν μια πολυπαραγοντική εξίσωση η οποία όπως είναι λογικό μεταβάλλεται προσαρμοζόμενη κάθε φορά στο περιβάλλον και προκλήσεις. Στο πλαίσιο αυτό μέτρο επιτυχίας της διπλωματίας αποτελεί η αποτελεσματική επιρροή επί των αποφάσεων ανταγωνιστικών κρατών προς όφελος των εθνικών συμφερόντων. Η διπλωματία δεν δημιουργεί τα συμφέροντα ούτε την πολιτική, πλην όμως τα εκφράζει, τα επικοινωνεί και τα υπηρετεί.

Πλαίσιο γέννησης της διπλωματικής συμπεριφοράς αποτελεί η κυρίαρχη κουλτούρα του κράτους, το πολιτισμικό πλαίσιο και οι ιστορικές καταβολές. Το πλαίσιο αυτό διαμορφώνεται από ένα πλήθος παραγόντων, κυρίως γεωπολιτικού χαρακτήρα, ήτοι γεωγραφικού και εθνογραφικού περιεχομένου. Όπως αναρωτηθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι άνθρωποι στον ίδιο γεωγραφικό χώρο με τις ίδιες προκλήσεις και ευκαιρίες

καταλήγουν τελικά να αναπτύσσουν την ίδια διεθνή συμπεριφορά; Παρά το ότι κάτι τέτοιο φαίνεται να ισχύει, απαιτείται περισσότερη μελέτη προκειμένου να αποδειχθεί.

Στοιχείο της διπλωματίας αποτελεί η αποτελεσματική διαχείριση διϋποκειμενικών αντιλήψεων. Η ταυτότητα της κυρίαρχης ιδεολογίας του κράτους καθώς και η εικόνα αυτοπροσδιορισμού είναι εκείνη που περισσότερο από το κάθε τι επηρεάζει τη διπλωματική φυσιογνωμία του. Και οι δύο αυτές παράμετροι αποτελούν μέρος του σκληρού πυρήνα της κρατικής παρουσίας στο διεθνές σύστημα και ως εκ τούτου, ταυτίζονται κατά τρόπο δεσμευτικό. Η ιδεολογία διαμορφώνει την διπλωματία και η διπλωματία υπερασπίζεται και εκπροσωπεί την κυρίαρχη ιδεολογία.

Μέτρο της διπλωματίας αποτελεί η ισχύς ενός κράτους. Τόσο οι συντελεστές σκληρής ισχύος όσο και η ποιότητα της ήπιας ισχύος αποτελούν τις δεξαμενές άντλησης διπλωματικού κεφαλαίου αλλά και την νομιμοποιητική βάση της εφαρμοσμένης αποτελεσματικής διπλωματίας.

Πολύ σημαντική παράμετρος εφαρμογής σύγχρονης διπλωματίας είναι η χρήση της τεχνολογίας. Οι σύγχρονες δυνατότητες επικοινωνίας σε συνδυασμό με την δυνατότητα απόκτησης εξειδικευμένων πληροφοριών σε πραγματικό χρόνο αφενός διευκολύνουν το έργο της διπλωματίας και αφετέρου προσφέρουν πληθώρα εναλλακτικών λύσεων στην διαχείριση κρίσεων μεταξύ κρατών.

Το προαναφερθέν πλαίσιο καθιστά τόσο την εξωτερική πολιτική όσο και τη διπλωματία μία κατάσταση εντελώς δυναμική και μεταβαλλόμενη σε χώρο, χρόνο αλλά και μέσα. Περαιτέρω δε, μια ενεργητική εξωτερική πολιτική διοχετευμένη μέσω μιας εξίσου δραστήριας διπλωματίας οφείλει, πέραν της προσαρμογής, να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες οι οποίες θα προκαλούν στο περιβάλλον κατάλληλες επιδράσεις και καταστάσεις για την υλοποίηση των στόχων του κράτους. Η εξέλιξη της τουρκικής διπλωματίας από το οθωμανικό της παρελθόν έως και τις μέρες μας, αποτελεί ένα εξαιρετικό παράδειγμα προοδευτικής εξέλιξης και προσαρμογής μέσα από στρατηγικά απαιτητικές ιστορικές καταστάσεις.

Διανύοντας το ιστορικό διηνεκές μέσα σε μια απαιτητική γεωγραφική θέση, η οθωμανική - τουρκική διπλωματία μετεξελίχθηκε προσαρμοζόμενη από την απόλυτη κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο σύγχρονο φιλόδοξο κράτος της Τουρκικής Δημοκρατίας – μέλος ενός συνεχώς μεταβαλλόμενου προς την πολυπολικότητα διεθνούς

συστήματος -. Αυτή η μετεξέλιξη, πέραν των φυσιολογικών μεταβολών στη δομή του κράτους, τη γραφειοκρατία και τα τεχνολογικά μέσα, ανέδειξε πολλά σημεία συνέχειας της διπλωματικής συμπεριφοράς τα οποία και αποτελούν δομικά στοιχεία της οθωμανικής – τουρκικής κοσμοαντίληψης και πολιτισμικού σκληρού πυρήνα. Πρόκειται για μια παράδοση η οποία έχει εγγραφεί στο «διπλωματικό DNA» και η οποία αποκαλύπτεται σε όλες της περιόδους της ιστορίας κληρονομούμενη από γενιά σε γενιά. Έτσι παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις έχουν επιφέρει οι κατά περίπτωση ιδιαίτερες συνθήκες, ένας σκληρός πυρήνας παραμένει σταθερός.

Αν και όπως προαναφέρθηκε οι γεωπολιτικές προκλήσεις επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την διεθνή συμπεριφορά των κρατών, η κατά καιρούς εμφάνιση χαρισματικών ηγετών είναι εκείνη που αναδεικνύει τις δυνατότητες και επηρεάζει τη διεθνή δραστηριοποίηση δίνοντας ώθηση σε υφέρπουσες δυνατότητες και φιλοδοξίες. Στην περίπτωση που εξετάζουμε, οι δύο χαρισματικοί ηγέτες που επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την τουρκική διπλωματική συμπεριφορά είναι ο ιδρυτής της Τουρκικής Δημοκρατίας Μουσταφά Κεμάλ και ο τωρινός Πρόεδρος Ερντογάν. Κυρίαρχες προσωπικότητες και οι δύο, με όραμα και διορατικότητα κατάφεραν αντιλαμβανόμενοι το πλαίσιο της εποχής τους να διοχετεύσουν την γεωπολιτική δυναμική της χώρας, φέρνοντάς την στο προσκήνιο των εξελίξεων. Επιλέγοντας ο καθένας από τους δύο το κατάλληλο για τη χρονική συγκυρία προσωπείο – όχημα, κοσμικό και θεοκρατικό αντίστοιχα, έδωσαν προοπτική δημιουργώντας το κατάλληλο αφήγημα φιλοδοξίας και ηγεμονικής περιφερειακής παρουσίας. Πρόκειται για δύο ηγέτες - δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

Η φιλοδοξία και η εικόνα αυτοπροσδιορισμού που προέκυψε από το κυρίαρχο αφήγημα της τουρκικής ηγεμονίας είναι εκείνη που τροφοδοτεί τις εξελίξεις στην εξωτερική πολιτική της γείτονος. Η ανάγκη υλοποίησης του εθνικού οράματος οδήγησε την Τουρκία στην ανεύρεση διεξόδων πρόσκτησης ισχύος μετατοπίζοντας την κατεύθυνση της τουρκικής πολιτικής σκέψης προς τον απόλυτο ρεαλισμό. Εργαλεία όπως ο διπλωματικός ακτιβισμός, ο παρεμβατισμός, η χρήση αναθεωρητικών αφηγημάτων τύπου «Γαλάζια Πατρίδα», η χρήση εναλλακτικών συμμαχιών αλλά και η ίδια η συμπεριφορά του Τούρκου Προέδρου ως του «κακού συμμάχου στο NATO» είναι προϊόντα της ίδιας

συλλογιστικής η οποία επιτρέπει τη χρήση κάθε δυνατού μέσου προς επίτευξη του τελικού στόχου.

Η ιδιαίτερη αναφορά στην προσωπικότητες του Κεμάλ και του Ερντογάν ως παράγοντα καθορισμού της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής δεν είχε σκοπό την περιγραφή ενός προσωποκεντρικού μοντέλου λήψης απόφασης αλλά εμπεριέχει και στοιχεία μεθοδολογικού χαρακτήρα. Οι δύο αυτοί ηγέτες είναι διαμορφωτές αλλά και σύμπτωμα της σύγχρονης τουρκικής αντίληψης. Τη στιγμή που γράφεται αυτή η εργασία, περισσότερες από δύο γενεές της τουρκικής κοινωνίας έχουν μεγαλώσει με το κυρίαρχο αφήγημα της ισχυρής Τουρκίας. Το γεγονός αυτό έχει διαμορφώσει μια κυρίαρχη αντίληψη – «αλγόριθμο» αυτοπροσδιορισμού διεθνούς παρουσίας η οποία με τη σειρά της αναζητά τη βέλτιστη λύση, ήτοι αυτόν που θα την πραγματοποιήσει αποτελεσματικά. Πρόκειται για μια κυκλική σχέση ανατροφοδοτούμενης φιλοδοξίας η οποία προκρίνει ηγέτες «τύπου Ερντογάν». Με αυτό σαν δεδομένο, προσωπικά εκτιμώ ότι ακόμη κι αν πρόσκαιρα το πολιτικό σκηνικό στην Τουρκία παρεκκλίνει, η ισορροπία του θα καταλήξει σε έναν ηγέτη και μια γραφειοκρατία «τύπου Ερντογάν».

Παρά τις επιμέρους διακυμάνσεις στην ένταση τριβής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, εκτιμάται ότι τουρκική φιλοδοξία και η προσπάθεια προς μια περιφερειακή ηγεμονία ή διαφορετικά η προσπάθεια προς την αναζήτηση του τουρκικού ζωτικού χώρου (Lebensraum) θα συνεχιστεί, με μακροπρόθεσμες προϋποθέσεις αστάθειας για την περιοχή. Αυτό φέρνει την Ελλάδα στην θέση κατά την οποία είναι επιτακτική η ανάγκη καθορισμού μακροχρόνιας στρατηγικής αναχαίτισης του τουρκικού αναθεωρητισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Βερέμης, Θ. (2007). *Βαλκάνια από τον 19ο ως τον 21ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση κρατών*. Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη.
- Hale, W. (2016). *Τουρκική εξωτερική πολιτική 1774-2000* (επιμ. μτφρ Ρ.Βασιλάκη, Σ.Σφυροέρα). Αθήνα: Πεδίο
- Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. *Το Χάτι Χουμαγιούν (Hatt-i Humayun) του 1856*. <http://www.ime.gr/projects/tanzimat/gr/main/143.html>
- Κεχριώτης, Ε. (2008). *Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*. Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού. Κωνσταντινούπολη. <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=11702>
- Κίσσινγκερ, Χ. (2014). *Παγκόσμια Τάξη*. (επιμ.μτφρ. Χ. Καψάλης). Αθήνα: Λιβάνη
- Κωστής, Κ (2022). *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας – Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος-21ος ΑΙΩΝΑΣ*. Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη
- Μακρίδης, Ι. (2018). *Οθωμανική Διπλωματία – Τουρκική Διπλωματία: Συνέχεια και αλλαγή (Διπλωματική Εργασία)*. Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- Μητράρας, Α. (2010). *Η ιδέα του Τουρκικού Εθνικισμού στο έργο του Ζιγιά Γκιόκάλπ (Ziya Gökalp) και η Επίδραση του στον Κεμαλισμό (Διδακτορική Διατριβή)*. Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
- Νικολάου, Χ (1996). *Διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις*. Εκδόσεις “Φλώρος”, Αθήνα
- Οικονόμου, Ν. (1977). *Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος*, στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών
- Ozyukse, M. (2001). *Εξωτερικές Σχέσεις της Περιόδου του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ* στο Sonmezoglu, F. *Μύθος και Πραγματικότητα* (επιμ. μτφρ. Χ. Τσιβιτζόγλου). Αθήνα: Infoγνώμων
- Σβολόπουλος, Κ. (1977). *Η Συνθήκη του Λονδίνου* στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ΙΔ΄. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών
- Σφυρόερας, Β. (2003). *Οι Φαναριώτες. Θεσμικοί ρόλοι μίας θρησκευτικής ηγετικής ομάδας στο Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*. Η Οθωμανική κυριαρχία 1770-1821. Διαφωτισμός. Ιστορία της παιδείας. Θεσμοί και δίκαιο. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Σωτηρίου, Σ. Α. (2002). *Οι Σχέσεις της Τουρκίας με τις Χώρες της Μέσης Ανατολής από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας μέχρι Σήμερα. Μια Γεωπολιτική Προσέγγιση (Διδακτορική Διατριβή)*. Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
- Sonmezoglu, F. (2001). *Μύθος και Πραγματικότητα* (επιμ. μτφρ. Χ. Τσιβιτζόγλου). Αθήνα: Infoγνώμων
- Τρούλης, Μ. (2015). *Επιθετικός Ρεαλισμός και Τουρκική Εξωτερική Πολιτική: Το στρατηγικό βάθος του ενεργειακού συντελεστή ισχύος (Διδακτορική Διατριβή)*. Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Υφαντής, Κ. (2016). *Από τον Κεμάλ στον Ερντογάν, Ο ακήρυχτος εμφύλιος μιας διχασμένης κοινωνίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παραπολιτικά

Φιλιππίδου, Α. (2014). *Το Κίνημα των Νεότουρκων και οι Επιπτώσεις τους στις Ελληνικές Κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1908 – 1922)* (Διδακτορική Διατριβή). Σχολή Κοινωνικών Επιστημών και Ψυχολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Ξενόγλωσση

Ágoston, G. (2009). *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. Infobase Publishing

Aksan, V. (1995). *An Ottoman Statesman in War and Peace. Ahmed Resmi Effendi 1700-1783*. New York-Köln: Leiden

Arshad A. (2016). *Rohingyas and the Myth of Ummah*. New Age Islam.

Aubert, S. (2022). *Symbolic and Problematic: Gifts in Diplomacy*. Harvard International Review.

Aydin, C. (2016). *The Emergence of Transnational Muslim Thought, 1774–1914*. doi:10.1017/9781316479827.007 στο Hanssen, J., & Weiss, M. (Eds.). (2016). *Arabic Thought beyond the Liberal Age: Towards an Intellectual History of the Nahda*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316479827

Bulent, A. (2003). *Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period*. στο Yurdusev, A. (2003). *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*. Palgrave Macmillan, DOI <https://doi.org/10.1057/9780230554436>

Cevik, S. (2022). *Turkey's military operations in Syria and Iraq*. Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP).

Cleveland, W. & Bunton, M (2012). *A history of the modern Middle East*. Boulder, CO. ISBN 978-0-8133-4833-9. OCLC 813691473

Cull, N.J. (2007). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. L.A. University of Southern California.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. Istanbul: Kure Yayinlari

Davutoglu, A. (2010). *Turkey's zero-problems foreign policy*. Foreign Policy Magazine

Davutoğlu, A. (2014). *Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring*. Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development, 1, <https://www.jstor.org/stable/48573436>

Denizeau, A. (2021). *Mavi Vatan, the "Blue Homeland": The origins, influences and limits of an ambitious doctrine for Turkey*. French Institute of International Relations.

Ekinci, E. (2021). *With whom would Ottoman sultans marry?*. Daily Sabah

Eraslan, C. (2021). *Relations Between the Republic of Turkey and the Soviet Russia in the Field of Culture, Science and Aviation During Atatürk's Era*. στο Turkish foreign policy during Atatürk's era 1920-1938: Caucasasia, Balkans, Middle East from political, economic, social and cultural aspects. Istanbul, Türkiye: Istanbul University Press.

- Erdemir, A. & Brobst, R. (2022). *Engines of influence: Turkey's Defense Industry under Erdogan*. Policy Paper, Foundation for Defence of Democracies.
- Falk, R. & Farer, T. (2013). *Turkey's New Multilateralism: A Positive Diplomacy for the Twenty-First Century*. *Global Governance*, 19(3), <http://www.jstor.org/stable/24526199>
- Fettweis, C. (2023 online edn). *The Ottoman Empire', The Pursuit of Dominance: 2000 Years of Superpower Grand Strategy*. Oxford Academic <https://doi.org/10.1093/oso/9780197646649.003.0005>
- Fortna, B. (2008). *The reign of Abdülhamid II*. στο R. Kasaba (Ed.). (2008). *The Cambridge History of Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CHOL9780521620963.004
- Freeman, C.W. (1997). *The Diplomat's Dictionary*. Washington. US Institute of Peace Press
- Gibler, D. (2008). *International Military Alliances, 1648-2008*. CQ Press. ISBN 978-1-60426-684-9.
- Gökay, B. (2021). *Turkish Neutrality in the Second World War and Relations with the Soviet Union*. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23:6, DOI: [10.1080/19448953.2021.1935082](https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1935082)
- Grigoriadis, I. (2010). *The Davutoğlu doctrine and Turkish foreign policy*. ΕΛΙΑΜΕΠ.
- Gurpinar, D. (2014). *Ottoman Imperial Diplomacy. A Political, Social and Cultural History*. London & NY: I.B. Tauris
- Gümrükçü, S. (2023). *Ideology, Discourse, and Alliance Structures: Explaining Far-Right Political Violence in Turkey in the 1970s*. DOI: 10.1080/09546553.2021.1895121
- Gunter, M. (2004). *The Kurdish Question in Perspective*. *World Affairs*, 166(4), <http://www.jstor.org/stable/20672696>
- ICSR Team. (2019). *Erdoğan and the Last Quest for the Greenmantle*. Insights Publications, International Centre for the Study of Radicalization
- İrem, N. (2002). *Turkish Conservative Modernism: Birth of a Nationalist Quest for Cultural Renewal*. *International Journal of Middle East Studies*, 34(1), <http://www.jstor.org/stable/3880169>
- Kalin, I. (2011). *Soft Power and public diplomacy in Turkey*. Dergipark.
- Kansu, A. (1985). *The Ottoman Empire and the West*. Gülhane Park Symposium, 29 May-1 June 1984. Turkish Historical Society Printing House
- Khadduri, M. (1945). *The Alexandretta Dispute*. *The American Journal of International Law*, 39(3), <https://doi.org/10.2307/2193522>
- Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. Simon & Schuster.
- Kuneralp S. (1999). *The Ministry of Foreign Affairs under Ottoman Empire and Turkish Republic*. Istanbul Sehir University oai:earsiv.sehir.edu.tr:11498/26126
- Makovsky, A. (1999). *The New Activism in Turkish Foreign Policy*. *SAIS Review* (1989-2003), 19(1), <http://www.jstor.org/stable/45345817>
- Müftüler-Bac, M. (2005). *Turkey and the United States: The Impact of the War in Iraq*.

- International Journal, 61(1), . <https://doi.org/10.2307/40204129>
- Naff, T. (1963). *Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III*. Journal of the American Oriental Society. vol. 83
- Ozkan, E. (2022). *An Analysis of the Effect of the 1878 Berlin Treaty on Diplomatic Policy Making*. Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 38
<https://doi.org/10.26650/gaad.1144714>
- Öniş, Z. (2004). *Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective*. Middle Eastern Studies, 40(4), <http://www.jstor.org/stable/4289930>
- Pietrobon, E. (2020). *In the Name of Turan: Turkey's Grand Strategy to Conquer Eurasia*. Insideover
- Republic of Turkey. *Turkish Foreign Policy During Atatürk's Era*. Ministry of Foreign Affairs.
- Randall, D. (2022). *Turkey and Israel: A relationship unlikely to be fully rekindled*. Foreign Policy Research Institute.
- Ryan, A. (1951). *The Last of Dragomans*. London: Geoffrey Bles
- Satterthwaite, J. C. (1972). *The Truman Doctrine: Turkey*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 401, <http://www.jstor.org/stable/1039114>
- Shaw, S. J. & Shaw, E. K. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*. Cambridge University Press
- Taşdemir, A. (2018). *The Ottoman and German Relations during the Reign of Abdulhamid II (1876-1909)*. Turkish National Defence University. 10.13140/RG.2.2.13594.36807
- Temperley, H. (1936). *England and the near East*. London: Longmans Green
- Turan, N. & Isiktas, B. (2016). *The Deadlock of Nation-state: The Problem of Nationalization of Music During the Early Republican Era in Turkey*. Rast Müzikoloji Dergisi. 4. 1076-1092. 10.12975/rastmd.2016.04.01.00065.
- Turkish MFA. *Brief History of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye*.
- Uçar, F. (2018). *Emerging of Ottomanism in Turkish Thought and Its Effects on Turkish Political Life*. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi , 10 (18).
- UK Parliament. *Treaty Of Paris, 1856 Volume 206: debated on Monday 15 May 1871*.
- Ulgul, M. (2019). *Erdoğan's personal diplomacy and Turkish foreign policy*. Insight Turkey, www.insightturkey.com.
- Ediger, V. & Bowlus, J. (2020). *Greasing the wheels: the Berlin-Baghdad railway and Ottoman oil, 1888–1907*. Middle Eastern Studies. DOI: 10.1080/00263206.2019.1667775
- Yaacov, R. (1974). *From Encroachment to Involvement: A Documentary Study of Soviet Policy in the Middle East, 1945–1973*. Transaction Publisher.
- Yildirim, O. (2010). *Hatt-ı Humayun (Islahat Fermani), 1856*. σε: Encyclopedia of Jews in the Islamic World.
- Yilmaz, A. & Tevfik, E. (2020). *The Ottoman Millet System and Its Relationship with Nationalism*. Turkish Studies. DOI:10.47644/TurkishStudies.46455

- Yilmaz, M. (1993). *British Opinion and the Lausanne Peace Conference and Treaty*. Inonu Vakfi
- Yuksel, E. (2021). *Turkey's interventions in its near abroad: The case of Libya*. Netherlands Institute of International Relations.
- Zürcher, E. J. (1998). *Turkey: A Modern History*. I.B. Tauris Publishers.